

Správa občianskej spoločnosti

o implementácii stratégie slovenskej republiky pre integráciu Rómov
do roku 2020 a revidovaného akčného plánu dekády na

SLOVENSKU

DECADE OF
ROMA
INCLUSION
2005-2015

Správa občianskej spoločnosti

o implementácii stratégie slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020
a revidovaného akčného plánu dekády na

SLOVENSKU

Pripravila koalícia občianskej spoločnosti zložená z nasledovných organizácií:

Rómsky inštitút, n.o. (vedúca organizácia) ■ Centrum pre výskum etnicity a kultúry
Quo Vadis, o.z. ■ Kultúrne združenie Rómov Slovenska

Autorka:

Jarmila Lajčáková

Projekt bol koordinovaný Nadáciou sekretariátu Dekády rómskej inklúzie
v spolupráci s Programom pre maximálne využitie fondov EU pre Rómov
a Programom rómskych iniciatív Nadácií otvorenej spoločnosti

Vydalo

Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation

Teréz körút 46.

1066 Budapest, Hungary

www.romadecade.org

Grafická úprava: www.foszer-design.com

©2013 by Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation

Autorské práva vyhradené. Publikácia ani jej časť sa nesmie reprodukovat', ukladať vo vyhľadávacích systémoch ani prenášať v žiadnej forme a žiadnymi prostriedkami bez súhlasu vydavateľa.

ISSN: 2064-0765

Monitorovacie správy občianskych spoločností sú dostupné na: www.romadecade.org

Túto správu pripravila koalícia občianskej spoločnosti zložená z organizácií: Rómsky inštitút, n.o. (RI), Centrum pre výskum etnicity a kultúry (CVEK), Quo Vadis, o.z. a Kultúrne združenie Rómov Slovenska (KZRS). Vedúcou výskumníčkou koalície bola Jarmila Lajčáková (CVEK) a projektovou koordinátorkou bola Sofia Daskalová (RI).

Autorkou správy je Jarmila Lajčáková (CVEK). Na príprave správy sa ďalej podieľali: Alena Chudžíková (CVEK), Elena Gallová Kriglerová (CVEK), Dáša Velichová (CVEK), Mária Chudíková (CVEK), Ingrid Kosová (Quo Vadis, o.z.) a Radovan Jonáš (KZRS).

Rady by sme sa poďakovali Danielovi Škoblovi za jeho konzultácie pri príprave správy a Zuzane Kusej za jej usmerňujúce otázky a pripomienky.

Cenné rady a pripomienky výskumnému tímu pri príprave správy poskytli nasledovné organizácie: Nadácia sekretariátu Dekády rómskej inklúzie (Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation), Odbor verejnej politiky Stredoeurópskej univerzity (Central European University's Department of Public Policy), Európske centrum pre práva Rómov (European Roma Rights Centre), Habitat for Humanity, Rómsky vzdelávací fond (Roma Education Fund), programy Nadácií otvorenej spoločnosti (Open Society Foundations): Za maximálne využitie fondov EÚ pre Rómov (Making the Most of EU Funds for Roma Program), Rómske iniciatívy (Roma Initiatives Office) a Zdravie Rómov (Roma Health Program).

V roku 2012 sa Nadácia sekretariátu dekády rozhodla podporiť prípravu správ občianskej spoločnosti zo siedmich krajín (Albánsko, Bulharsko, Maďarsko, Macedónsko, Rumunsko, Slovensko a Španielsko) o plnení opatrení národných stratégií pre integráciu Rómov a národných akčných plánov Dekády inklúzie Rómov. Program Rómske iniciatívy podporil ďalšiu správu z Českej republiky. Správy boli pripravené na základe metodológie a otázok, ktoré poskytli organizáciám občianskej spoločnosti základ pre monitorovanie národných stratégií pre integráciu Rómov (NRIS) a Akčných plánov dekády.

Koalície občianskej spoločnosti vo svojich správach poskytujú alternatívne informácie a hodnotenia k priebežným správam o plnení akčných plánov Dekády, ktoré pripravili zúčastnené vlády, ako aj k vládnym správam o plnení NRIS, ktoré poskytli Európskej komisii. Tieto správy nie sú náhradou za povinné kvantitatívne monitorovanie a evaluáciu národných vlád. Cieľom správ je umožniť občianskej spoločnosti komunikovať svoje vedomosti na národnej a európskej úrovni tvorby politiky a poukázať na reálny dopad vládných opatrení. Správy občianskej spoločnosti dopĺňajú oficiálne údaje, prípadne neoficiálne informácie v prípade, že oficiálne údaje chýbajú. Taktiež ponúkajú alternatívnu interpretáciu publikovaných údajov.

Tento projekt koordinovala Nadácia sekretariátu Dekády rómskej inklúzie v spolupráci s programami Nadácií otvorenej spoločnosti: Za maximálne využitie fondov EÚ pre Rómov, Rómske iniciatívy a Zdravie Rómov.

OBSAH

Zhrnutie	7
Odporúčania	11
Zoznam skratiek a značiek	17
Úvod	19
1. Štrukturálne požiadavky	21
2. Nediskriminácia	29
3. Vzdelávanie	43
4. Zamestnanosť	57
5. Zdravotná starostlivosť	67
6. Bývanie	73
Použité zdroje	85

ZHRNUTIE

Správa občianskej spoločnosti hodnotí vývoj politík, ktoré sa týkajú implementácie Revidovaného národného akčného plánu Dekády začleňovania rómskej populácie 2005-2015 na roky 2011-2015 (Revidovaný akčný plán), ktorý prijala vláda SR v roku 2011 a Stratégie SR pre integráciu Rómov do roku 2020 (NRIS) prijatej vládou SR v januári 2011. Správa hodnotí časové obdobie od prijatia Revidovaného akčného plánu v auguste 2010 do marca 2013. V prípadoch, kde to bolo nutné, sme do správy zahrnuli aj vývoj pred zadenfinovaným obdobím.

Základom správy sú údaje a informácie obsiahnuté v existujúcich výskumoch, ktoré sme získali na základe žiadostí o informácie od relevantných orgánov a rozhovory s úradníkmi verejnej správy vrátane starostov obcí a mimovládnych organizácií (MVO). Správa tiež obsahuje päť prípadových štúdií, ktoré hodnotia vplyv vybraných hlavných politík štátu na miestnej úrovni: individuálna integrácia, aktivačné práce, obecné firmy, komunitní pracovníci zdravotnej výchovy (KPZV) a program výstavby bytov nižšieho štandardu. Prípadové štúdie sme pripravili na základe teoretického výskumu doplneného kvalitatívnym empirickým výskumom, ktorý sme realizovali v štyroch lokalitách stredného a východného Slovenska.

Implementáciu NRIS a Revidovaného akčného plánu negatívne poznamenali administratívne a personálne zmeny, ktoré spôsobili predčasné voľby do Národnej rady Slovenskej republiky (NR SR) v marci 2012. Oba dokumenty pripravila predchádzajúca vláda. Súčasní vrcholní predstavitelia štátnej moci, vrátane splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity Petra Polláka, neprejavili potrebnú podporu politike zahrnutej v týchto dokumentoch. Nezaznamenali sme napríklad žiadny posun vo finančnej podpore zo štátneho rozpočtu, ktorá by bola určená na realizáciu opatrení z Revidovaného akčného plánu a NRIS. Splnomocnenec Pollák namiesto podpory týchto strategických dokumentov predstavil princípy tzv. „Správnej cesty – Rómskej reformy“ (Rómska reforma). Návrh reformy, ktorý je v mnohých oblastiach diskriminačný, je založený na princípe vymáhania určitého správania pod hrozbou sankcií. Tento princíp je v hrubom rozpore s NRIS.

Kapacitu splnomocnenca koordinovať implementáciu Revidovaného akčného plánu a NRIS výrazne negatívne ovplyvnil presun Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity (ÚSVRK) pod Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (MV SR). Táto zmena obmedzila koordinačnú a nadrezortnú pozíciu ÚSVRK, ktorý bol predtým začlenený do štruktúry výrazne menšieho Úradu vlády SR. Komplexná byrokratická štruktúra najväčšieho ministerstva fakticky bráni ÚSVRK konať flexibilne a promptne. Personálne a inštitucionálne zmeny spôsobili odchod viacerých skúsených odborníkov a odborničok. Situáciu výrazne komplikuje aj skutočnosť, že splnomocnenec je súčasne aj poslancom NR SR, čo, okrem iného, výrazne limituje čas, ktorý môže venovať ÚSVRK. Celkovo sa zdá, že ÚSVRK je neschopný uspokojivo plniť svoje úlohy, ktoré vyplývajú z implementácie NRIS.

Novovymenovaná vláda súčasne zamedzila alebo posunula prijatie množstva pozitívnych návrhov svojej predchodkyne v oblasti boja proti diskriminácii a rasizmu. Vláda Roberta Fica v prvom rade zrušila kľúčový post podpredsedu vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny (PPVL). Ľudskoprávna agenda sa tak rozdelila na niekoľko ďalších úradov s nedostatočným personálnym obsadením, pričom viacerí ľudskoprávni experti pôsobiaci na Úrade vlády SR boli prepustení. Post PPVL nahradil úrad splnomocnenca pre národnostné menšiny s výrazne obmedzenou agendou i právomocami. Nevyhnutný plán transformácie Slovenského národného strediska pre ľudské práva (SNSLP) sa odložil na neurčito.

V úvodnej časti tejto správy sa zameriavame na **štrukturálne predpoklady** implementácie Revidovaného akčného plánu a NRIS. Ako sme už spomenuli, zdá sa, že z dôvodu personálnych a inštitucionálnych zmien

ÚSVRK nie je schopný plniť svoje úlohy vyplývajúce z NRIS. V tejto časti ďalej konštatujeme, že rómske a nerómske MVO boli síce zapojené do prípravy Revidovaného akčného plánu, no spôsob ich účasti na príprave NRIS bol otázný. Konzultácie s regionálnymi MVO sa uskutočnili až po tom, ako stratégiu v neprímerane krátkom čase pripravila štátna správa a najatí experti a expertky. Niektorí mimovládni účastníci vnímali tento proces výlučne ako spôsob legalizácie ďalšej rómskej stratégie, do obsahu ktorej sa mohli zapojiť len veľmi obmedzene.

Rómske a nerómske MVO boli doposiaľ kompletne vylúčené z implementačných, monitorovacích a hodnotiacich procesov implementácie NRIS. Implementácii NRIS a monitorovaniu Revidovaného akčného plánu by navyše výrazne pomohla zvýšená koordinácia medzi viacerými úrovňami riadenia (najmä medzi ministerstvami a regionálnou a miestnou štátnou správou). Obom dokumentom tiež chýba primeraný mechanizmus monitorovania a hodnotenia. Financovanie konkrétnych opatrení obsiahnutých v týchto dokumentoch je nejasné. Vláda SR sa výrazne spolieha na využívanie európskych štrukturálnych zdrojov počas nasledujúceho programového obdobia 2014-2020 bez ochoty použiť domáci rozpočet.

Oslabenie ľudskoprávnej agendy v čase ekonomickej krízy je znepokojujúce. Extrémistické pravicové názory prenikajú do rétoriky štandardných politických strán. V ostatných rokoch bola situácia rómskej menšiny v politickom diskurze redefinovaná z témy diskriminácie a vylúčenia primárne na záležitosť susedských vzťahov a rôznych typov ohrozenia majority (najmä ekonomického a demografického). Takáto redefinícia Rómov je mimoriadne problematická a zabraňuje diskusii o pozitívnych opatreniach, ktoré by mohli podporiť procesy začleňovania a posilňovania sociálnej kohézie. Namiesto toho udržiava majoritu v obavách z „nepripravenosti minority“ a podporuje zjavne diskriminačné návrhy politikov, ktorí zneužívajú tému na získanie politických bodov.

V oblasti nediskriminácie správa upozorňuje, že implementácia rasovej smernice EÚ zostáva neuspokojivá aj napriek jej adekvátnej transpozícii do slovenskej antidiskriminačnej legislatívy. Predčasné parlamentné voľby v marci 2012 výrazne posunuli a/alebo obmedzili plnenie viacerých dôležitých úloh, ktoré pripravila predchádzajúca administratíva v oblasti nediskriminácie. Patrí medzi ne aj príprava komplexnej ľudskoprávnej stratégie. Napriek tomu, že ľudskoprávne vzdelávanie je do istej miery zavedené do školských vzdelávacích plánov, jeho kvalita je otázná. Vyučovanie ľudských práv v segregovanom prostredí, ako je to v prípade základných škôl s podielom rómskych detí, je navyše prinajmenšom pokrytecké.

Správa pozitívne hodnotí schválenie novely Antidiskriminačného zákona, ktorá umožňuje orgánom verejnej správy a súkromným organizáciám prijímať tzv. dočasné vyrovnávacie opatrenia (DVO). Novela nadobudla platnosť 1. apríla 2013. Jasný právny základ DVO môže Slovensku poskytnúť výraznú možnosť prijať politiky vytvárania rovnosti príležitostí najmä v oblasti vzdelávania a zamestnanosti Rómov. Obávame sa však, že k takémuto posunu zrejme nedôjde, keďže DVO jasne nepodporil žiadny z vysokopostavených predstaviteľov štátnej moci.

Na Slovensku naďalej chýba silná inštitúcia v oblasti nediskriminácie. Na to, aby SNSLP mohlo plniť takéto úlohy, mu chýbajú právomoci, kvalifikované personálne obsadenie a oslobodenie sa od politického vplyvu.

Závažné porušenia práv Rómov, ktoré v rozhodnutiach konšatoval Európsky súd pre ľudské práva (ESLP), zostávajú naďalej bez potrebnej pozornosti predstaviteľov štátnej moci. Napriek tomu, že sťažovateľov a sťažovateľky finančne odškodnili, viacerí predstavitelia štátnej moci sa snažili zľahčovať závažnosť týchto prípadov, a to najmä tých, ktoré sa týkali nedobrovoľných sterilizácií rómskych žien. Bez povšimnutia zostáva mimoriadne nepriaznivá situácia, v ktorej sa nachádzajú rómske ženy a dievčatá, obzvlášť tie, ktoré žijú v segregovaných oblastiach.

Obchodovanie s ľuďmi v marginalizovaných rómskych komunitách (MRK) je ďalšou oblasťou, ktorá si zo strany štátu vyžaduje viac pozornosti. Podľa odhadov Policajného zboru SR pochádza viac ako 60% obetí obchodovania s ľuďmi práve z MRK. Tieto čísla sa však len zanedbateľne odrážajú v prístupe štátu v boji proti obchodovaniu s ľuďmi. V tejto oblasti štát prenáša výraznú zodpovednosť na mimovládny sektor, ktorý nemá na jej zabezpečenie dostatočné finančné ani personálne kapacity.

V oblasti vzdelávania si správa všimá prelomové rozhodnutie prešovského okresného súdu z decembra 2011, ktoré potvrdil krajský súd v októbri 2012. Žiaľ, rozhodnutia, ktoré konšatovali, že segregácia róm-

ských detí na bežných školách je porušením ochrany pred diskrimináciou, neboli pre štát impulzom, aby začal masívnejšie podporovať odstránenie segregácie v školstve. Najvýraznejšia (a súčasne viac-menej jediná) štátna iniciatíva, ktorá sa zameriava na problém segregácie a inkluzívneho vzdelávania, je národný projekt *Inklúzia rómskych komunit prostredníctvom vzdelávania učiteľov*, ktorý spolufinancuje Európsky sociálny fond (ESF) cez operačný program Vzdelávanie. Celkový rozpočet projektu, ktorý by mal trvať 40 mesiacov (od októbra 2011 do januára 2015) je 25 miliónov eur. Implementácia národného projektu mešká. V čase prípravy tejto správy neboli dostupné žiadne priebežné monitorovacie správy, ktoré by umožnili hodnotiť vplyv projektu.

Stav sa nezlepšil ani v oblasti nadmerného zaraďovania rómskych detí do špeciálnych škôl a tried. Aj keď Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR (MŠ SR) odporučilo opätovnú diagnostiku detí zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP), v praxi sme zistili, že reidiagnostika sa nerealizuje alebo sa oneskoruje z dôvodu nedostatočných kapacít posudzujúcich psychológov. Nezaznamenali sme pozitívny posun v zabezpečovaní podmienok na udeľovanie *plne informovaného* súhlasu so zaradením rómskych detí do špeciálnych škôl a tried.

Účasť rómskych detí na predškolskom vzdelávaní v porovnaní s nerómskymi deťmi zostáva nízka a bez náznaku výraznejšej iniciatívy štátu v tejto oblasti. Pre deti od troch rokov, ktoré pochádzajú z tzv. rizikových rodín navrhuje ÚSVRK povinnú predškolskú výchovu. Definovanie *rizikových rodín* je vysoko diskriminačné a môže posilniť existujúce praktiky segregácie. Rovnako si nemyslíme, že zavedenie povinnej predškolskej výchovy pre všetky deti je vhodné, a to nielen z hľadiska finančných nákladov, ale podľa nášho názoru by predstavovalo výrazný zásah do súkromia a rodinného života rodín. Podľa dostupných výskumov napríklad mnoho rómskych rodičov odmieta umiestňovať svoje deti do predškolských zariadení aj preto, že ich považuje za príliš malé na to, aby boli vychovávané v takýchto inštitúciách.

Správa varuje, že zriaďovanie detašovaných stredných odborných škôl v blízkosti MRK, ktoré je výrazným trendom v oblasti stredného školstva, je tiež formou segregácie.

Oblasť zamestnanosti je poznamenaná výraznou stagnáciou, a to aj napriek množstvu iniciatív využívajúcich štrukturálne fondy. Štátne Aktívne politiky na trhu práce (APTP) mali len veľmi obmedzený vplyv na zamestnanosť Rómov. Podľa dostupných hodnotení neboli APTP financované zo zdrojov ESF územne zamerané tak, aby pomáhali odstraňovať regionálne nerovnosti. Množstvo tréningov zameraných na zvyšovanie zamestnanosti Rómov zvýšilo šance tejto skupiny nezamestnaných skôr v neformálnej ekonomike než na oficiálnom trhu práce.

Aktivačné práce, ktoré predstavujú kľúčový nástroj politiky zameraný na problém dlhodobej nezamestnanosti Rómov, sú problematické a neprispievajú k dosiahnutiu očakávaných cieľov. Táto politika vychádza zo stereotypného vnímania Rómov ako niekoho „neaktívneho“. Cieľom je, často prostredníctvom neľudských praktík, Rómov *de facto* „aktívovať“. Keďže dávky v hmotnej núdzi (DHN) sú veľmi nízke, aktivačné práce často predstavujú jediný prostriedok zvýšenia skromného rodinného príjmu. Viaceré lokality však nemajú ani organizačné a administratívne kapacity na zabezpečenie aktivačných prác. V niektorých obciach sa aktivačné práce realizujú iba formálne. Práve tento scenár selektívne zobrazuje bulvárne spravodajstvo, čím prispieva k vykresleniu Rómov ako príživníkov nechotných pracovať.

Nezaznamenali sme žiadne výraznejšie úsilie zamerané na elimináciu diskriminácie na trhu práce Rómov a obzvlášť rómskych žien.

Oblasť zdravia charakterizuje výrazný regres. V roku 2011 sa pozastavila kľúčová a *de facto* jediná politika komunitných pracovníkov zdravotnej výchovy (KPZV) v rómskych komunitách zameraná na MRK s cieľom odstraňovať bariéry v prístupe k zdravotnej starostlivosti. Nie je jasné, kedy a či vôbec bude tento program pokračovať. Musíme upozorniť na to, že ešte aj pred rokom 2011 program podporoval fungovanie iba 30 KPZV, čo bol neprimerane nízky počet vzhľadom na počet MRK. Kvalitu programu aj počas fungovania narúšala jeho finančná nestabilita a neexistencia systematického tréningu KPZV.

Na odstraňovanie mimoriadne vysokej zraniteľnosti rómskych žien v oblasti reprodukčných práv sa ne-realizovali žiadne systematické opatrenia. Hoci nie sú k dispozícii údaje mapujúce diskrimináciu v oblas-

ti zdravia, MVO pôsobiace v tejto oblasti upozorňujú na pretrvávajúcu segregáciu na gynekologických a pôrodných oddeleniach.

Intervencie v oblasti bývania boli počas sledovaného obdobia veľmi obmedzené. Podpora výstavby bytov nižšieho štandardu v praxi podporuje priestorovú segregáciu. Štát neprijal žiadne opatrenia na to, aby príjemcami príspevku na bývanie mohli byť aj ľudia žijúci v nelegálnych prístreškoch, chatrčiach a osadách. Politika v oblasti bývania nie je dostatočne doplnená tzv. mäkkými opatreniami, napr. terénnou sociálnou prácou, vzdelávacími opatreniami a opatreniami na zvyšovanie zamestnanosti. Kľúčovú úlohu pri odstraňovaní segregácie v bývaní zohrávajú obce, ktoré majú možnosti aj nástroje podpory začleňovania miestnych Rómov. Ich úspech však výrazne závisí od ich otvorenosti k inovatívnym prístupom vychádzajúcim z miestnych podmienok.

ODPORÚČANIA

Odporúčania pre vládu SR

Požiadavky týkajúce sa štrukturálnych prepočítaní implementácie Revidovaného akčného plánu a NRIS

- ÚSVRK by mal aktívne podporovať implementáciu Revidovaného akčného plánu a NRIS. Tento úrad by mal viesť rómsky/ska expert/ka s dostatočnou časovou kapacitou.
- Odporúčame zväziť administratívny presun ÚSVRK spod MV SR späť na Úrad vlády SR do pôsobnosti predsedu Vlády SR.
- Odporúčame predsedovi vlády SR zabezpečiť zosúladenie opatrení Rómskej reformy s Revidovaným akčným plánom a NRIS.
- Odporúčame vytvoriť inštitucionálny priestor pre účasť všetkých rómskych a nerómskych MVO, ktoré chcú monitorovať a hodnotiť implementáciu Revidovaného akčného plánu a NRIS.
- Odporúčame zabezpečiť finančnú podporu pre mimobratislavské MVO, ktoré by pokrývali ich náklady spojené s cestovaním na ministerské a vládne rokovania v Bratislave týkajúce sa Revidovaného akčného plánu a NRIS. Menšie a chudobnejšie rómske MVO, väčšinou z východného a stredného Slovenska, totiž jednoducho nemajú dostatočné finančné zdroje na pokrytie takýchto cestovných nákladov.
- Odporúčame zabezpečiť účasť volených členov Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny zastupujúcich Rómov na tvorbe politik v iných kľúčových rezortoch (najmä ÚSVRK, MŠ SR, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny – MPSVR SR).
- Odporúčame administratívne posilniť pozíciu ÚSVRK pri čerpaní štrukturálnych fondov počas nasledujúceho programového obdobia.
- Odporúčame pokračovať v podpore komplexných prístupov na lokálnej úrovni, najmä tých, ktoré sa dotýkajú infraštruktúry a zamestnanosti.
- Odporúčame znížiť administratívnu náročnosť realizácie projektov financovaných zo štrukturálnych fondov. Jednou z možností je využitie tzv. princípu partnerstiev s MVO, ktorý predpokladá presun administrácie projektu na ministerstvá. Projekty by realizovali MVO (ako v prípade plánovaného projektu komunitných centier podporených zo zdrojov ESF).
- Pri schvaľovaní dopytovo orientovaných projektov odporúčame nahradiť aspekt súťaživosti systémom, kde všetky lokality s MRK budú mať povinnosť podávať žiadosti o investičné projekty. Navrhujeme zväziť aj model tzv. globálnych grantov¹ a podpory lokálnych a regionálnych MVO pri implementácii na mikroúrovni.

Oblasť nediskriminácie

- Odporúčame zvýšiť personálne a expertné kapacity na odboroch ministerstiev, ktoré v dôsledku inštitucionálnej transformácie v roku 2012 spravujú ľudskoprávnu agendu.
- Odporúčame pripraviť a implementovať novú ľudskoprávnu stratégiu v partnerstve s MVO pôsobiacimi v oblasti ľudských práv, vrátane rómskych MVO. Odporúčame posilniť inštitucionálny rámec ochrany ľudských práv a nediskriminácie. Dôležité je aj zabezpečiť ľudskoprávne vzdelávanie od predškolskej výchovy až po vzdelávanie dospelých.

1 Slovensko tento model doposiaľ pri čerpaní štrukturálnych fondov nevyužívalo. Používal sa však pri čerpaní fondov z finančných mechanizmov Nórska a Švajčiarska, kde alokované blokované granty získali certifikované nadácie, napr. Nadácia otvorenej spoločnosti, ktorá potom financovala malé projekty MVO. Výsledkom bola jednoduchšia administrácia menších projektov MVO.

- Odporúčame, aby vysokí predstavitelia štátnej moci zmenili svoju rétoriku o Rómoch tak, aby rešpektovala základné ľudské práva. Vyzývame ich, aby sa vyhýbali rámcovaniu témy vylúčenia Rómov ako záležitosti bezpečnosti a ekonomických strát.
- MŠ SR by malo prijať podrobné usmernenia pre Štátnu školskú inšpekciu (alebo akúkoľvek inú inštitúciu, napr. Úrad verejnej ochrankyne práv (VOP) alebo SNSLP tak, aby bolo možné jasne identifikovať segregáčne praktiky vo vzdelávaní.
- Vláda SR by mala zabezpečiť kvalitné ľudskoprávne a antidiskriminačné vzdelávanie všetkých potenciálnych poskytovateľov služieb v kľúčových oblastiach: vzdelávanie, zdravie, zamestnanosť, bývanie a vymáhanie práva.
- MŠ SR by malo zabezpečiť dôslednú kontrolu kvality ľudskoprávneho vzdelávania odborníkmi pracujúcimi v tejto oblasti.
- Vláda SR by mala zabezpečiť urýchlenú transformáciu SNSLP tak, aby bolo schopné plniť svoje úlohy dané zákonom, vrátane monitorovania diskriminácie a poskytovania právnej pomoci obetiam diskriminácie. Manažment inštitúcie by mal byť nahradený expertom/expertkou s potrebnými ľudskoprávnymi vedomosťami a skúsenosťami, ktorý/á je uznávaný/á aj medzi MVO.
- Odporúčame zvýšiť dosah centier právnej pomoci smerom k obyvateľom MRK a zlepšiť poskytovanie právnej pomoci v prípade ich diskriminácie.
- Odporúčame realizovať osvetové kampane zvyšujúce povedomie o problémoch diskriminácie a najmä o dostupných právnych prostriedkoch ochrany pre diskrimináciu.
- Odporúčame zabezpečiť systematický tréning sudcov a budúcich sudcov v oblasti diskriminácie. Osobitne odporúčame zamerať sa na tému preneseného dôkazného bremena, identifikácie formy diskriminácie a udelenia efektívnej, proporčnej a odstrašujúcej nápravy.
- Odporúčame zverejniť a sprístupniť širokej verejnosti judikatúru v oblasti diskriminácie.
- Vláda SR by mala urýchlene prijať Akčný plán implementácie NRIS zameraný na mimoriadne ohrozenú skupinu rómskych detí. Alternatívne by vláda mala prijať detailnú revíziu cieľov a úloh Revidovaného akčného plánu a NRIS tak, aby odzrkadľovali problémy dodržiavania práv detí vo vzťahu k tejto cieľovej skupine. Špecifickú pozornosť treba venovať situácii v detských domovoch a reedukačných centrách.
- Odporúčame prepracovať odporúčania v oblasti vzdelávania v Revidovanom akčnom pláne aj z pohľadu práv detí.
- Odporúčame prepracovať *Národný akčný plán pre deti na roky 2013-2017* tak, aby zohľadňoval špecifickú situáciu rómskych detí.
- V spolupráci s MVO odporúčame pripraviť a realizovať zmeny v trestnom konaní tak, aby sa odstránili nedostatky v ochrane základných práv obetí z radov Rómov (rómskych detí).
- Odporúčame pripraviť a prijať Akčný plán implementácie NRIS zameraný na presadzovanie rodovej rovnosti v špecifických opatreniach v oblasti vzdelávania, zamestnanosti, zdravia, bývania a finančnej inklúzie. Akčný plán by sa mal pripraviť v úzkej spolupráci s rómskymi ženskými MVO a odborníkmi a odborničkami z oblasti rodovej rovnosti. Vzhľadom na mimoriadnu citlivosť témy reprodukčného zdravia sa konkrétne návrhy musia od začiatku pripravovať v spolupráci s rómskymi a nerómskymi MVO, expertmi a expertkami.
- Odporúčame podporiť rómske ženské MVO v ich úsilí presadzovať rodovú rovnosť vo svojich komunitách prostredníctvom systematickej finančnej podpory v rámci ľudskoprávnej grantovej schémy na Ministerstve zahraničných vecí a európskych záležitostí SR (MZV SR). V rámci dotačnej schémy navrhujeme vytvoriť špecifický program zvyšovania povedomia a ľudskoprávneho vzdelávania kľúčových aktérov (navrhujeme alokovať finančné prostriedky na grantový program s prioritou venovanou prístupu rómskych žien a dievčat k ľudským právam).
- Odporúčame zabezpečiť promptné, dôkladné a nezávislé vyšetrenie nedobrovoľných sterilizácií rómskych žien s adekvátnym odškodnením obetí. Je potrebné odškodniť aj obeť takýchto praktík z čias socializmu. Vrcholní predstavitelia štátnej moci by mali verejne odsúdiť takéto praktiky porušujúce základné ľudské práva a obetiam sa verejne ospravedlniť.
- V problematike obchodovania s ľuďmi odporúčame posilniť a zosystematizovať prevenciu v MRK, detských domovoch a reedukačných centrách. Prevencia obchodovania s ľuďmi by sa mala stať súčasťou inkluzívnej sociálnej práce v rómskych komunitách.
- Odporúčame prijať opatrenia zamerané na destigmatizáciu obetí a efektívnejšiu identifikáciu obetí obchodovania s ľuďmi.

- Odporúčame intenzívnejšie sa zamerať na identifikáciu a postihovanie obchodníkov s ľuďmi a navádzačov, a to najmä tých, ktorí pochádzajú zo samotných komunít (najmä úžerníkov). Väčšiu pozornosť treba venovať aj rôznym agentúram ponúkajúcim sprostredkovanie zamestnania v zahraničí. MV SR by malo v spolupráci s Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny zabezpečiť pravidelné kontroly a zväziť vytvorenie systému overovania či certifikovania štandardizovaných informácií sprístupňovaných širokej verejnosti.

Vzdelávanie

- Vysokopostavení úradníci, vrátane predsedu vlády SR a ministra školstva SR, by mali verejne a jednoznačne odsúdiť praktiky segregácie rómskych detí na školách.
- MŠ SR by malo vydať smernicu, ktorá by implementovala školský zákon, špecifikovala spôsob rozdeľovania detí do tried (na princípe náhodného výberu) a zakazovala všetky prípady segregácie rómskych detí (oddelené triedy, budovy, jedálne a ihriská). MŠ SR by malo zabezpečiť systém sankcií za segregáciu a monitorovať, či sa dodržiava antidiskriminačná legislatíva.
- Štát by mal poskytnúť finančnú a personálnu podporu školám, ktoré sa rozhodli prijať desegregačné opatrenia.
- Odporúčame vytvoriť mechanizmus citlivého zberu dát o etnicite, ktoré sú nevyhnutné pre sledovanie vývoja, okrem iného, v procesoch desegregácie, v oblasti ukončovania školskej dochádzky a predčasného ukončovania povinnej školskej dochádzky.
- Vláda SR by mala prijať *Stratégiu inkluzívneho vzdelávania* (počínajúc raným detstvom a končiac univerzitným vzdelávaním), ktoré by pomohlo identifikovať potrebné zmeny v transformácii školstva smerom k inklúzii. To vyžaduje aj posun od dominantného vnímania detí ako zdroja problému k vzdelávaniu, ktoré podporuje potenciál každého dieťaťa bez ohľadu na jeho sociálne či etnické postavenie, rod a/alebo postihnutie.
- MŠ SR by malo vyhlásiť väčšiu finančnú grantovú schému pre školy, ktoré podporujú inkluzívne vzdelávanie.
- MŠ SR by malo zabezpečiť, aby opatrenia smerujúce k prevencii segregácie, desegregácii a podpore inkluzívneho vzdelávania boli prioritou pri čerpaní štrukturálnych fondov počas nasledujúceho programového obdobia.
- MŠ SR by malo pripraviť a uskutočniť plán postupnej eliminácie paralelného špeciálneho školstva, začínajúc elimináciou variantu A, ktorý je určený pre deti s ľahkým mentálnym postihnutím.
- Školy by mali mať k dispozícii reálnu finančnú podporu na zamestnávanie potrebných odborníkov, napr. psychológov, špeciálnych pedagógov, asistentov učiteľa a poradcov. Takáto pomoc je dôležitá pre bezproblémové začlenenie detí so špeciálnymi potrebami do hlavného vzdelávacieho prúdu.
- Vláda SR by mala zabezpečiť, aby sa na diagnostiku školskej zrelosti rómskych detí nepoužívali nevhodné testy a aby ich a ich rodičov špeciálne školy nenavádzali na vzdelávanie v špeciálnom školstve bez toho, aby si boli vedomí dôsledkov.
- MŠ SR by malo posilniť monitorovanie diagnostiky a zaraďovania rómskych detí do špeciálnych škôl a tried.
- V prípade diagnostikovania špeciálnych potrieb detí by zodpovedné orgány mali zabezpečiť prípravu individuálneho študijného plánu v rámci hlavného vzdelávacieho prúdu, a nie zaradenie dieťaťa do paralelného systému špeciálneho vzdelávania.
- Odporúčame zabezpečiť dostatok predškolských zariadení pre všetky deti, majúce na mysli najmä regióny s vysokou mierou MRK.
- Štát by mal poskytnúť finančnú pomoc chudobným rodinám, aby mohli umiestniť svoje deti do predškolských zariadení.
- MŠ SR by malo prijať opatrenia smerujúce k zavádzaniu inkluzívneho vzdelávania aj v predškolských zariadeniach.
- MŠ SR by malo rozšíriť príklady dobrej praxe spolupráce s rodičmi špeciálne zamerané na MRK.
- Štát by mal vytvoriť reálne možnosti vzdelávania v rómskom jazyku tak, ako ich garantuje *Ústava SR a Charta regionálnych alebo menšinových jazykov*.
- Pred tým, ako sa podarí umožniť vzdelávanie v rómskom jazyku celoplošne, školy by mali podporovať používanie rómskeho jazyka ako pomôcku pri vzdelávaní žiakov s rómskym materinským jazykom.

- Odporúčame prijať legislatívne zmeny, ktoré by zabezpečili, aby asistenti učiteľa pre rómske deti boli rómskeho pôvodu a vedeli komunikovať v rómčine. Takíto asistenti by mali byť trvalo udržateľne financovaní zo štátneho rozpočtu.
- Odporúčame pripraviť metodologické pomôcky a implementovať výučbu slovenčiny ako druhého jazyka pre deti s iným materinským jazykom.
- Odporúčame pripraviť a realizovať programy DVO pre rómskych študentov na stredných a vysokých školách, a to najmä na prestížnych fakultách, napr. právo, medicína, technika. Odporúčame sa zamerať aj na školy pripravujúce budúcich učiteľov tak, aby bolo dost' učiteľov vyučujúcich v rómskom jazyku.
- Odporúčame zastaviť vytváranie segregovaných detašovaných stredných škôl v blízkosti rómskych osád a prijať program štipendií, ktoré by pokrývali náklady spojené s cestovaním a ubytovaním študentov z MRK, aby mohli navštevovať stredné a vysoké školy.

Zamestnanosť

- Odporúčame zásadne prehodnotiť systém APTP v spolupráci s obcami, mestami a vyššími územnými celkami. Jednou z možných alternatív je prijatie účinných programov DVO vo verejnom sektore zameraných na zvyšovanie zamestnanosti Rómov s osobitnou pozornosťou venovanou rómskym ženám. Odporúčame novelizovať zákon o verejnom obstarávaní na podporu zamestnávania Rómov aspoň pri verejných zákazkách, ktoré vyžadujú nízkokvalifikovanú prácu.
- Medzitým odporúčame zaradiť MRK do zoznamu špecificky znevýhodnených skupín v zákonnej úprave APTP. Navrhujeme zaradiť etnicitu (prípadne aj v kombinácii s rodom) do kategórie znevýhodnených uchádzačov o prácu, ktorá by zlepšila cielenie týchto politík.
- Odporúčame poskytnúť cieľnú finančnú a nefinančnú podporu (tréningy, pomoc s podnikateľskými plánmi) rómskym podnikateľom, najmä ženám.
- Odporúčame vytvoriť spoľahlivý systém monitorovania diskriminácie na trhu práce a vyhodnocovania APTP so špeciálnou cieľovou skupinou Rómov a iných ohrozených skupín.²
- Odporúčame zlepšiť kapacity miestnych úradov práce pri poskytovaní pomoci pri hľadaní práce a rekvalifikácii uchádzačov o prácu z MRK.
- Odporúčame zabezpečiť stabilné financovanie terénnej sociálnej práce. Zlepšiť by sa mala tiež kontrola ich práce. To znamená kontrola nielen plnenia úloh po formálnej (na obecných úradoch), ale najmä obsahovej stránke priamo v MRK. Odporúčame zabezpečiť transparentnosť pri výberovom procese a prijatie DVO pre rómskych uchádzačov o tieto pozície. Terénni sociálni pracovníci by mohli slúžiť ako jeden z kanálov monitoringu a hodnotenia politík voči Rómom.
- Odporúčame vytvoriť systém citlivého zberu etnických dát na účely merania vývoja pri začleňovaní Rómov na trh práce.

Zdravotná starostlivosť³

- Odporúčame zamerať sa vo verejných politikách primárne na zdravie žien a detí. Taktiež odporúčame prijať rómske asistentky na gynekologické a pôrodnické oddelenia nemocníc, ktoré často navštevujú rómske ženy. Úlohou asistentiek by mohlo byť poskytovanie informácií o pôrode a starostlivosti o deti v jazyku zrozumiteľnom Rómkam a Rómom.
- Odporúčame zabezpečiť trvaloudržateľné financovanie *Programu podpory zdravia znevýhodnených komunít*. Odporúčame zvýšiť počet KPZV najmenej na 120 a zamestnať ich na základe riadnych pracovných zmlúv s primeranou odmenou za prácu a možnosťami pravidelného odborného vzdelávania.
- Odporúčame prijať a realizovať *Národný program ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia*, ktorý bude zohľadňovať aj mimoriadne znevýhodnenú situáciu rómskych žien a dievčat.
- V partnerstve s komunitou, sociálnymi terénnymi pracovníkmi a organizáciami zameranými na znižovanie dopadov drogových závislostí odporúčame pripraviť a realizovať plán aktivít zameraných na riešenie drogových závislostí rómskej mládeže.

2 Pozri tiež odporúčanie v časti nediskriminácia týkajúce sa SNSLP.

3 Pozri tiež odporúčania dotýkajúce sa nedobrovoľných sterilizácií rómskych žien v časti Nediskriminácia.

- Odporúčame naplniť záväzky vyplývajúce z NRIS a Revidovaného akčného plánu v oblasti prístupu k pitnej vode a ochrany pred priemyselným a iným znečistením.
- Odporúčame prijať citlivý mechanizmus zberu etnických dát v oblasti zdravia, v prístupe k zdravotníckej starostlivosti a v oblasti diskriminácie.
- Odporúčame pripraviť a zaviesť tvalodržateľný program zabezpečujúci systematické a priebežné zaznamenávanie skúseností dotknutých skupín s programami zameranými na zlepšenie zdravia Rómov. Odporúčame najmä pripraviť a implementovať monitorovací systém, ktorý zaznamená skúsenosti rómskej občianskej spoločnosti a rómskych komunít. Systém by sa mal zameriavať na skúsenosti s programami v oblasti zdravia a poskytovania služieb, ktoré sa zameriavajú na Rómov, ako aj ich bariér v prístupe k týmto službám.

Bývanie

- Odporúčame zdefinovať termín *segregácia* v legislatíve dotýkajúcej sa bývania, vrátane toho, že môže mať viac ako len priestorové aspekty, a že jej eliminácia vyžaduje tzv. mäkké nástroje, ako je napr. terénna sociálna práca. Štát by mal obciam poskytnúť finančnú a technickú asistenciu, ktorá by ich motivovala k legalizácii nevysporiadaných pozemkov pod rómskymi osadami, napr. výmenou obecných pozemkov za súkromné. Obec by mala iniciovať negociácie o spôsobe legalizácie pozemkov medzi ich súkromnými vlastníkami a užívateľmi. Odporúčame tiež poskytnúť pomoc obciam pri legalizácii pozemkov a stavieb, napr. zápisy na katastrach nehnuteľností, prevod majetkových práv či prípadný podnájom.
- Odporúčame zvýšiť dostupnosť bývania poskytovaním príspevku na bývanie aj tým, ktorí bývajú v dočasných nelegálnych chatrčiach a prístreškoch.
- Odporúčame presadzovať integrovaný prístup, ktorý bude prepájať intervencie v oblasti zamestnanosti (ako napr. obecná firma, sociálne podnikanie zamestnávajúce miestnych Rómov pri výstavbe bytov nižšieho štandardu), vzdelávania (napr. inkluzívne vzdelávanie a desegregácia vo vzdelávaní), zdravia a finančnej gramotnosti.
- Odporúčame zvýšiť účasť miestnych rómskych komunít na rozhodovacích procesoch a výstavbe bytov, napríklad zamestnaním miestnych Rómov pri výstavbe bytov nižšieho štandardu alebo pri inovatívnych projektoch bývania.
- Odporúčame vytvoriť systém podpory inovatívnych projektov v oblasti bývania, ktoré by brali do úvahy odlišné kontextuálne potreby. Inovatívne projekty by mohli zahŕňať napríklad poskytovanie stavebného materiálu a technickej asistencie pri výstavbe na základe dlhodobého splátkového kalendára.
- Odporúčame pripraviť vhodné mechanizmy využívania prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja (ERDF) na realizáciu intervencií v oblasti bývania v mestských a vidieckych oblastiach v nasledujúcom programovom období 2014-2020.
- Odporúčame zlepšiť dostupnosť mikropôžičiek využiteľných na rekonštrukcie bytov a domov.
- Odporúčame zakomponovať potreby vylúčených či segregovaných komunít do celkového územného plánovania.
- V oblasti bývania odporúčame vytvoriť mechanizmy, ktoré by podporovali vertikálnu mobilitu, napríklad využívaním prázdnych bytov v integrovaných oblastiach. Tieto transfery by mala správať silná sociálna podpora, t.j. podpora terénnych sociálnych pracovníkov.
- Odporúčame, aby sa obce vyhýbali násilným vystahovávaniam rómskych rodín a aby dodržiavali medzinárodné ľudskoprávne štandardy uvedené vo všeobecnom komentári číslo 7 o násilnom vystahovávaní ako o krajnom prostriedku, ktorý vypracoval Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva.
- Štát by mal promptne zabezpečiť adekvátne zdroje pitnej vody, elektriny, odvoz odpadu, prístup k verejnej doprave a ďalšiu verejnú infraštruktúru, ktorá v mnohých rómskych osadách momentálne chýba.
- Štát by mal prijať potrebnú zmenu legislatívy na zabezpečenie rovného prístupu Rómov k verejnému bývaniu.

Odporúčania pre Európsku komisiu

- Pri využívaní štrukturálnych fondov počas nasledujúceho programového obdobia odporúčame, aby programy boli cielene zamerané na Rómov a rómske komunity.
- Odporúčame prehodnotiť podporu uniformných politík (ako napr. zavádzanie povinnej predškolskej dochádzky od troch rokov), ktoré neberú do úvahy dôležité rozdiely medzi štátmi a medzi rôznymi rómskymi komunitami.
- Odporúčame zaviesť podmienku, aby všetky projekty financované EÚ aktívne podporovali desegregáciu a nediskrimináciu vo všetkých oblastiach (bývanie, zamestnanosť, zdravie a vzdelávanie).
- Odporúčame zaviesť jasnú definíciu a súbor jednoznačných ukazovateľov desegregácie a nediskriminácie pre všetky súvisiace oblasti. Aby bola zabezpečená ich kontinuálna platnosť, treba ich zdefinovať v úzkej spolupráci s odborníkmi na úrovni jednotlivých členských štátov.
- Odporúčame zaviesť nezávislý monitoring a hodnotenie realizovaných aktivít. V prípade pochybení v oblasti desegregácie a nediskriminácie by Európska komisia mala trvať na náprave existujúceho stavu. V opačnom prípade by mali byť výdavky na súvisiace aktivity vyhodnotené ako neoprávnené.
- Odporúčame, aby EK poskytovala priebežnú podporu konečným prijímateľom finančnej podpory v oblasti desegregácie a nediskriminácie. Poradenstvo a konzultácie pri realizácii intervencií vo všetkých oblastiach by mali byť dostupné všetkým konečným prijímateľom finančnej podpory.
- Odporúčame podporiť intervencie v oblasti infraštruktúry a bývania prostredníctvom fondov EÚ, ktoré by boli dostatočne prispôbené na odlišné kontextuálne podmienky rôznych komunít. Napríklad v prípade segregovaného bývania je nevhodné realizovať infraštruktúrne intervencie. Avšak v prípade niektorých separovaných komunít môže byť infraštruktúrna intervencia opodstatnená.

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

- Akčný plán predchádzania diskriminácie** Akčný plán predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie
- Antidiskriminačný zákon** Zákon o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- APTP** Aktívna politika trhu práce
- Atlas rómskych komunít** Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004
- CVEK** Centrum pre výskum etnicity a kultúry
- DHN** Dávka v hmotnej núdzi
- DVO** Dočasné vyrovnávacie opatrenia
- EAFRD** Európsky poľnohospodársky fond pre rozvoj vidieka, z angl. *European Agricultural Fund for Rural Development*
- ERDF** Európsky fond regionálneho rozvoja, z angl. *European Regional Development Fund*
- ERRC** Európske centrum pre práva Rómov, z angl. *European Roma Rights Centre*
- ESF** Európsky sociálny fond
- ESLP** Európsky súd pre ľudské práva
- EÚ** Európska únia
- FSR** Fond sociálneho rozvoja
- HP MRK** Horizontálna priorita – Marginalizované rómske komunity
- IOM** Medzinárodná organizácia pre migráciu (z angl. *International Organization for Migration*)
- KARI** Krajská asociácia rómskych iniciatív
- KPZV** Komunitní pracovníci zdravotnej výchovy
- KZRS** Kultúrne združenie Rómov Slovenska
- LSKP** Lokálna/e stratégia/e komplexného prístupu
- MDVRR SR** Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky
- MF SR** Ministerstvo financií Slovenskej republiky
- MK SR** Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky
- MPC** Metodicko-pedagogické centrum
- MP SR** Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky
- MPSVR SR** Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky
- MRK** Marginalizované rómske komunity
- MŠ SR** Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky
- MZ SR** Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky

MZV SR	Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky
MVO	mimovládne neziskové organizácie
MV SR	Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
NMŠ	Nadácia Milana Šimečku
NOS	Nadácia otvorenej spoločnosti
NRIS	Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020
NR SR	Národná rada Slovenskej republiky
OP	Operačný program
OSI	Nadácia Inštitút otvorenej spoločnosti Budapešť, z angl. <i>Open Society Institute Budapest Foundation</i>
POLP	Poradňa pre občianske a ľudské práva
PPVL	podpredseda vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny
REF	Rómsky vzdelávací fond, z angl. <i>Roma Educational Fund</i>
Revidovaný akčný plán	Revidovaný národný akčný plán Dekády začleňovania rómskej populácie 2005 -2015 na roky 2011-2015
RI	Rómsky inštitút, n.o.
Rómska reforma	„Správna cesta – Rómska reforma“
RVLP	Rada vlády Slovenskej republiky pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť
SGI	Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, z angl. <i>Slovak Governance Institute</i>
SNSLP	Slovenské národné stredisko pre ľudské práva
SR	Slovenská republika
SVRK	Splnomocnenec vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity
SVNM	Splnomocnenec vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny
SZČO	Samostatne zárobkovo činná osoba/osoby
SZP	Sociálne znevýhodnené prostredie
ŠPÚ	Štátny pedagogický ústav
ŠŠI	Štátna školská inšpekcia
ŠVVP	Špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby
UNDP	Rozvojový program Spojených národov alebo Rozvojový program OSN z angl. <i>United Nations Development Programme</i>
ÚPSVaR	Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny
ÚSVRK	Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity
ÚVZ SR	Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky
VNMES	Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny
VOP	Verejná ochrankyňa práv
VÚDPaP	Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie
ZMOS	Združenie miest a obcí Slovenska

ÚVOD

Monitorovacia správa občianskej spoločnosti, ktorú pripravilo konzorcium MVO pod vedením Rómskeho inštitútu, n.o. kriticky hodnotí vývoj politík a opatrení dôležitých pre implementáciu Revidovaného akčného plánu⁴ prijatého v auguste roku 2011 a NRIS prijatej v januári 2012.⁵

Zameriavame sa na monitorovanie obdobia od prijatia Revidovaného akčného plánu až do marca 2013. Základom správy sú údaje a informácie obsiahnuté v existujúcich výskumoch, získané na základe žiadostí o informácie od relevantných orgánov, rozhovory s úradníkmi verejnej správy, vrátane starostov obcí a mimovládnych neziskových organizácií. Správa tiež obsahuje päť prípadových štúdií, ktoré hodnotia vplyv vybraných hlavných politík štátu na miestnej úrovni. Prípadové štúdie sme pripravili na základe teoretického výskumu doplneného kvalitatívnym empirickým výskumom, t.j. individuálnymi rozhovormi s relevantnými aktérmi na miestnej úrovni a s obyvateľmi MRK v štyroch lokalitách stredného a východného Slovenska. Rozhovory sme doplnili metódou zúčastneného pozorovania na základe metodológie, ktorú pripravil CVEK. Terénny výskum realizovali partnerské organizácie Quo Vadis a KZRS. Výstupom terénneho výskumu boli výskumné správy, ktoré sme použili pri vypracovaní prípadových štúdií. Tie boli zamerané na politiku individuálnej integrácie vo vzdelávaní, aktivačné práce, obecné firmy, KPZV a program obecných nájomných bytov nižšieho štandardu.

Monitorovacia správa občianskej spoločnosti sleduje, do akej miery štát realizuje svoje záväzky vyplývajúce zo spomínaných dvoch dokumentov. Hodnotenie začleňovania Rómov prebiehalo na základe metodológie a súboru otázok pripraveného sekretariátom Dekády rómskej inklúzie. Správa sa v úvode zaoberá témou štrukturálnych a finančných podmienok implementácie oboch dokumentov. Ďalej nasleduje oblasť nediskriminácie, vzdelávania, zamestnanosti, zdravotnej starostlivosti a bývania.

4 Vláda SR, Revidovaný národný akčný plán *Dekády začleňovania rómskej populácie 2005-2015 na roky 2011-2015*, uznesenie č. 522/2011 zo dňa 10. augusta 2011. Dostupné na <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=19992>.

5 Vláda SR, *Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020*, uznesenie č. 1/2012 zo dňa 11. januára 2012. Dostupné na <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20646>.

1. ŠTRUKTURÁLNE POŽIADAVKY

Centrálny koordinačný orgán: Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity

Hlavnú zodpovednosť za koordináciu a zabezpečenie realizácie úloh NRIS má ÚSVRK. Podľa NRIS by mal ÚSVRK slúžiť aj ako odborná platforma pre posudzovanie realizovateľnosti štátnych politík.

ÚSVRK vznikol v roku 1999 ako Sekretariát splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity v rámci organizačnej štruktúry Úradu vlády SR. V roku 2004 sa sekretariát transformoval na samostatný útvar pod záštitou PPVL. ÚSVRK zvýšil svoje personálne kapacity a otvoril regionálne kancelárie. Úradu však chýbala právna subjektivita. Vláda SR zvolená v roku 2010 zreorganizovala pozíciu ÚSVRK a umiestnila ju pod záštitu predsedníčky vlády SR.

Vláda zvolená v marci 2012 presunula ÚSVRK do organizačnej štruktúry MV SR. ÚSVRK má podľa nového štatútu⁶ zachované postavenie poradného orgánu vlády SR. Peter Pollák, prvý rómsky poslanec v NR SR (za hnutie *OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti*) bol na základe nominácie ministra vnútra SR vymenovaný dňa 1. októbra 2012 za nového splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity (SVRK). Peter Pollák tak nahradil Miroslava Polláka, ktorý bol slovenskej národnosti.

SVRK v zmysle svojho štatútu zriaďuje Medzirezortnú komisiu pre záležitosti rómskych komunít, ktorej zároveň predsedá. Medzi hlavné ciele ÚSVRK patrí podieľať sa na realizácii systémových nástrojov na prekonanie sociálneho vylúčenia a na podporu integrácie Rómov. Štatút priamo ukladá SVRK, aby koordinoval a zabezpečil plnenie úloh vyplývajúcich z Revidovaného akčného plánu a NRIS, ktoré boli pridelené rozličným ministerstvám.⁷ Medzi ďalšie povinnosti SVRK patrí účasť na tvorbe stratégií a správnych aktov, ktorých cieľom je zmierniť situáciu rómskych komunít, a zapojenie sa do prípravy a realizácie programov financovaných z prostriedkov EÚ, ktoré sa týkajú rómskych komunít.⁸ Sídlo ÚSVRK sa v súčasnosti nachádza v Bratislave s 26 zamestnancami v dvoch hlavných odboroch – *Odbor koncepcií, analýz a regionálnej koordinácie a Odbor horizontálnej priority marginalizované rómske komunity* (využívanie štrukturálnych fondov v programovacom období 2007-2013). Prvý zmieňovaný odbor koordinuje päť regionálnych kancelárií umiestnených v oblastiach s vyššou koncentráciou MRK (Banská Bystrica, Rimavská Sobota, Prešov, Košice a Spišská Nová Ves). V roku 2011 bol ročný rozpočet ÚSVRK 833 878 eur,⁹ čo však oslovení úradníci považovali za nedostatočné. Rozpočet sa v prevažnej miere využíva na grantovú schému ÚSVRK určenú na riešenie sociálnych a kultúrnych potrieb rómskych komunít. Schéma sa však využíva predovšetkým na riešenie núdzových situácií vrátane rekonštrukcií, podpory komunitných centier, či pomoci s legalizáciou pozemkov potrebných pre rozvoj nízkopríjmového bývania. V roku 2011 bola pre grantovú schému alokovaná suma vo výške 753 164 eur.¹⁰

V rámci diskusie o postavení ÚSVRK pri plnení svojich povinností existuje niekoľko momentov, ktoré považujeme za dôležité uviesť najmä so zreteľom na Revidovaný akčný plán a NRIS. Predovšetkým vítame skutočnosť, že pozíciu SVRK prevzala osoba rómskeho pôvodu. ÚSVRK od svojho vzniku v roku 1999 riadili predovšetkým rómski SVRK a slúžil tiež ako model pre zamestnávanie rómskych odborníkov a rómskych

6 Vláda SR, *Štatút splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity*, uznesenie 308/2012 zo dňa 27. júna 2012.

7 *Ibid.* články s4 e8-9.

8 *Ibid.* článok 6 (3).

9 V roku 2010 predstavoval rozpočet 1 163 878 eur. Informácia je dostupná na: <http://www.vlada.gov.sk/rozpocet-uradu-vlady-sr/>

10 Informácia je dostupná na: http://www.minv.sk/?dotacie_romovia.

administratívnych zamestnancov. Predchádzajúca vláda SR ako prvá vymenovala v roku 2010 nerómskeho SVRK. Tento výber bol nešťastný, a to vzhľadom na skutočnosť, že na čele úradu zastupujúceho menšinu by mal byť práve zástupca tejto menšiny, a nie osoba bez väzby na túto komunitu.

Nedávne vymenovanie poslanca NR SR za SVRK však podľa nášho názoru bolo tiež problematickým rozhodnutím. Obidve pozície sú zložité a časovo náročné, predovšetkým pozícia SVRK. Oslovení úradníci ÚSVRK anonymne vyjadrili sklamanie, že nový SVRK nemá čas riadiť svoj úrad. Tento nedostatok je viditeľný najmä v neschopnosti centrálného úradu riadiť regionálne kancelárie. Zamestnanci regionálnych kancelárií sa sťažovali, že nie sú informovaní o tom, čo je všeobecnou politikou ÚSVRK a aké sú v skutočnosti ich úlohy. Vymenovanie poslanca do výkonného úradu navyše istým spôsobom narúša rovnováhu medzi zákonodarnou a výkonnou mocou.

Hlavnou výzvou pri vytváraní takejto inštitúcie je tiež zabezpečenie primeranej rovnováhy síl medzi ÚSVRK a ostatnými ministerstvami. Aj keď úrad so silnými ministerskými kompetenciami sa môže javiť ako atraktívny, v praxi existuje vážne riziko, že ostatné ministerstvá budú ÚSVRK používať na to (snáď ako ospravedlnenie), aby sa zbavili celej rómskej agendy. Inými slovami, ostatné sa sektory môžu vzdať svojej zodpovednosti za presadzovanie politiky integrácie Rómov. Zachovanie delby zodpovednosti je rozhodujúce, pretože integrácia Rómov si vyžaduje transformáciu väčšinových inštitúcií s cieľom vytvoriť priestor pre integráciu. Využitie kapacít a odborných znalostí zamestnancov ÚSVRK by malo do určitej miery umožniť zachovanie jeho pozície koordinačného orgánu s priamym vplyvom na ostatné ministerstvá prostredníctvom medzirezortnej komisie (aspoň na úrovni štátnych tajomníkov). Avšak presun ÚSVRK pod záštitu ministra vnútra a začlenenie úradu do organizačnej štruktúry MV SR istým spôsobom narušilo jeho koordinačnú a zastrešujúcu pozíciu.¹¹ Okrem toho je MV SR najväčším ministerstvom so zložitou byrokratickou štruktúrou. Niektorí z opýtaných úradníkov vnímajú formu komunikácie v rámci MV SR ako „formálne príkazy“, ktoré sú pri realizácii stratégie presadzujúcej inklúziu problematické. Tento posun podľa opýtaných úradníkov výrazne obmedzil ich možnosti konať pružne a flexibilne. Personálne zmeny na poste SVRK tiež spôsobili, že mnoho skúsených úradníkov opustilo ÚSVRK.

Umiestnenie ÚSVRK pod záštitu ministra vnútra SR je symptomatické pre vnímanie Rómov ako bezpečnostného problému.¹² Súčasný SVRK svojím návrhom tzv. rómskej reformy prispel k redefinícii problému sociálneho vylúčenia Rómov na bezpečnostnú záležitosť. Je veľmi problematické, ak minister vnútra spolu so SVRK presadzuje povinnú predškolskú výchovu detí z tzv. vysoko rizikových rodín.

Skúsenosti z minulosti ukazujú, že osobné zručnosti, odbornosti, manažérske a politické schopnosti SVRK sú kľúčom k získaniu vplyvu a tvorbe adekvátnych politik. Súčasný SVRK zatiaľ nevenoval žiadnu pozornosť Revidovanému akčnému plánu alebo NRIS. Namiesto toho postupne predstavuje povrchné a často nejasne formulované princípy tzv. rómskej reformy.¹³ Jej ústrednou myšlienkou je vynucovanie požadovaného správania pod hrozbou sankcií, čo je však v príkrom rozpore s NRIS.¹⁴ Ak vezmeme do úvahy politickú agendu SVRK a ďalšie inštitucionálne aspekty, sme presvedčení, že táto inštitúcia nie je schopná zvládnuť svoje úlohy v súvislosti s realizáciou NRIS. Obávame sa, že nové personálne a administratívne zmeny v ÚSVRK skutočne budú smerovať k transformácii ÚSVRK na značne formalistický útvar.

Zapojenie MVO, miestnych a regionálnych orgánov Štátnej Správy do tvorby politik týkajúcich sa Rómov

Všeobecne platí, že rómske a nerómske ľudskoprávne MVO sú pomerne dobre zapojené do prípravy vládnych stratégií týkajúcich sa Rómov. Výrazne slabšie je ich systematické zapojenie do procesu implementácie a monitorovania.

11 Na tento negatívny posun upozorňovali úradníci už niekoľko mesiacov po presune úradu.

12 Pozri bližšie s. 31-33, nižšie.

13 Pozri bližšie o návrhoch rómskej reformy na: <http://www.minv.sk/?romskareforma1>

14 Napriek tomu, že NRIS vychádza z potreby prechodu od pasívnej starostlivosti štátu a regionálnych úradov k aktívnej pomoci, takýchto prechod by nemal byť uskutočňovaný formou reštriktívnych opatrení. NRIS, *supra* poznámka 5, 9.

Príprava Revidovaného akčného plánu, ktorá sa, na rozdiel od prípravy NRIS, začala už v roku 2009 si vyžadovala dlhší proces. Tvorba Revidovaného akčného plánu zahŕňala v priebehu rokov 2010–2011 množstvo stretnutí pracovných a poradných skupín. Zástupcovia rómskych a nerómskych MVO boli výrazným spôsobom zapojení do tohto procesu. V pracovných skupinách boli zastúpení aj akademici a zástupcovia Združenia miest a obcí Slovenska (ZMOS). ÚSVRK v záverečnej fáze konzultoval návrh dokumentu aj prostredníctvom regionálnych stretnutí s miestnymi aktérmi. Záverečný dokument a rozsah štátnych záväzkov však v medzirezortnom pripomienkovom konaní značne obmedzili iné ministerstvá. Napriek tomu hodnotíme zapojenie mimovládneho sektora do prípravy Revidovaného akčného plánu pozitívnejšie, než tomu bolo v prípade NRIS.

NRIS bola vypracovaná v neprimerane krátkom čase koncom jesene 2012. Domnievame sa, že toto ovplyvnilo nielen jej kvalitu, ale aj účasť významných mimovládnych subjektov vrátane rómskej občianskej spoločnosti. MVO sa na príprave dokumentu prakticky nezúčastnili. Ich účasť by sa dala presnejšie označiť ako „oboznámenie“ sa s konečným návrhom v rámci okrúhlych stolov, ktoré sa konali na regionálnej úrovni. Regionálne konzultácie sú vítané, pretože sú vhodnejšie na to, aby reflektovali územnú, kultúrnu a ideologickú rozmanitosť rómskych komunít. Na okrúhlych stoloch sa v početnej miere zúčastňovali zástupcovia rómskej občianskej spoločnosti a niektorých obcí. Napriek tomu mali niektorí z našich respondentov zmiešané pocity vo vzťahu k účelu týchto podujatí. Niektorí z nich vnímali svoju úlohu len ako legitimizáciu ďalšieho technokratického dokumentu bez skutočnej možnosti vyjadriť sa k jeho obsahu. Pre niektorých bol dokument značne vágny, bez jasných záväzkov. Ďalší mali problémy jasne identifikovať jeho účel, najmä vzhľadom na to, že od roku 1990 už Slovensko prijalo početné vládne stratégie.

Vláda SR doteraz nevytvorila inštitucionálny mechanizmus pre účasť rómskej a nerómskej občianskej spoločnosti na monitorovaní a implementácii Revidovaného akčného plánu a NRIS. ÚSVRK mal vypracovať monitorovaciu správu o plnení úloh NRIS do 15. februára 2013. Do 24. apríla 2013 však takúto správu nepredložil ani do medzirezortného pripomienkového konania, ktoré je nevyhnutné pred jej predložením na schválenie vláde SR.¹⁵ Pri ovplyvňovaní charakteru implementácie týchto dokumentov sa MVO môžu spoliehať predovšetkým na konvenčné advokačné stratégie, napr. prostredníctvom predloženia ich pripomienok k monitorovacej správe.

Zapojenie rómskej občianskej spoločnosti do tvorby, realizácie a monitorovania vládnych stratégií vo všeobecnosti závisí od dobrej vôle štátnych úradníkov a politikov. Vysokopostavení úradníci často používajú kliše o údajnej dezorganizácii rómskych MVO a nedostatku legitímnych zástupcov ako argument, ktorým ospravedlňujú neprízyvanie predstaviteľov menšín k tvorbe politik.

Na tomto mieste by sme chceli upozorniť tvorcov politik na Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny (VNMES), poradný orgán Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť (RVLP), ktorý bol vytvorený v rámci gescie PPVL.¹⁶ VNMES má štyroch volených členov zastupujúcich rómsku národnostnú menšinu, ktorí sú volení zhromaždením zloženým z nominovaných osôb z akejkoľvek MVO, ktorá podporuje rómsku kultúru a identitu. Každá takáto MVO môže vymenovať tak člena pre zhromaždenie, ako aj kandidáta do výboru. Členovia výboru sú následne volení v tajnom hlasovaní.¹⁷

Zriadenie tohto orgánu je na Slovensku výrazným pokrokom pri zvyšovaní legitimacy zástupcov menšín. Výbor nahradil starý systém spočívajúci vo výbere zástupcov menšín štátnymi úradníkmi. Je možné predpokladať, že zvolení členovia výboru (za každú z 13 oficiálne uznaných národnostných menšín) subjektívne pociťujú príslušnosť k menšine, keďže musia súhlasiť so svojou nomináciou. Súčasne ich za zástupcov menšín musia považovať aj MVO, keďže podporia ich nomináciu.

Tento výbor je jediným skutočne reprezentatívnym orgánom zastupujúcim hlasy rómskych MVO. Zároveň je súčasťou štátnych politik, ktoré vymedzujú Rómov ako národnostnú menšinu a zväčša sa zameriavajú na

15 Táto úloha vyplýva z uznesenia vlády, ktorým prijala NRIS, *Ibid.*

16 V dôsledku zrušenia úradu PPV, bol výbor presunutý pod úrad Splnomocnenca vlády pre národnostné menšiny (SVNM).

17 Vláda SR, *Štatút splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity*, uznesenie vlády č. 308/2012 zo dňa 27. júna 2012. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=21217>, Jarmila Lajčáková, ed., *Menšinová politika na Slovensku 2011. Výročná správa* (Bratislava: CVEK, 2012) 47–52, dostupné na http://cvek.sk/uploaded/files/Minority%20policy%20in%20Slovakia%20in%202011_Annual%20Report.pdf.

podporu menšinovej kultúry. Ide o konzultatívny a poradný orgán vo veciach týkajúcich sa práv národnostných menšín. Je polutovaniahodné, že táto inštitúcia nie je zahrnutá do prípravy politik, ktoré sa realizujú v rámci iných odborov a ministerstiev, vrátane ÚSVRK.

Koordinácia rôznych úrovni riadenia

V NRIS absentuje implementačný plán na úrovni regionálnej a miestnej samosprávy. Inštitucionálna transformácia centrálnej koordinačnej jednotky navyše určite neprispela k posilneniu koordinácie celoštátnej, regionálnej a miestnej úrovne riadenia alebo kľúčových rezortov. Práve naopak. Sme presvedčené, že tieto zmeny koordináciu zabrzdili. Okrem národného projektu *Terénna sociálna práca v obciach*, ktorý riadi FSR¹⁸ sme nezaznamenali žiadne výrazné napredovanie v začleňovaní Rómov do národných programov reforiem v rámci *Stratégie Európa 2020*.

Mainstreamové a cielené politiky

Snaha Slovenska kombinovať mainstreamové a cielené politiky je obsiahnutá v *Komplexnom prístupe rozvoja rómskych komunít*, ktorý bol prijatý v roku 2002 a využil sa v priebehu programového obdobia 2007-2013 pri čerpaní štrukturálnych fondov EÚ prostredníctvom Horizontálnej priority – Marginalizované rómske komunity (HP MRK). Komplexný prístup bol založený na myšlienke rozvoja MRK ako súčasť celkového komunitného rozvoja. Ideálne sa mal zameriavať na mainstreamové štruktúry, ako je napríklad rozšírenie predškolských a zdravotníckych zariadení, ale aj na cielené prístupy, ako napríklad rozvoj infraštruktúry priamo v prospech rómskej osady alebo zriadenie komunitného centra. Jednou z predností programu bola jeho flexibilita vo vzťahu k obrovským rozdielom medzi obcami a rómskymi komunitami. Ako uvádzame nižšie, na Slovensku sa tento prístup nepodarilo úspešne uviesť do praxe.

Existujúce hodnotenia programov ESF, ktoré pripravilo UNDP¹⁹ v oblasti zamestnanosti však naznačujú, že je potrebné pokračovať v komplexných prístupoch na obecnej úrovni. Autori zdôvodňujú strategickú potrebu citlivo kombinovať mainstreamový prístup s cieľovým prístupom. Pokiaľ existuje potreba zameriavať sa na segregované komunity, nasmerovanie všetkých finančných prostriedkov na najhoršie komunity možno vnímať ako trest pre obce, ktoré sa rozhodli pre integráciu, a nie segregáciu, ako to bolo v minulosti.²⁰ Autori evaluácie navrhujú vyriešiť túto dilemu vytvorením „na mieru šitých finančných schém“ pre rozličné typy rómskych prijímateľov. Kým program pre obyvateľov z najsegregovanejších komunít (ktorých šanca začleniť sa na bežný trh práce sú najnižšie) môže vytvárať pracovné príležitosti prostredníctvom činností spojených s modernizáciou segregovaných osád (modernizácia bývania, dláždenie ulíc, zásobovanie vodou), programy pre obyvateľov z menej segregovaných lokalít by mohli byť etnicky zmiešané a zamerané na začleňovanie Rómov na formálny trh práce.²¹

Vzhľadom na rozdielne potreby v rôznych oblastiach (napr. zamestnanosť, bývanie, školstvo a zdravotníctvo), a tiež vzhľadom na naše skúsenosti v oblasti vzdelávania rómskych detí, sme voči schopnosti Slovenska spojiť mainstreamový prístup s cieľovým skeptické. Prax v oblasti vzdelávania²² ukazuje, že takéto úspešné spojenie politik si vyžaduje transformáciu mainstreamových inštitúcií na vytvorenie priestoru pre začlenenie. Príklad prípravných alebo nultých ročníkov naznačuje, že zameranie mainstreamových politik iba na „prácu s rómskymi deťmi“ môže v skutočnosti viesť k prehľbovaniu segregácie.

18 Pozri detailnejšie o projekte s.63, nižšie.

19 J. Hurrele, A. Ivanov, J. Grill, J. Kling and D. Škobla, *Uncertain Impact: Have the Roma in Slovakia Benefited from the European Social Fund?* (UNDP: Bratislava, 2012) 56.

20 *Ibid.* 104.

21 *Ibid.* 104.

22 To však neznamená, že tento argument musí nevyhnutne platiť aj pre iné oblasti, ako je napríklad zamestnanosť.

Kvalitatívna štúdia CVEK-u z roku 2012²³ na 10 slovenských základných školách ukazuje, že školy spravidla vnímajú rómske deti ako problém, ktorý treba „vyriešiť“ a nie ako rovnocenných účastníkov vzdelávacieho procesu, ktorý napríklad vynecháva štúdium rómskej histórie zo všeobecného štátneho vzdelávacieho programu. V rámci vzdelávacieho systému takmer úplne chýba akákoľvek snaha prekonávať prekážky, ktorým čelia rómske deti z marginalizovaných komúnít v prístupe k vzdelaniu. Medzi ne patria napríklad testy školskej zrelosti, ktoré nie sú objektívne voči deťom s rómskym materinským jazykom bez absolvovania predškolského vzdelávania a/alebo z chudobných komúnít, ktoré majú ťažkosti so splnením štandardných kritérií pre vstup do základného školstva. Učebný plán je navyše zameraný na dosiahnutie encyklopedických vedomostí a predpokladá, že rodičia by mali nahrádzať rolu učiteľov v rámci domácej prípravy na vyučovanie namiesto rozvíjania potenciálu každého dieťaťa. Táto paradigma je pritom takmer všeobecne akceptovaná. Medzi mnohé ďalšie prekážky patrí aj neschopnosť škôl vyučovať slovenčinu ako druhý jazyk pre rómske deti a súbežne podporovať rómske jazykové vzdelávanie. Bremeno inklúzie alebo presnejšie asimilácie sa presúva na rómske deti.²⁴

Kým Slovensko už tradične zlyhá v zabezpečení predškolského vzdelávania dostupného pre všetky deti, u najzraniteľnejších rómskych detí sa spolieha na prípravné alebo nulté ročníky.²⁵ Nulté ročníky boli pilotne testované od roku 1991 a legislatívne zavedené v roku 2002.²⁶ Podľa súčasnej právnej úpravy sú tieto triedy určené pre deti vo veku šesť rokov, ktoré nedosiahnu „školskú zrelosť“. Deti, ktoré by vzhľadom na ich sociálne a ekonomické zázemie mohli mať ťažkosti s úspešným ukončením prvého ročníka, „by mali byť umiestnené do prípravnej triedy“.²⁷ Takéto umiestnenie sa môže uskutočniť na základe žiadosti rodičov, materskej školy alebo odporúčania pediatra a musí byť podložené aj informovaným súhlasom rodiča.²⁸

V roku 2003 malo 61 základných škôl spolu 85 nultých ročníkov, ktoré navštevovalo 1 057 rómskych detí.²⁹ Do septembra 2011 sa počet nultých ročníkov viac ako stonásobil na počet 256.³⁰ Nultý ročník zodpovedá nepochopenej predstave o cíelenom, ale nie výlučnom prístupe (angl. *targeted but not exclusive*). Koncentrácia nultých ročníkov sa priamo zhoduje s oblasťami s najvyšším výskytom rómskych osád.³¹ Napríklad aj v rámci *Stratégie Európa 2020* sa Slovensko pri riešení nízkej dostupnosti predškolských zariadení pre chudobné rómske deti spolieha na túto politiku.

Relevantné inštitúcie pritom nikdy neskúmali prípravné triedy z hľadiska ich potenciálu podporiť začleňovanie rómskych detí. Ich účinnosť sa merala ich vplyvom na IQ. Výskumný tím pod vedením Daniely Valachovej a Mirona Zelinu, ktorý testoval nulté ročníky v rokoch 2000-2001, využil tzv. R-test školskej zrelosti. R-test bol v podstate IQ testom, ktorý sa zadal rómskym deťom pred a po absolvovaní nultého ročníka. Podľa ich zistení, niektoré deti získali v mentálnej oblasti len veľmi málo a iné získali nesmierne veľa.³² Napriek tomu výskumníci dospeli k záveru, že „mentálne úspechy študovaných rómskych detí mali vzhľadom na špecifický vzdelávací vplyv prípravných tried výrazný nárast“.³³ IQ rómskeho dieťaťa sa v priemere zvýšilo z

23 E. Gallová – Kriglerová a T. Gažovičová, eds. *Škola pre všetkých? Inkluzivnosť opatrení vo vzťahu k rómskym deťom* (Bratislava: CVEK, 2012).

24 *Ibid.*

25 Zástancovia nultých ročníkov tvrdia, že táto politika vzišla ako reakcia na znižujúci sa počet materských škôl začiatkom 90. rokov v dôsledku ekonomickej a sociálnej transformácie. Správne poukázali na to, že rušenie materských škôl malo disproporčný dopad práve na chudobné rómske deti. Napriek tomu je potrebné si uvedomiť, že koncept nultého ročníka sa objavuje už dva roky po sociálnej zmene v roku 1989. Vzhľadom na všeobecný chaos v spoločnosti a byrokratické procesy je málo pravdepodobné, že vy vtedajšie ministerstvo školstva reagovalo na tieto zmeny takto promptne. Presvedčivejším vysvetlením je skôr to, že učitelia rómskych detí zrazu stratili dovtedajší nástroj tzv. vyrovnávacích cigánskych tried pre zaoštalé školy. Návrh nultých ročníkov nebol novou myšlienkou. Medzi učiteľmi rómskych detí sa táto idea objavovala najneskôr od 80. rokov. Autori v tom čase píšuci na túto tému navrhovali, aby deti, ktoré boli testované po absolvovaní prípravného ročníka boli následne umiestnené do prvého ročníka vyrovnávacej cigánskej triedy alebo špeciálnej školy. L. Horňák, *Rómsky žiak v škole* (Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2005) 125.

26 Zákon č. 408/2002 Z.z. o verejnej službe, čl. IV.

27 *Ibid.*

28 Zákon č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov (Školský zákon).

29 I. Radičová *Hic Sunt Romales* (Bratislava: Interlingua, 2001) 137.

30 Štatistická ročenka vo vzdelávaní za školský rok 2011/2012.

31 Rozloženie nultých ročníkov korešponduje z rozmiestnením oblastí s vyššou koncentráciou rómskych komúnít najmä na strednom a východnom Slovensku. Porovnaj s Atlasom rómskych komúnít. Úrad splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity /IVO/KCpRO/ S.P.A.C.E. *Sociografické mapovanie rómskych komúnít* (Bratislava, 2003/2004) (Atlas rómskych komúnít).

32 D. Valachová a M. Zelina, 'Pedagogický monitoring, meranie efektívnosti vzdelávania v nultých a prípravných ročníkoch', in A. Butašová a Z. Kadlečíková, eds., *Edukácia rómskych detí v európskom kontexte* (Bratislava: Comenius, Štátny pedagogický ústav, 2002) 101.

33 *Ibid* 101-102.

75,1 bodov na 81,2 bodov v rámci jedného školského roka.³⁴ Avšak staršia štúdia z roku 1995 uvádzala, že rómske deti v rámci bežného vzdelávacieho procesu (t.j. prvý ročník) postupovali rovnakým tempom ako tie, ktoré boli umiestnené do prípravnej triedy.³⁵

MVO kritizujú nulté ročníky ako nástroj, ktorý fakticky podporuje segregáciu.³⁶ Štúdia CVEK-u preukázala, že školy, ktoré delili deti na základe etnicity, zahŕňali do tohto delenia už nulté ročníky. To znamená, že nulté ročníky boli fyzicky umiestnené v budovách vyhradených pre vzdelávanie výlučne rómskych detí. Nulté ročníky, ktoré sú v podstate určené pre zdravé deti, boli fyzicky umiestnené v pavilónoch, kde väčšinu tried tvorili triedy s deťmi s diagnózou zdravotného znevýhodnenia (tzv. rómske pavilóny). Prax potvrdila, že aj napriek neutrálnemu označovaniu sú skutočnou cieľovou skupinou nultých ročníkov chudobné rómske deti. Podľa zistení CVEK-u aj samotní učitelia vnímajú nulté ročníky prevažne ako nástroj „civilizovania“ zostávajúcich rómskych detí. K takémuto „scivilizovaniu“ má dôjsť nielen prostredníctvom zmien v hygienických návykoch a sociálnych zručnostiach, ale najmä v jazyku. Rómsky materinský jazyk, ktorým hovorí približne polovica rómskych detí na Slovensku, je vnímaný ako hlavný znak ich zaostalosti.³⁷

Učitelia pritom hodnotia nultý ročník pozitívne. Väčšina z nich dokonca naznačila, že nulté ročníky by mali byť povinné pre všetky rómske deti. Nízky počet detí v jednej triede podľa ich názoru umožňuje, aby chudobné rómske deti dobehli svojich nerómskych rovesníkov. Tento pohľad sa často prenáša do praxe. Často je to práve škola, ktorá rodičom navrhuje umiestnenie rómskych detí do prípravnej triedy. Vplyv nultých ročníkov na integráciu alebo inklúziu rómskych detí sa neskúmal z kvantitatívneho hľadiska. Štúdia CVEK-u poukazuje, že nástroj rozhodne nepodporuje začleňovanie. Keďže vzdelávací systém ako taký transformovaný nebol, nástroj adaptácie rómskych detí podporuje skôr segregáciu.

Monitorovanie a hodnotenie NRIS a Revidovaného akčného plánu

Napriek tomu, že NRIS rozlišuje medzi koordináciou a monitorovaním, nezaznamenali sme žiadnu iniciatívu na vytvorenie priameho mechanizmu monitorovania a hodnotenia implementácie tejto stratégie. Sme presvedčené, že vytvorenie takéhoto mechanizmu na základe indikátorov obsiahnutých v NRIS je kľúčovým aj pre vypracovanie správ o sociálno-ekonomickej inklúzii Rómov v rámci procesu Európa 2020. Hodnoteniu implementácie či vypracovávaní takýchto správ by pomohol zber etnických dát. Posilnená koordinácia medzi ministerstvami (a ich oddeleniami poverenými úlohami v rámci procesu Stratégie Európa 2020) a ÚSVRK by okrem toho mohla napomôcť aj v procese prípravy takýchto správ.

Rozpočtové prostriedky na realizáciu NRIS a Revidovaného akčného plánu

Rozpočet vo vzťahu k NRIS a Revidovaného akčnému plánu

Štátny rozpočet nemá vytvorenú samostatnú kapitolu pre Revidovaný akčný plán alebo NRIS. Rozpočty pridelené jednotlivým ministerstvám a rezortom však obsahujú položky pre úlohy vyplývajúce z Revidovaného akčného plánu. Finančné prostriedky potrebné na realizáciu Revidovaného akčného plánu sú naplánované nasledovne:

34 *Ibid* 101-102.

35 Horňák, *supra* poznámka 32,127.

36 *supra* poznámka 23, 18.

37 *Ibid*.

Zhrnutie vplyvov na rozpočet verejnej správy v rámci Revidovaného národného akčného plánu Dekády začleňovania rómskej populácie 2005-2015 na obdobie rokov 2011-2015³⁸

	Vplyv na štátny rozpočet (v eurách)				
	2011	2012	2013	2014	2015
Výdavky verejnej správy celkom:					
V tom: za každý subjekt verejnej správy/ program zvlášť	0	0	0	0	
Úrad vlády SR	833 878	833 878	833 878	833 878	833 878
Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR	7 923 170	10 023 170	11 023 170	13 023 170	15 023 170
Ministerstvo zdravotníctva SR	3 000	1 680 000	1 790 000	2 075 000	2 425 000
Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR	8 020 000	12 730 000	12 635 000	12 625 000	12 625 000
Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR	2 862 680*	3 005 814	3 156 105	3 313 910	3 479 605
Celkové financovanie	16 784 070	28 276 886	29 442 179	31 874 986	34 386 653**
Financovanie zabezpečené v štátnom rozpočte	16 784 070	28 276 886	29 442 179	31 874 986	
Financovanie nezabezpečené v štátnom rozpočte			4 100 000	7 100 000	

* Uvedená suma bola v roku 2011 použitá na podporu výstavby bytov nižšieho štandardu zo Štátneho fondu rozvoja bývania. Pre zjednodušenú kalkuláciu predpokladáme rovnakú sumu s 5% nárastom pre každý nasledujúci rok.

** Pre rok 2015 ešte neexistuje návrh podkladov pre tvorbu štátneho rozpočtu.

V tejto fáze nebolo možné potvrdiť, či položky navrhované na rok 2012 boli aj skutočne alokované v rozpočte na rok 2012. V priebehu zberu údajov bol návrh rozpočtu predmetom schvaľovania v NR SR. Rovnako nebolo možné potvrdiť, či plánované výdavky ministerstiev na rok 2013 reflektujú realizáciu Revidovaného akčného plánu. Napríklad prostriedky na pokrytie KPZV v súčasnosti nie sú k dispozícii.

Územné zameranie

Na Slovensku neexistuje žiadna systémová politika zameraná na podporu najmenej rozvinutých regiónov. Regionálne a miestne rozdiely v čerpaní štrukturálnych fondov EÚ boli brané do úvahy v rámci HP MRK v prebiehajúcom programovom období. Základným cieľom HP MRK bolo územné zameranie pri pridelovaní prostriedkov zo štrukturálnych fondov prostredníctvom šiestich operačných programov v štyroch prioritných oblastiach: zamestnanosť, vzdelávanie, zdravotníctvo a bývanie v rámci jednej lokality. Na základe *Atlasu rómskych komunit na Slovensku 2004 (Atlasu rómskych komunit)* bola cieľová skupina definovaná ako „marginalizované rómske komunity“ (MRK), avšak cieľom bolo prispieť k celkovému rozvoju obce. Jednou z významných výhod tohto komplexného prístupu bola realizácia lokálnych stratégií, ktoré zohľadňovali špecifické potreby rôznych lokalít. Cieľom vypracovania *Lokálnych stratégií komplexného prístupu* (LSKP) navyše bolo aj zabezpečenie účasti cieľovej skupiny.

Realizácia komplexného prístupu však narazila na vážne administratívne prekážky, ktoré až do konca programového obdobia spôsobili oneskorenie začiatku realizácie jednotlivých projektov. Domnievame sa, že k zlyhaniu realizácie tohto prístupu viedli niektoré závažné komplikácie, napr. časté personálne zmeny (vrátane postu SVRK), nedostatočné administratívne kapacity a vykonávacie právomoci koordinačného orgánu voči ďalším riadiacim a sprostredkovateľským orgánom (napr. ÚSVRK), príliš všeobecne definované ciele HP MRK, ktorým chýbala konceptualizácia inkluzívnych politík, nejasná definícia cieľovej skupiny a napokon neexistujúce *ex ante* analýzy, ktoré by obsahovali východiskové údaje a poskytli možnosť progresívneho porovnávania. Zdá sa, že technické a formálne aspekty realizácie dostali prednosť pred obsahom a urgentnosťou.

Žiadny OP financovaný z ESF alebo iných fondov nebol priamo určený na posilnenie kapacít rómskych organizácií.

38 NRIS, *supra* poznámka 5, príloha 2 (finančné zdroje štátneho rozpočtu a zdrojov EÚ).

Príprava budúceho programového obdobia čerpania štrukturálnych fondov EÚ

ÚSVRK sa v súčasnosti podieľa na príprave ďalšieho programového obdobia v rámci organizačnej štruktúry MV SR. ÚSVRK neformálne konzultuje s niekoľkými MVO a nezávislými odborníkmi. Prípravu budúceho programového obdobia konzultuje aj s RI, ktorý je partnerom Nadácií otvorenej spoločnosti v Budapešti (OSI) na Slovensku v rámci realizácie iniciatívy Maximálne čerpanie európskych fondov pre Rómov. Prebiehajúce konzultácie ÚSVRK s rôznymi aktérmi zatiaľ neumožňujú oficiálnu účasť MVO.

ÚSVRK sa usiluje predísť nedostatkom z obdobia rokov 2007-2013. Doposiaľ je však nejasné, akú úlohu bude v rámci svojej pozície na MV SR tento úrad mať pri čerpaní štrukturálnych fondov. Momentálne sa diskutuje o vytvorení dvoch prioritných osí (pre ESF a ERDF) v rámci operačného programu Ľudské zdroje, ktoré má spravovať MPSVR SR. Konečné rozhodnutie je predmetom rokovaní.

Závazok zachovať kontinuitu implementácie NRIS a Revidovaného akčného plánu

Revidovaný akčný plán a NRIS prijala predchádzajúca vláda Ivety Radičovej. Pre implementáciu týchto dvoch dokumentov je preto kľúčové, aby sa k nim prihlásila aj vláda SR zvolená v predčasných parlamentných voľbách v marci 2012. Tá sa vo svojom programovom vyhlásení zaviazala zabezpečiť podmienky pre začleňovanie marginalizovaných rómskych komunít do spoločnosti s využitím komplexných projektov a prístupov.³⁹ Zároveň vyhlásila, že bude vychádzať z relevantných strategických materiálov, najmä zo *Stratégie Európskej únie pre inklúziu Rómov*, ktorá je rozpracovaná na podmienky Slovenska v *Stratégii SR pre integráciu Rómov do roku 2020*.⁴⁰

Skutočná rétorika a činy súčasnej vlády SR sú však týmto deklaráciám vzdialené. Minister vnútra SR a SVRK, ktorí boli poverení touto problematikou, predložili namiesto záväzku k týmto dokumentom svoje vlastné plány tzv. rómskej reformy, ktoré sú v niektorých aspektoch dokonca v rozpore s NRIS. Nezaznamenali sme ani politické záväzky k tomu, že vláda SR bude presadzovať financovanie týchto opatrení do roku 2020. Na základe rozhovorov so štátnymi úradníkmi sa možno domnievať, že v oblasti financovania politiky začleňovania Rómov sa vláda do značnej miery spolieha na štrukturálne fondy EÚ v rámci budúceho programového obdobia. Zabezpečenie finančnej udržateľnosti je pritom jednou z hlavných výziev v rámci financovania EÚ, ktorá môže významne obmedziť integračné procesy, ako dokazujú aj predchádzajúce skúsenosti s najúspešnejšími politikami v oblasti KPZV alebo terénnej sociálnej práce.

Dostupnosť štrukturálnych fondov pre malé projekty a mimovládne neziskové organizácie

Vláda Ivety Radičovej (2010-2012) plánovala riešiť problém dostupnosti štrukturálnych fondov pre malé projekty a MVO v rámci prípravy národného projektu komunitných centier, ktorý riadil FSR. Projekt mal byť založený na princípe partnerstva s MVO. To znamená, že napr. MPSVR SR malo byť poverené jeho administráciou a MVO mali projekty komunitných centier realizovať na miestnej úrovni. Tento plán sa však kvôli predčasným parlamentným voľbám v marci 2012 neuskutočnil. V tomto ohľade možno spomenúť, že FSR, ktorý riadil národný projekt sociálnych terénnych pracovníkov, zrušil povinné 5%-né spolufinancovanie obcami, ktoré by mohli získať podporu, čo príjemcovia, t.j. obce uvítali.⁴¹

39 Programové vyhlásenie vlády SR, máj 2012, dostupné na http://www.vlada.gov.sk/data/files/2008_programove-vyhlasenie-vlady.pdf

40 *Ibid.*

41 Bližšie o programe pozri s.63.

2. NEDISKRIMINÁCIA⁴²

Nediskriminácia a opatrenia zamerané proti rasizmu

Strategické plány a kroky predchádzajúcej vlády

Zatiaľčo Slovensko prijalo a niekoľkokrát novelizovalo svoj Antidiskriminačný zákon⁴³ s cieľom dodržiavať *acquis communautaire*, norme chýbajú inštitucionálne štruktúry na jej implementáciu. Tento nedostatok je súčasťou širšej výzvy, ktorej Slovensko čelí: neschopnosť vytvoriť pevný a trvalý inštitucionálny rámec pre prijímanie antidiskriminačných politík, ktorý by sa opieral o politický záväzok vládnych strán. Táto oblasť bola počas monitorovaného obdobia najviac negatívne ovplyvnená politickými zmenami po predčasných parlamentných voľbách.

Bývalá vláda SR posilnila post PPVL zvýšením počtu zamestnancov a ľudskoprávných odborníkov so skúsenosťami v mimovládnom a vládnom sektore. Okrem iného boli právomoci PPVL posilnené aj v oblasti menšinovej kultúry a vzdelávania. V relatívne krátkej dobe tím kvalifikovaných ľudskoprávných expertov PPVL Rudolfa Chmela pripravil plán potrebných inštitucionálnych zmien v oblasti ľudských práv a začal jeho realizáciu.

PPVL v prvom rade inicioval vznik RVLP. Tento poradný orgán vlády SR sa stal strešnou organizáciou pre celý rad výborov, vrátane tých, ktoré sa týkajú boja s diskrimináciou a reprezentujú hlas rómskych MVO (*Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny* – VNMES). Charakteristickým znakom týchto orgánov bolo značné zapojenie MVO s rovnakými hlasovacími právami ako v prípade štátnych úradníkov. Prvýkrát členov VNMES volili menšinové MVO namiesto ich dovtedajšieho menovania a výberu slovenskými úradníkmi.⁴⁴ Členmi VNMES sú taktiež štyria reprezentanti rómskej menšiny.

Po druhé, PPVL navrhol transformáciu SNSLP na efektívnu inštitúciu zameranú na podporu Antidiskriminačného zákona.⁴⁵ Úrad ďalej navrhol prijať komplexnú celoštátnu stratégiu ochrany a podpory ľudských práv,⁴⁶ ktorá by pokryla tak inštitucionálne, ako aj zásadné otázky týkajúce sa implementácie a presadzovania ľudských práv. Stratégia by okrem iného nahradila aj *Akčný plán predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie* (Akčný plán predchádzania diskriminácie), ktorý platil od roku 2001.⁴⁷ Platnosť Akčného plánu predchádzania diskriminácie, ktorý sa obnovoval každý druhý rok, vypršala v roku 2011. Realizácia konečnej fázy 2009-2011 nebola až do dnešnej doby vyhodnotená. Hlavné činnosti tohto plánu boli zamerané na ľudskoprávne školenia príslušných pro-

42 V správe sa nevenujeme téme chýbania registračných kariet, resp. občianskych preukazov keďže táto téma nie je podľa nášho názoru v kontexte Slovenska problémová. (Táto téma bola zahrnutá v okruhu otázok na základe, ktorých bola vypracovaná táto správa).

43 Zákon č. 365/2004 Z.z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) a zákon č. 308/1993 Z.z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v platnom znení.

44 Zástupcovia menšín sú volení zhromaždením, ktoré je zložené z MVO, ktoré presadzujú podporu menšinovej kultúry a identity. Zhromaždenie volí zástupcov jednotlivých uznaných národnostných menšín na základe tajnej voľby z listiny nominovaných kandidátov. Pozri viac Rada vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť, *Štatút výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny*, supra poznámka 17, Lajčáková, supra poznámka 17, 47-52.

45 Pozri tiež s.34-35, nižšie.

46 Vláda SR, Návrh na vypracovanie celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike, uznesenie č. 717/2011 zo dňa 16. novembra 2011.

47 Z dostupných hodnotení plnenia akčných plánov vyplýva, že systematické vzdelávanie k ľudským právam bolo často nesprávne implementované ako jedno alebo dvojdnové tréningy alebo nepravideľné konferencie. Napríklad MŠ SR realizovalo vzdelávacie tréningy nediskriminácie, ľudských práv a tolerance pre učiteľov v rozsahu 20-40 hodín ročne. Kvalita a dopad takýchto tréningov nebol vyhodnocovaný.

fesijných skupín a osvetové kampane. V období rokov 2000–2008 sa realizovali najmä tréningy formou celodenných podujatí alebo konferencií. K dispozícii však nie sú hodnotenia skutočného vplyvu takýchto tréningov. Akčný plán predchádzania diskriminácie pomerne nízkou sumou pokrýval financovanie niektorých kultúrnych a športových aktivít MVO zameraných na podporu ľudských práv. Výška sumy určenej pre túto činnosť predstavovala 149 373 eur v roku 2007 a od roku 2008 ročne 315 342 eur.⁴⁸

Od roku 2011 túto skromnú podporu mimovládnych ľudskoprávných aktivít nahradila štedrejšia grantová schéma s rozpočtom 2 250 000 eur. V roku 2012 bol však rozpočet znížený na 1 900 000 eur. Grantová schéma je určená na podporu troch cieľov: a) podpora a ochrana základných práv a výchovy a vzdelávania k ľudským právam; b) predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu a ostatným prejavom intolerance; c) tvorba a presadzovanie interetnického a interkultúrneho dialógu medzi národnostnou väčšinou a národnostnými menšinami a etnickými skupinami. V roku 2011 Úrad PPVL ako správca grantovej schémy s celkovým rozpočtom vo výške približne 280 000 eur podporil 19 projektov, ktorých cieľom bolo odstraňovanie diskriminácie.

Napriek neexistencii vyhodnotenia vplyvu týchto aktivít možno využitie zdrojov MVO na presadzovanie nediskriminácie oceniť. MVO napríklad zrealizovali osvetové aktivity s cieľom obmedziť protirómske mýty, ako napr. kampaň organizácie Ľudia proti rasizmu s názvom Syndróm Róm⁴⁹ alebo aktivity na podporu inkluzívneho vzdelávania v školách, ktoré navštevujú rómske deti.

Úrad PPVL okrem toho požiadal o fondy EÚ v rámci programu PROGRESS v spolupráci s dvoma rešpektovateľnými ľudskoprávnymi mimovládnymi organizáciami – Občan, demokracia a zodpovednosť a Poradňa pre občianske a ľudské práva (POLP). Projekt nesie názov „Rovnosť v slovenskej realite – Prekonávanie inštitucionálnych bariér v uplatňovaní princípu rovnakého zaobchádzania zvyšovaním potenciálu pre mainstreaming rovnosti“. Cieľom projektu v celkovej výške 251 571 eur bolo zlepšenie implementácie antidiskriminačnej legislatívy, navrhnutie a následné prijatie verejnej politiky zameranej na elimináciu diskriminácie a zvyšovanie povedomia o antidiskriminačnej legislatíve. Spolu s cyklom dokumentárnych filmov venovaných problematike antidiskriminácie, ktoré odvysielala slovenská verejnoprávna televízia, víťame najmä dve aktivity. Prvou z nich je snaha otvoriť diskusiu o zbere údajov o rovnosti, ktoré sú kľúčové pre prijatie efektívnych antidiskriminačných politík. Doteraz bola diskusia obmedzená na niekoľko mýtov o protiprávnosti zberu etnických údajov. V druhom prípade ide o pomerne prelomové štúdiu POLP o presadzovaní antidiskriminačnej legislatívy v slovenskom kontexte.⁵⁰ V prípade presadenia týchto výstupov do praxe, má tento projekt potenciál napomôcť pri odstraňovaní diskriminácie Rómov.

Inštitucionálne zmeny, ktoré priniesli predčasné parlamentné voľby

Predčasné parlamentné voľby v marci 2012 výrazne narušili prijatie týchto strategických plánov. Novozvolená vláda zrušila post PPVL aj napriek námietkam ľudskoprávných a prorómskych MVO. Verejné výzvy MVO na stretnutie a diskusiu s novovymenovaným predsedom vlády SR boli z veľkej časti ignorované.⁵¹

Agenda Úradu PPVL bola následne nejasným spôsobom rozdelená medzi niekoľko ministerstiev, konkrétne medzi Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR (MZV SR), Ministerstvo spravodlivosti SR (MS SR), Ministerstvo kultúry SR (MK SR) a MPSVR SR. Ľudskoprávnú grantovú schému prevzalo MZV SR, zatiaľčo zodpovednosť za antidiskriminačnú legislatívu prebralo MS SR, ktorému bola tiež zverená úloha transformácie SNSĽP. Voľby spôsobili tiež oneskorenie transformácie tohto strediska. Nie je jasné, kto bude zodpovedať za zvyšovanie povedomia o nediskriminácii.

Zmeny spôsobili zníženie už aj tak nízkeho počtu zamestnancov pracujúcich v oblasti ľudských a menšinových práv v štátnej správe. Len približne traja zamestnanci boli presunutí z Úradu PPVL na ministerstvá poverené novou ľudskoprávnou agendou.

48 Vláda SR, *Akčný plán predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerance na obdobie rokov 2009–2011*, uznesenie č. 357/2009 zo dňa 13. mája 2009, dostupné na http://www.vlada.gov.sk/data/files/340_rozpocet-uradu-vlady-na-rok-2010.pdf.

49 Pozri bližšie na <http://www.syndromrom.sk/>.

50 Pozri bližšie k tomuto prieskumu s.35, nižšie.

51 Text výzvy je dostupný <http://www.cvek.sk/uploaded/files/vyzvanapodkracovanieLP.pdf>.

Post PPVL čiastočne nahradila novovytvorený post splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny (SVNM). Za prvého splnomocnenca bol vymenovaný László A. Nagy, člen opozičnej multietnickej strany MOST – HÍD. Právomoci SVNM sú v porovnaní s PPVL menšie. SVNM napríklad nie je členom vlády. Podlieha vedúcemu Úradu vlády SR (z vláducej strany SMER – SD) aj v prípade predloženia materiálov na rokovanie vlády alebo pod iného člena vlády. Právomoci SVNM koordinovať a zasahovať do oblastí, ktoré majú kľúčový význam pre ochranu menšín, napr. vzdelávanie, boli navyše taktiež obmedzené len na konzultácie, a nie na orgán podieľajúci sa na tvorbe politiky. Celostátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv, ktorá mala byť pripravená Úradom PPVL v spolupráci s RVLP a jej výbormi bola presunutá na MZV SR. Nie je jasné, akým spôsobom budú do jej prípravy zapojené MVO a či má toto ministerstvo vôbec kapacitu pripraviť kvalitný strategický dokument.

Dočasné vyrovnávacie opatrenia

Mimoriadne pozitívne hodnotíme novelu Antidiskriminačného zákona schválenú NR SR vo februári 2013, ktorá zaviedla možnosť prijať DVO aj na základe príslušnosti k národnosti a etnickej skupine.⁵² Právny status DVO bol na Slovensku predmetom viacerých sporov. Tie siahajú až do roku 2003, kedy vláda SR prijala stratégiu integrácie Rómov založenú na práve na takýchto opatreniach vo všetkých kľúčových oblastiach. V nasledujúcom roku NR SR v dôsledku časovej tiesne a nekvalitne vypracovaného návrhu schválila ustanovenie v Antidiskriminačnom zákone, ktoré umožňovalo prijať vyrovnávacie opatrenia na základe príslušnosti k národnosti a etnickej skupine s cieľom vyrovnať ekonomické a sociálne nerovnosti. V tom istom roku vláda SR podala návrh na Ústavný súd SR argumentujúc protiústavnosť ustanovenia Antidiskriminačného zákona. Vláda SR tvrdila, že toto ustanovenie nespĺňalo požiadavky právnej istoty, pretože neobsahovalo aspekt dočasnosti, vymedzenie metód na dosiahnutie určeného cieľa a dovolený predmet vyrovnávacích opatrení. Žiaľ Ústavný súd SR v roku 2005 konštatoval protiústavnosť ustanovenia.⁵³ Zdôvodnenie Ústavného súdu SR bolo kritizované najmä kvôli jeho zmätočnosti týkajúcej sa zamieňania DVO s kvalitatívne odlišným tzv. trvalým odlišným zaobchádzaním, čo malo negatívny dopad na vytváranie politik týkajúcich sa Rómov.⁵⁴ Ministerstvá, predovšetkým MŠ SR a MPSVR SR napríklad neboli ochotné vypracovať politiky, ktoré by sa vyslovene zameriavali na Rómov ako na cieľovú skupinu.

Novoprijaté ustanovenie preukázateľne objasňuje nedostatky predchádzajúceho ustanovenia. Celkovo je objasnenie právneho postavenia DVO obrovskou príležitosťou pre SR pri presadzovaní politiky rovnosti príležitostí pre Rómov, predovšetkým v ich prístupe k vzdelaniu a zamestnaniu. Táto politika však nemá dostatočné politické krytie, t.j. žiadny z kľúčových vysokopostavených činiteľov nepresadzuje jej aktívnu implementáciu.

Verejný diskurz o Rómoch

Bývalý PPVL Rudolf Chmel bol jediným politikom a vysokopostaveným činiteľom na Slovensku, ktorý pri viacerých príležitostiach vo svojich verejných prejavoch upozornil na potrebu rešpektu Rómov a ich práv. Jeho najzásadnejšie vyhlásenie sa týkalo odmietnutia praxe násilných sterilizácií rómskych žien. V tomto vyhlásení tiež ako jediný vysokopostavený činiteľ otvorene odmietol segregáciu rómskych detí na školách a vyjadril uznanie POLP za jej strategickú litigáciu súdneho prípadu na začiatku roka 2012.⁵⁵

52 *Zákon č.32/2013 Z.z. , ktorým sa mení a dopĺňa zákon č.365/2004 Z.z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon).*

53 Nález ústavného súdu SR, ÚS 539/2005 Z.z. zo dňa 18. októbra 2005.

54 Pozri napríklad J. Lajčáková, *Dočasné vyrovnávacie opatrenia: medzinárodný a ústavný rámec s návrhom legislatívneho riešenia* (Analýza pripravená pre Nadáciu Milana Šimečku, 2007).

55 PPVL vydal vyhlásenia odsudzujúce pravicovo extrémistické hnutie Mariána Kotlebu, mediálne pokrytie susedského sporu medzi rómskou a nerómskou rodinou v Malackách, či predvolebnú kampaň SNS. Vyhlásenia sú dostupné na: <http://www.aktuality.sk/clanok/182431/chmel-kotlebove-vyroky-boli-v-prikrom-rozpore-s-moralou-a-zakonmi/>; <http://www.vicempremier.sk/vyhlasenie-k-susedskemu-konfliktu-v-malackach/>; <http://www.vicempremier.sk/vyhlasenie-podpredsedu-vlady-sr-pre-ludske-prava-a-narodnostne-mensiny-rudolfa-chmela-k-billboardovej-kampani-sns/>; Pozri tiež uznanie PPVL zo strany Helsinského výboru Amerického kongresu, dostupné na <http://www.vicempremier.sk/uznanie-vicempremierovi-rudolfovi-chmelovi-od-helsinskeho-vyboru-kongresu-usa/>. Bývalý SVRK vydal veľmi opatrne formulované stanovisko týkajúce sa prípadu segregácie v Šarišských Michalánoch dňa 10. januára 2012. Za zmienku stojí najmä posledná veta tohto stanoviska, podľa ktorého delenie detí neprimeraným administratívnym zásahom nie je vhodné. Takéto vyhlásenie však nepovažujeme za jednoznačné odsúdenie segregácie. Vyhlásenie je dostupné tu: <http://www.romovia.vlada.gov.sk/26367/stanovisko-splnomocnenca-vlady-sr-pre-romske-komunity-k-situacii-na-zakladnej-skole-v-sarisskych-michalanoch.php>. Súčasný splnomocnenec tiež nevyužil tento rozsudok aby jasne odsúdil segregáčne praktiky. V svojom blogu len konštatuje, že súd potvrdil, že segregácia je porušením antidiskriminačnej legislatívy. Peter Pollák, „Inkluzívne vzdelávanie=investícia do budúcnosti Slovenska“, 20. December, 2012, dostupné na: <http://peterpollak.blog.sme.sk/c/316510/Inkluzivne-vzdelavanie-investicia-do-buducnosti-Slovenska.html>.

Chmelov hlas však zanikal v rétorike ostatných politikov, ktorí presadzovali vnímanie Rómov ako bezpečnostného problému. Celkovo je znepokojujúce, že do rétoriky mainstreamových politických strán začali veľmi intenzívne prenikať pravicovo-extrémistické myšlienky. Kampaň pred predčasnými parlamentnými voľbami v marci 2012 a aktuálne verejné debaty sú v podstate súťažou populistických návrhov, ako „riešiť neprispôsobivú menšinu“. V ostatnom roku sme na Slovensku boli svedkami nielen zhromaždení pravicových extrémistov, ale aj početných protestov a petícií za práva „slušných“ občanov, ktoré v mnohých prípadoch organizovali primátori miest.⁵⁶ Politici sa nešťúia návrhov ako sprístupniť sterilizáciu pre *de facto* chudobné rómske ženy, znížiť štátnu sociálnu podporu alebo urýchliť procesy likvidácie chudobných rómskych príbytkov.⁵⁷

Princíp sekuritizácie (*procesu, ktorý posúva témy a problémy, väčšinou už politizované, do polohy, v ktorej sa stávajú existenčnými hrozbami*) prijala aj novozavedená oficiálna vládna politika v Rómskej reforme. Reformu spornej kvality pripravili a spoločne predstavili novovymenovaný SVRK Peter Pollák a minister vnútra SR Robert Kaliňák. Koncom roka 2012 vláda SR predstavila svoje plány značne reštriktívnych opatrení v oblasti vzdelávania a v tzv. oblasti vymožitelnosti práva. Takáto redefinícia rómskej problematiky je veľmi nebezpečná. Podporuje vnímanie menšiny členmi dominantnej skupiny ako ekonomickej, demografickej alebo dokonca fyzickej hrozby. V stave ohrozenia končí diskusia o pozitívnych opatreniach, ktoré by pomohli v procesoch začleňovania a majorita vyžaduje ochranu.⁵⁸ Namiesto toho väčšina vyžaduje „ochranné opatrenia“. Tento stav umožňuje politikom získavať politické body so svojimi populistickými návrhmi, a tak posilňovať neznášanlivosť a rasizmus živý významnou časťou slovenského obyvateľstva. Niet divu, že nedávne prieskumy verejnej mienky vo vzťahu k pravicovému extrémizmu naznačujú, že existuje pomerne vysoké riziko, že extrémisti budú získavať podporu značnej časti voličov. Žiadna zo zúčastnených strán pritom nie je ochotná zaujať jednoznačný postoj napríklad voči segregačným praktikám alebo diskriminačným návrhom škrtov v oblasti sociálnej pomoci.⁵⁹ Aj keď väčšina obyvateľov poháda hnutiami pravicových extrémistov „ako takými“, identifikuje sa s mnohými ich radikálnymi myšlienkami.⁶⁰

Obávame sa tiež zneužívania pomerne populárnych ekonomických argumentov týkajúcich sa rómskej inklúzie, ktoré sa odvolávajú na záujmy väčšiny. Táto argumentácia poukazuje na výhody inklúzie Rómov za použitia kalkulácie nákladov spojených s ich vylúčením. Takéto uvažovanie však len posilňuje delenie na „my“ a „tí ostatní“ („my“ daňoví poplatníci a „oni“ Rómovia – ako položka v štátnom rozpočte). Diskusia v tomto duchu zároveň vytvára úrodnú pôdu pre politikov, ktorí legitimizujú označovanie Rómov za spoločenských parazitov. Ekonomická argumentácia tak prakticky prispieva k prebiehajúcej sekuritizácii Rómov.

Inštitucionálna diskriminácia a opatrenia proti predsudkom, rasizmu a diskrimináciám zo strany verejných orgánov a poskytovateľov služieb

Policajné zložky

Ako sme už vyššie uviedli, úmysel presadiť systematické riešenia na presadzovanie nediskriminácie zlyháva. Akčný plán predchádzania diskriminácie sa doposiaľ nepodarilo nahradiť zamýšľanou celoštátnou stratégiou ochrany a podpory ľudských práv. Výmena administratívy spôsobila oneskorenie prípravy a realizácie pilotného projektu školenia odborníkov v oblasti vymožitelnosti práva. Bývalý Úrad PPVL sa v roku 2011 zaoberal pomerne zdĺhavou prípravou projektu v spolupráci s Prezidiom Policajného zboru a Nadáciou otvorenej spoločnosti. Zrušením úradu sa tieto prípravné práce prakticky zastavili.

56 J. Lajčáková a E. Gallová-Kriglerová, „Ako vybieliť Rómov alebo integrácia po slovensky“, *Menšinová politika na Slovensku 3/2012*, dostupné na: http://www.cvek.sk/uploaded/files/Mensinova%20politika%203_2012.pdf.

57 *Ibid.* 1.

58 Tieto pozorovania vychádzajú z výskumu CVEK-u vychádzajúcej z kodaňskej školy medzinárodných vzťahov. Pozri bližšie napríklad v Lajčáková, supra poznámka 17.

59 Pozri napríklad J. Lajčáková, „Protiústavné zmeny vyplácania rodičovských príspevkov a príspevkov pri narodení dieťaťa“ *Menšinová politika na Slovensku, 2/2011*, Dostupné na: http://www.cvek.sk/uploaded/files/2011_08_mensinova_web.pdf.

60 Až 75% respondentov reprezentatívneho výskumu napríklad podporovalo prijímanie politik regulujúcich pôrodnosť Rómov. E. Gallová – Kriglerová a J. Kadlečíková, *Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu* (Bratislava: OSF-Nadácia otvorenej spoločnosti, 2012).

Niektoré štátne inštitúcie čiastočne pokračovali v školeniach svojich zamestnancov v oblasti ľudských práv. Napríklad *Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2011-2014* zaviazala MV SR aspoň raz ročne poskytovať školenia v oblasti ľudských práv a rasovo motivovaného násillia pre policajné zbory. MV SR a Prezídium Policajného zboru okrem toho pripravujú svojich perspektívnych zamestnancov prostredníctvom špecializovaného štúdia ľudských práv, menšinových otázok a extrémizmu na Policajnej akadémii a na Strednej odbornej škole Policajného zboru v Bratislave. Aj keď víťame snahy systematicky riešiť tento problém najmä prostredníctvom vzdelávania študentov, s ohľadom na prípady údajného týrania rómskych chlapcov príslušníkmi policajného zboru a útoku mestského policajta mimo služby na rómsku rodinu⁶¹ vyzývame na posilnenie aktivít zameraných na pracovníkov orgánov činných v trestnom konaní, vrátane obecnej polície.

Vzdelávanie⁶²

Systematická výchova k ľudským právam študentov zostáva na Slovensku slabá. *Národný program výchovy k ľudským právam na roky 2005-2014* prijatý v roku 2005⁶³ definuje študentov ako jednu zo svojich prioritných cieľových skupín. Rozhovory so študentmi a niektorými pedagogickými pracovníkmi však poukázali na to, že táto téma je vo vzdelávacích programoch iba veľmi okrajová. Kurzy zaoberajúce sa ľudskými právami, ak vôbec existujú, sa vyučujú formalistickým spôsobom. Správy Štátnej školskej inšpekcie (ŠŠI)⁶⁴ o stave a úrovni uplatňovania výchovy k ľudským právam fakticky potvrdzujú naše zistenia tým, že redukujú hodnotenia výchovy k ľudským právam na testovanie znalostí detí v oblasti ľudských práv. Správy sa nevenujú napríklad tomu, či celkové školské prostredie rešpektuje ľudské práva.⁶⁵

Príslušné vzdelávacie inštitúcie by mohli využiť poznatky z mnohých materiálov o výchove k ľudským právam, ktoré vypracovali najmä MVO. Do pozornosti dávame projekt KOMPAS vrátane manuálu pre výchovu k ľudským právam mládeže, ktorý vypracovala IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže v spolupráci s viacerými ľudskoprávnymi odborníkmi a aktivistami. Príručka ponúka teoretické aj praktické návody k výučbe ľudských práv.⁶⁶

Zamestnanosť

V oblasti zamestnanosti MPSVR SR reagovalo na svoje záväzky vyplývajúce z Revidovaného akčného plánu a NRIS v rokoch 2011-2012 celodenným školením 48 nových zamestnancov, ktoré sa týkalo aj oblasti nediskriminácie. Ministerstvo sa vo svojich aktivitách nezameralo na zamestnancov úradov práce, ktorí poskytujú každodenné služby, akými sú napr. sociálna či rodičovská podpora alebo asistencia pri hľadaní práce.

Zdravie⁶⁷

Oblasť ľudských práv a nediskriminácie je v oficiálnych osnovách stredného a vyššieho vzdelávania budúcich lekárskejších a zdravotníckych pracovníkov často iba okrajová. Absentuje trvalé a systematické úsilie

61 Dňa 16. júna 2012 hurbanovský mestský policajt mimo služby zastrešil troch mužov a ďalšie dve osoby zranil. Obete útoku boli členovia rómskej rodiny. Sudca akceptoval ako poľahčujúcu okolnosť znížené ovládacie a rozpoznávacie schopnosti páchateľa v čase vykonania skutku a vymeral mu trest nižší, než je spodná hranica za takýto trestný skutok. Rozsudok sa stretol s nevoľou MVO a rómskych komunit. Pozri napríklad Veronika Pušková, „Strelca z Hurbanova odsúdili na deväť rokov väzenia“ SME, 27. marec 2013, dostupné na <http://www.sme.sk/c/6748653/strelca-z-hurbanova-odsudili-na-devat-rokov-vazenia.html>. Za zmienku stojí, že tento incident viedol k výraznému zvýšeniu interetnického napätia a najmä k vyjadrovaniu masívnej podpory skutku policajta zo strany časti majority v masmédiách. MVO vydali k téme vyhlásenie, v ktorom žiadali vysokých predstaviteľov štátnej moci o odsúdenie tohto napätia. Pozri vyhlásenie RI, CVEK a Slovenského inštitútu pre mediáciu: <http://cvek.sk/main.php?p=akclanok&lang=sk&lange=sk&id=268>.

62 Vo vzťahu k opatreniam v oblasti inštitucionálnej diskriminácie pozri tiež všeobecne časť vzdelávanie.

63 MŠV SR (2005) *Národný program výchovy k ľudským právam v SR, schválený ministrom* dňa 8. februára 2005. Program výchovy pripravil Štátny pedagogický ústav v spolupráci s ministerstvom na základe uznesenia vlády 446/2004.

64 Evaluácia Národného programu výchovy k ľudským práva nebola doposiaľ pripravená.

65 Štátna školská inšpekcia (2012) *Správa o stave a úrovni uplatňovania výchovy k ľudským právam v základnej škole v SR v školskom roku 2011/2012* dostupná na: http://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/124_TL_ZS_LP.pdf.

66 Bližšie informácie sú dostupné tu: <http://www.iuventa.sk/sk/Projekty/Ludske-prava/KOMPAS-manual-vychovy-a-vzdelavania-mla-deze-k-ludskym-pravam.alej>.

67 Pozri tiež časť venovanú zdraviu k nástrojom na odstránenie inštitucionálnych bariér k prístupu k zdravotnej starostlivosti.

preškoliť zdravotnícky personál.⁶⁸ Vzhľadom na závažné prípady nedobrovoľných sterilizácií a diskriminačných praktík zdravotníckeho personálu⁶⁹ najmä voči chudobným Rómom by mala byť táto oblasť predmetom intenzívnejšej intervencie.

Slovenské Equality Body – SNSĽP

Zlepšenie implementácie antidiskriminačnej legislatívy aj prostredníctvom transformácie SNSĽP na inštitúciu pre rovné zaobchádzanie (tzv. Equality Body) je jedným zo záväzkov NRIS. Tento zámer sa však od prijatia Antidiskriminačného zákona nepodarilo zrealizovať žiadnej zo slovenských vlád. Skutočnosť, že SNSĽP si neplní svoj mandát, potvrdila predchádzajúca vláda Ivety Radičovej vo svojej analytickej správe o činnosti SNSĽP.⁷⁰ Doteraz však nie sú k dispozícii žiadne hmatateľné dôkazy o pokroku, ktorý by smeroval k transformácii tejto inštitúcie.

Napriek tomu, že SNSĽP *de jure* existuje, je v praxi prakticky nefunkčné. SNSĽP vzniklo v roku 1993 na základe dohody SR s OSN.⁷¹ Po prijatí Antidiskriminačného zákona v roku 2004 sa SNSĽP stalo inštitúciou pre rovnaké zaobchádzanie (Equality Body). K jeho hlavným úlohám patrí monitorovanie ľudských práv a rovnakého zaobchádzania, zber údajov o rasizme a iných formách intolerancie, výskum a šírenie informácií v tejto oblasti, zabezpečovanie právnej pomoci obetiam diskriminácie⁷² a vydávanie stanovísk týkajúcich sa diskriminácie.⁷³ Od 1. apríla 2008 bola SNSĽP zverená aj právomoc vykonávať nezávislé zisťovania týkajúce sa diskriminácie a zastupovať účastníkov v konaniach súvisiacich s Antidiskriminačným zákonom.⁷⁴

SNSĽP však svoje úlohy dlhodobo neplní a podlieha neadekvátnym politickým vplyvom. Nedostatočnú transparentnosť, reprezentatívnosť a odbornosť SNSĽP kritizovala aj Rada Európy, *Agentúra Európskej únie pre základné práva (FRA)* a Výbory OSN.⁷⁵ Audit Najvyššieho kontrolného úradu preukázal netransparentnosť a ďalšie nedostatky v jeho prevádzke.⁷⁶ V máji 2012 dala väčšina zamestnancov SNSĽP výpoveď alebo bola prepustená, čo viedlo k významnému zníženiu jeho ľudských zdrojov. V súčasnej dobe má približne päť zamestnancov. Niektorí z bývalých zamestnancov podali žalobu proti údajnému protiprávnemu ukončeniu ich pracovných pomerov. Údajne boli prepustení kvôli ich kritike SNSĽP, jeho nedostatočného fungovania a neprímeraného politického tlaku na spôsob jeho fungovania. Bývalí zamestnanci uviedli, že výkonný riaditeľ prijal päť nových zamestnancov, z ktorých štyria nemali žiadne skúsenosti v oblasti ľudských práv.⁷⁷ Neefektívnosť SNSĽP bola často kritizovaná aj zo strany MVO.

Bývalý PPVL vypracoval v roku 2011 správu o SNSĽP, kde poukázal na závažné nedostatky v jeho činnosti.⁷⁸ V správe stredisku vytykal: (1) nedostatok potrebných kompetencií dohliadať na dodržiavanie ľudských práv a antidiskriminačnej legislatívy, (2) nedostatočná politická nezávislosť, (3) nízka viditeľnosť aktivít a ich obmedzený dopad na oblasť ľudských práv a boj proti diskriminácii, (4) nedostatočné personálne a odborné kapacity na plnenie svojich úloh vyplývajúce z neefektívneho nakladania s verejnými zdrojmi, napr. netransparentné verejné obstarávanie a (5) nečinnosť riadiacich a dozorných orgánov pri odstraňovaní

68 Uznesenie Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť k prípadom nezákonných sterilizácií žien č.13/2012 zo dňa 20. februára 2012 dostupné na: <http://www.radavladyp.gov.sk/dokumenty-rady/>

69 Rozhovory s členmi MRK v priebehu roka 2012.

70 Vláda SR, *Analytická správa o činnosti a postavení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v kontexte inštitucionálnej ochrany ľudských práv v SR*, uznesenie č. 347/2011 z dňa 1. júna 2011, dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovania-Detail?idMaterial=19738>.

71 Medzinárodná zmluva medzi SR a OSN, publikovaná v zbierke zákonov č. 29/1995 Z.z. SNSĽP bolo zriadené zákonom č. 308/1993 Z.z.

72 SNSĽP môže právne zastupovať obeť diskriminácie. V praxi v plnení tejto úlohy zlyháva.

73 *Antidiskriminačný zákon*, *supra* poznámka 43, para. 2.

74 *Ibid.* para 3.

75 Pozri tiež prepis zo 7. Zasadnutia Rady vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť dňa 17. októbra 2012, dostupné na: http://www.radavladyp.gov.sk/data/att/10161_subor.pdf.

76 J. Glovičko, "Strážcovia ľudských práv obchádzali zákony", SME, 10.november 2011, dostupné na <http://www.sme.sk/c/6135388/strazcovia-ludskych-prav-obchadzali-zakony.html>.

77 "Stredisko pre ľudské práva tvrdí, že bývalá vláda ho atakovala", 15. máj 2012, dostupné na: http://spravy.pravda.sk/stredisko-pre-ludske-prava-tvrdi-ze-byvala-vlada-ho-atakovala-pt-h-sk_domace.asp?c=A120515_102519_sk_domace_p09.

78 *Analytická správa*, *supra* poznámka 70.

uvedených nedostatkov. Úrad PPVL diskutoval o možných alternatívach transformácie SNSĽP. V dôsledku predčasných parlamentných volieb v marci 2012 nebol schopný podniknúť ďalšie kroky.

MS SR, ktoré prevzalo túto agendu po marcových voľbách, zvažuje dve alternatívy transformácie strediska: 1. zriadenie silnejšej inštitúcie pre rovnaké zaobchádzanie so silnými právomocami v oblasti nediskriminácie, ktorá by dokonca mohla porušenia Antidiskriminačného zákona sankcionovať; 2. vytvorenie slabšej ľudskoprávnej inštitúcie s antidiskriminačnou agendou. Minister spravodlivosti má za úlohu vypracovať právnu analýzu možností presunu časti kompetencií SNSĽP na VOP v lehote do 31. júla 2013.⁷⁹ Podľa MS SR bude transformácia pravdepodobne predĺžená, a to vzhľadom na potrebu dosiahnuť dohodu s OSN. V súčasnosti RVĽP uložila ministrovi spravodlivosti úlohu iniciovať a koordinovať komplexný audit SNSĽP.⁸⁰

Praktická neexistencia národnej inštitúcie pre rovnaké zaobchádzanie na Slovensku je výraznou prekážkou zavádzania antidiskriminačnej legislatívy do praxe. Jednou z hlavných bariér, ktorou by sa táto inštitúcia mala zaoberať, je dostupnosť informácií o možnostiach právnej nápravy, keď sa človek cíti byť diskriminovaný. Nedávna štúdia POLP potvrdila, že nedostatok informácií o Antidiskriminačnom zákone a o možnostiach domáhať sa právnej nápravy je vážnou prekážkou pre ľudí žijúcich v MRK. Až 26% opýtaných osôb z MRK, ktorí boli diskriminovaní, sa nesnažili hľadať riešenie vzhľadom na nedostatok informácií o tom, kde hľadať pomoc.⁸¹ Ďalších 25% nedôverovalo súdom, polícii či iným štátnym inštitúciám. Iba 33,3% opýtaných osôb, ktoré mali skúsenosť s diskrimináciou, poznali antidiskriminačnú legislatívu a 18% vedelo o dostupnosti bezplatnej právnej pomoci.⁸²

Napriek naliehavej potrebe transformácie SNSĽP sme si vedomí toho, že takáto administratívna úloha môže byť zdĺhavá. Navrhujeme preto čo najskôr posilniť ďalšie existujúce mechanizmy, ktoré by mohli pomôcť obetiam diskriminácie. Sú to najmä regionálne kancelárie Centra právnej pomoci poskytujúce bezplatnú právnu pomoc ľuďom v hmotnej núdzi, ktoré by sa mohli intenzívnejšie zamerať na pomoc obyvateľom MRK. Regionálne kancelárie by mohli lepšie spolupracovať s terénnymi sociálnymi pracovníkmi a ďalšími aktérmi pôsobiacimi v MRK poskytovaním napríklad informácií o prístupe k právnej pomoci v prípadoch diskriminácie. MS SR ako zriaďovateľ Centra právnej pomoci by mohlo zvýšiť administratívne a personálne kapacity kancelárií v chudobnejších regiónoch s vyšším podielom MRK.

Rozhodnutia ESĽP

Nedobrovoľné sterilizácie a etnické násilie

V sledovanom období, t.j. od augusta 2011 ESĽP vydal tri rozsudky týkajúce sa nedobrovoľných sterilizácií mladých rómskych žien v štátnych nemocniciach, ktoré sa udiali približne v roku 2000 (V.C. v. Slovensko, N.B. v. Slovensko a I.G. a ďalší v. Slovensko).⁸³ ESĽP uznal porušenie práva rómskych sťažovateľiek na ochranu pred ponižujúcim a neľudským zaobchádzaním (článok 3) a práva na súkromný a rodinný život (článok 8). ESĽP vo svojom poslednom rozhodnutí v prípade I.G. a ďalší proti Slovensku konštatoval porušenie procesných záruk článku 3 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a zdôraznil, že štát nekonal dostatočne promptne a primerane nevyšetрил obvinenia z mučenia, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania. Súd ďalej zdôraznil neúčinnosť občianskoprávných konaní.⁸⁴

79 *Ibid.*

80 Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť, uznesenie k *Informácii o činnosti Slovenského národného strediska pre ľudské práva za rok 2011* zo dňa 17. októbra 2012, dostupné na: <http://www.radavladyp.gov.sk/dokumenty-rady/>. V čase prípravy tejto správy neboli dostupné výsledky hodnotenia.

81 Prieskum vychádzal z rozhovorov s 95 obyvateľmi MRK na východnom Slovensku. Vzorka nebola reprezentatívna pre rómsku populáciu na Slovensku. *Hľadanie bariér v prístupe k účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou* (Košice: Poradňa pre občianske a ľudské práva, 2012) 31.

82 *Ibid.* 36 a 43.

83 *V.C. v. Slovakia, č. podania 18968/07, 8. november 2011, N.B. v. Slovakia, č. podania 29518/10, 12. jún 2012, I.G. and Others v. Slovakia, č. podania 15966/04, 13. november 2012.*

84 *I.G. and Others v. Slovakia*, para 133.

ESĽP nepovažoval za potrebné zaoberať sa diskriminačným aspektom prípadov nedobrovoľných sterilizácií rómskych žien. Napriek tomu by vynesenie troch takýchto rozsudkov v priebehu jedného roka malo podnietiť štátnych predstaviteľov k tomu, aby téme venovali náležitú pozornosť, zabezpečili primerané odškodnenie obetí a zaviedli účinné opatrenia zabraňujúce opätovnému výskytu takéhoto konania.⁸⁵ Štátni predstavitelia však jednotne tvrdia, že vo všetkých prípadoch sa jednalo o individuálne zlyhania zdravotníckeho personálu.⁸⁶

V tomto ohľade je výnimočné uznesenie RVĽP vyjadrujúce ľútosť nad nezákonnou sterilizáciou žien. Dovoľujeme si však upozorniť, že počas takmer hodinovej diskusie k tomuto uzneseniu sa členovia a členky RVĽP sporili o tom, či sa má uznesenie vzťahovať na „ženy“ alebo na „rómske ženy“, t.j. tak, ako to navrhovali MVO. Kompromisným riešením bolo znenie, ktoré v nadpise obsahuje iba termín „ženy“ a pomenovanie „rómske ženy“ bolo použité až v samotnom texte uznesenia. RVĽP tiež odporučila vláde SR, aby prijala opatrenia na zlepšenie implementácie príslušných právnych predpisov vo vzťahu k informovanému súhlasu.⁸⁷ Napriek tejto a mnohým ďalším výzvam MVO štátni predstavitelia doposiaľ riadne neprešetrili okolnosti, za ktorých rómske ženy dali svoj súhlas k sterilizáciám, ktoré sa uskutočnili počas a po páde socializmu. Najvyšší štátni predstavitelia, najmä z predchádzajúcej vlády, a to predovšetkým predsedníčka vlády SR a ministerka spravodlivosti SR, odmietli vydať verejné ospravedlnenie a odškodniť tieto obeť z radov rómskych žien.

Slovensko prehalo aj prípad Koky a ďalší v. Slovenská republika⁸⁸ týkajúci sa násilného útoku na obyvateľov rómskej osady. Pán Koky spolu s ďalšími deviatimi rómskymi sťažovateľmi zažalovali SR za to, že nebola schopná zaručiť ochranu pred mučením a iným neľudským alebo ponižujúcim zaobchádzaním. Vláda SR nebola podľa sťažovateľov schopná zabezpečiť promptné, efektívne a nestranné vyšetrovanie a adekvátne potrestanie údajne rasovo motivovaného útoku na ich osoby. Útok na rómsku osadu predchádzal spor z dňa 28. februára 2002 v obci Gánovce-Felice neďaleko Popradu. Spor vyvolala nerómska čašníčka v miestnej krčme tým, že odmietla obslúžiť rómskeho zákazníka.⁸⁹ V ten istý večer skupina 12 útočníkov v kuklách ozbrojených bejzbalovými pálkami a kovovými tyčami s hrubo rasistickými nadávkami brutálne fyzicky zaútočila v neďalekej rómskej osade na niekoľko rómskych rodín v ich vlastných domoch. Rómskym rodinám spôsobila vážne zranenia a škody na majetku.⁹⁰ Po niekoľkých neúspešných sťažnostiach a dovolaniach namietajúcich neschopnosť slovenských orgánov činných v trestnom konaní riadne prešetriť tento útok sa pán Koky a deväť ďalších obetí obrátilo na ESĽP.

Podľa rozhodnutia ESĽP sa ochrana v súlade s článkom 3 Dohovoru vzťahuje aj na konanie súkromných osôb, pričom štátne orgány majú povinnosť zabezpečiť promptné a efektívne vyšetrovanie v prípade, že existuje dôvodné podozrenie, že k takémuto konaniu došlo.⁹¹ Slovenské orgány činné v trestnom konaní dostatočne neprešetrili telefonickú komunikáciu ani biologické stopy útočníkov, resp. páchatelov zaistené na mieste činu. ESĽP konštatoval porušenie procedurálnych záruk článku 3 Dohovoru, pričom zdôraznil, že signatárske štáty musia venovať mimoriadnu pozornosť riadnemu a nestrannému vyšetreniu rasovo motivovaných útokov na zraniteľné skupiny obyvateľstva.

Podobne ako v prípadoch týkajúcich sa nedobrovoľných sterilizácií rómskych žien ani v tomto prípade sme nezaznamenali prejavy odsúdenia etnicky motivovaného násillia či prijatie opatrení na zabezpečenie účinnej ochrany pred porušovaním základných ľudských práv Rómov.

85 Súd priznal V.C odškodnenie vo výške €31,000 týkajúce sa nemajetkovej ujmy (a €12,000 ako náhrady súdnych trov); N.B. priznal €25,000 náhrady nemajetkovej škody (a €5,000 ako náhrady súdnych trov). Prvej sťažovateľke posledného prípadu, I.G, súd priznal €28,500 a €27,000 druhej za nemajetkovú ujmu a €4,000 každej z nich ako náhradu za súdne trovy. Štát sťažovateľky odškodnil.

86 Pozri napríklad stanovisko bývalej ministerky spravodlivosti Lucie Žitňanskej dostupné na: http://www.webnoviny.sk/slovensko/sterilizacie-romiek-neholi-organizovan/439591-clanok.html?from=suggested_articles. Nikto z vysoko postavených predstaviteľov štátnej moci prax nedobrovoľných sterilizácií verejne neodsúdil. Dokonca aj novovymenovaný SVRK prijal rétoriku ostatných štátnych činiteľov. Niektorí doktori a niektoré nemocnice podľa jeho názoru pochybili, ale nemožno povedať, že zlyhalo Slovensko. Nešlo podľa neho o organizovanú politiku tejto krajiny. Večerné správy, 14. november 2012, 19:20.

87 Uznesenie č. 37/2012.

88 *Koky et al vs. the Slovak Republic*, sťažnosť č. 13624/03; 12. jún 12, 2012. Súd priznal nemajetkovú náhradu vo výške €10,000 sťažovateľom Martinovi Kočkovi a Rastislavovi Kokymu za nemajetkovú ujmu. Súd ďalej priznal náhradu vo výške €5,000 ďalším sťažovateľkám a sťažovateľom: Žanete Kokyovej, Milanovi Balážovi, Renáte Kokyovej, Ružene Kokyovej, Renáte Čonkovej, Justíne Lackovej a Jánovi Kokymu mladšiemu za nemajetkovú ujmu. Náhrada škody bola už vyplatená.

89 *Ibid.* para 4.

90 *Ibid.* para 53.

91 *Ibid.* para 213.

Počas monitorovacieho obdobia slovenské súdy vydali prelomové rozhodnutie zakazujúce segregáciu rómskych detí, ktorej sa bližšie venujeme v časti o vzdelávaní.

Súdne žaloby vo verejnom záujme a prekážky pri uplatňovaní antidiskriminačnej legislatívy

Slovenská antidiskriminačná legislatíva dôsledne implementuje tzv. rasovú smernicu EÚ. Antidiskriminačný zákon vo svojich paragrafoch 9a a 10 umožňuje podávanie sťažností vo verejnom záujme mimovládnu neziskovou organizáciou.⁹² Táto právna úprava má významný potenciál presadiť sociálne zmeny prostredníctvom súdneho systému. Žalobu vo verejnom záujme úspešne využila napríklad POĽP pri strategickej litigácii v prípade segregácie rómskych žiakov v ZŠ Šarišské Michaľany. POĽP argumentovala, že jedným z dôvodov, prečo využívajú žaloby vo verejnom záujme a nie individuálne sťažnosti je obava rodičov z poškodzovania ich detí napadnutými školami. Z procesného hľadiska je však jedným z negatívnych aspektov tohto nástroja nemožnosť požadovať náhrady súdnych trov a právneho zastúpenia, čím sú MVO znevýhodnené v porovnaní s komerčnými právnikmi. Možno práve to je jeden z dôvodov slabého využívania tejto právnej úpravy.

Najnovšia štúdia POĽP z roku 2012 potvrdila nedostatky v uplatňovaní antidiskriminačnej legislatívy.⁹³ Podľa zistení tohto reprezentatívneho prieskumu sa právnej ochrany domáhalo iba 4,7% osôb, ktoré subjektívne pociťovali diskrimináciu (s ohľadom na všetky dôvody diskriminácie). Od roku 2009 pritom spomedzi 95 respondentov subjektívne pociťovalo diskrimináciu viac ako 15%. Prieskum medzi obyvateľmi MRK ukázal, že 78% respondentov subjektívne pociťovalo diskrimináciu. Viac ako 93% z týchto rómskych respondentov bolo presvedčených, že dôvodom pre nerovnaké zaobchádzanie bol ich etnický pôvod a menej ako 3% z nich uviedlo iné dôvody (napr. rodinný stav alebo sociálno-ekonomické postavenie).⁹⁴ Iba 24% Rómov, ktorí sa cítili diskriminovaní, „s tým niečo urobili“. Riešenie ich situácie spočívalo v rozhovore s osobou, ktorá ich diskriminovala (37%), v kontaktovaní polície (32%) a vo vzbudení záujmu masmédií (10,5%). Údajne diskriminovaní Rómovia nehľadali právnu pomoc z nasledovných dôvodov: 26% nevedelo, kde hľadať právnu pomoc, 25% nedôverovalo súdom a polícii a 19% malo strach z odplaty alebo obťažovania od osoby, ktorá ich diskriminovala. Iba 33% Rómov, ktorí sa cítili diskriminovaní, vedelo, že môžu využiť Antidiskriminačný zákon pri hľadaní právnej ochrany.⁹⁵

Analýza diskriminačných prípadov (90 rozhodnutí, 15 z nich sa dotýkalo etnickej diskriminácie) odhalila, že súdy majú problémy so správnym posudzovaním diskriminácie,⁹⁶ s určovaním komparátora alebo nie sú schopné posúdiť príčinnú súvislosť medzi diskriminačným zaobchádzaním a znevýhodneným postavením obeť. Okrem toho súdy nesprávne posudzujú otázku presunu dôkazného bremena. Pri znané odškodnenia podľa POĽP nespĺňali požiadavky týkajúce sa účinnosti, primeranosti a odstrašujúceho účinku.⁹⁷

Výbor OSN pre odstránenie rasovej diskriminácie vo svojom poslednom odporúčaní upozornil na nedostatky pri uplatňovaní Antidiskriminačného zákona v praxi. Výbor okrem iného zdôraznil, že zákon sa uplatňuje nedostatočne, počet podaných sťažností je nízky a súdne konania sú príliš dlhé.⁹⁸ Výbor odporučil vláde SR, aby zabezpečila účinnú implementáciu Antidiskriminačného zákona a informovanosť o možnostiach opravných prostriedkov vo vzťahu k nielen širokej verejnosti, ale najmä k menšinám.⁹⁹

92 *Antidiskriminačný zákon*, supra poznámka 43, para 9 a.

93 *Hľadanie bariér*, supra poznámka 81. Výskumná vzorka obsahovala tri skupiny: 1) reprezentatívna vzorka všeobecnej populácie N=1014, 2) MVO obhajujúce práva znevýhodnených skupín N=124, 3) obyvatelia MRK, N=95. V prípade všeobecnej populácie a MRK výskumníci použili metódu štandardizovaných individuálnych rozhovorov. V prípade MVO použili metódu štandardizovaného online dotazníka.

94 *Ibid.* 34-35.

95 *Ibid.* 43.

96 *Ibid.* 76-100.

97 *Ibid.* 64-100.

98 Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie, Záverečné odporúčania Výboru pre odstránenie rasovej diskriminácie k SR (CERD/C/SVK/CO/9-10), 1.marec 2013, para 7, dostupné na: http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/co/CERD-C-SVK-CO-9-10_en.pdf.

99 *Ibid.*

Rómske deti

Mimoriadna zraniteľnosť rómskych detí nie je dostatočne reflektovaná ani v Revidovanom akčnom pláne, ani v NRIS, ktoré téme nevenovali osobitnú pozornosť.¹⁰⁰

Kým politiky vo vzťahu k Rómom sa špecificky nezameriavajú na tému práv detí, politiky voči deťom ostávajú slepé k situácii rómskych detí. Akčný plán pre deti na roky 2009-2012 napríklad neobsahuje žiadne konkrétne opatrenia na riešenie špecifických problémov, ktorým rómske deti čelia. Jediná zmienka sa týka výchovy detí patriacich k národnostným a etnickým menšinám, avšak bez bližšej pozornosti venovanej obzvlášť náročnej úlohe zabezpečiť vzdelávanie v rómskom jazyku.¹⁰¹

V roku 2012 vydala mimovládna Koalícia pre deti tieňovú správu k vládnej správe o implementácii *Opčného protokolu k Dohovoru o právach dieťaťa*. Koalícia v tejto správe uznala rómske deti, a to najmä deti z MRK, za výrazne ohrozenejšiu skupinu. Rómske deti čelia vyššiemu ohrozeniu najmä v súvislosti s obchodovaním s deťmi, prostitúciou a pornografiou.¹⁰²

Rómske deti umiestnené v detských domovoch a reedukačných inštitúciách sú vystavené výrazne vyššiemu riziku zneužívania a porušovania ich základných ľudských práv.¹⁰³ Správa Európskeho centra pre práva Rómov (ERRC) z roku 2011 o ústavnej starostlivosti odhalila nadmerné zastúpenie rómskych detí v detských domovoch na Slovensku. Odhaduje sa, že rómske deti tvoria 70-95% všetkých detí umiestnených v ústavnej starostlivosti.¹⁰⁴ Umiestnenie dieťaťa do domova najčastejšie súvisí s chudobou, nedostatočnou kvalitou bývania a finančnými problémami súvisiacimi s „veľkým počtom detí“. Oslovení rómski rodičia uviedli, že často čelia tlaku sociálnych pracovníkov, ktorí ich presvedčajú, aby svoje deti umiestnili do ústavnej starostlivosti z dôvodu bezdomovectva alebo nevyhovujúceho bývania. Školská absencia je ďalším rizikovým faktorom umiestňovania detí do ústavnej starostlivosti. Nedostatok kvalifikovaných sociálnych pracovníkov znemožňuje poskytovanie vhodnej podpory rómskym rodinám, ktoré sú ohrozené odobratím detí.¹⁰⁵ Pre mnoho detí je adopcia jediným spôsobom ako uniknúť ústavnej starostlivosti. Potenciálni adoptívni rodičia sú však len výnimočne ochotní adoptovať si rómske dieťa. Podľa oslovených odborníkov je miera adopcie rómskych detí okolo 30%.¹⁰⁶

V rokoch 2009-2010 boli evidované dva prípady podozrenia na rasovo motivované fyzické násilie zo strany policajných príslušníkov voči rómskym deťom. Obidva sa dotýkali vyšetrovaní rómskych chlapcov, ktorí tvrdili, že boli vystavení mučeniu a inému neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu zo strany príslušníkov polície v Košiciach. Podľa POLP, ktorá týmto rómskym chlapcom poskytovala právnu obhajobu, nespĺňalo vyšetrovanie sťažnosti proti postupu polície procesné štandardy článku 3 Európskeho dohovoru. V jednom z prípadov sa trestné konanie ani nezačalo, keďže podanie chlapcov sa vyhodnotilo ako zjavne neopodstatnené. Polícia podľa POLP dokonca pri vyšetrovaní nebrala do úvahy ani svedectvá údajne týraných rómskych chlapcov.¹⁰⁷ V obidvoch prípadoch bolo vyšetrovanie ukončené. Ďalší neuzavretý prípad sa týkal rómskych chlapcov, ktorých príslušníci polície údajne nútili vzájomne sa fyzicky napádať, zatiaľčo ich pri tom fotografovali. Proces sa niekoľkokrát odložil z dôvodu neúčasti obvinených a zmien v rozhodovacom senáte. POLP sa domnieva, že ochranné opatrenia v trestnom konaní nespĺňajú medzinárodné ľudskoprávne štandardy, najmä s ohľadom na všeobecnú ochranu práv Rómov a špecifickú ochranu práv rómskych detí.¹⁰⁸ Revidovaný akčný plán ani NRIS nereflektujú tieto nedostatky.

100 Pozri tiež k téme vzdelávanie, kde sa venujeme téme rómskych detí.

101 Vláda SR, Národný akčný plán pre deti na obdobie 2009-2012, uznesenie č. 94/2009 zo dňa 21. septembra 2009, dostupné na <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=12980>.

102 Pozri bližšie tiež časť venovanú obchodovaniu s ľuďmi, s.42-45, nižšie.

103 Alternatívna správa o implementácii Opčného protokolu k Dohovoru o právach dieťaťa, o predaji detí, detskej prostitúcii a detskej pornografii (Bratislava, 2012) 5.

104 ERRC, Bulgarian Helsinki Committee, Milan Šimečka Foundation, Osservazione, "Life Sentence. Romani Children in Institutional Care (Budapest, 2011), dostupné na <http://www.errc.org/cms/upload/file/life-sentence-20-june-2011.pdf>, 37.

105 *Ibid.* 42.

106 *Ibid.* 59-60.

107 Rozhovory so zástupcami POLP.

108 POLP pripravila v roku 2012 súbor odporúčaní týkajúcich sa vyšetrovania rasovo motivovaných trestných činov. Poradňa pre občianske a ľudské práva, *Kritériá pre vyšetrovanie trestnej činnosti polície s osobitným motívom národnostnej, etnickej alebo rasovej nenávisťi* (POLP: Košice, 2012).

Viacnásobná diskriminácia rómskych žien

Rómske ženy a dievčatá, a to najmä tie, ktoré žijú v segregovaných a separovaných komunitách, patria na Slovensku k najzraniteľnejším skupinám. Existujúce kvantitatívne údaje ukazujú, že nerovnosti spôsobené etnicitou sa ďalej znásobujú znevýhodnením na základe rodu, stupňa sociálneho vylúčenia a pravdepodobne aj veku a zdravotného postihnutia.¹⁰⁹ Kvalitatívne štúdie navyše ukazujú, že tradičné rodové roly a očakávania rodín a komunit sú ďalšími prekážkami, ktoré znemožňujú využívanie rovnakých práv a príležitostí v oblasti vzdelávania, zamestnanosti, reprodukčného zdravia a iných.¹¹⁰ Rómske ženy v MRK sú vystavené vyššiemu riziku domáceho násillia a riziku, že sa stanú obeťami obchodovania s ľuďmi.¹¹¹

Viacnásobná diskriminácia rómskych žien a dievčat patrí k najzložitejším výzvam pre Slovensko. Myslíme si, že príčiny sú štruktúrne, spôsobené okrem iného, aj nedostatočným počtom štátnych úradníkov s primeranými znalosťami v tejto oblasti. Mimoriadne pozitívnym vývojom v tejto oblasti je, že *Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí* na MPSVR SR od októbra 2011 vedie jedna z popredných slovenských odborníček na rodovú rovnosť a domáce násillie. Téma viacnásobnej diskriminácie sa tak stala súčasťou agendy tohto odboru. V *Súhrnnej správe o rodovej rovnosti na Slovensku za rok 2011* sa tejto téme napríklad venuje samostatná kapitola. Odbor taktiež zahrnul tému do *Národného akčného plánu na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách na roky 2012-2015*. Zároveň oceňujeme úsilie tohto úradu pri presadzovaní ustanovenia umožňujúceho prijímanie DVO z dôvodu etnicity a pohlavia do novely Antidiskriminačného zákona, ktorú schválila NR SR vo februári 2013.¹¹²

Absencia uznania viacnásobnej diskriminácie a zraniteľnosti rómskych žien a dievčat patrí medzi najväčšie nedostatky Revidovaného akčného plánu a NRIS. Tvorcovia NRIS rodový princíp nezohľadnili ako prierezovú tému pri tvorbe tohto materiálu, a to aj napriek požiadavkam ženských MVO a Odboru rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí. Princíp rodovej rovnosti bol do NRIS „pridaný“ ako jeden z jej vykonávacích princípov až v čase, keď už bola stratégia vypracovaná.

Neschopnosť brať do úvahy rodovú rovnosť počas prípravného procesu je prítomná aj v opisoch kľúčových oblastí, cieľov, ako aj špecifických opatrení NRIS. Jediná časť, ktorá čiastočne opisuje skúsenosť rómskych žien a dievčat je časť venovaná nediskriminácii.¹¹³ Rodový princíp nie je v cieľoch NRIS dostatočne reflektovaný. Výnimkou je niekoľko nejasne formulovaných cieľov, ktoré sa týkajú domáceho násillia, predchádzania predčasnému ukončovaniu vzdelávania v prípade mladistvých rómskych matiek, vytvárania podmienok pre zamestnávanie matiek s malými deťmi, vrátane potreby zosúladiť pracovný a rodinný život alebo zvyšovania informovanosti o reprodukčnom zdraví a využívaní moderných metód antikoncepcie. Ani Revidovaný akčný plán, ani NRIS však tieto ciele nerozpracovali na konkrétne opatrenia. Absentuje napríklad téma bývania osamelých matiek či podpora ženských podnikateliek v oblasti finančného začleňovania. NRIS v časti venovanej podpore rómskym MVO úplne opomína potrebu podpory rómskych ženských MVO. Tie sú pritom najaktívnejšie pri presadzovaní a obhajobe rodovej rovnosti v tejto cieľovej skupine.

Ako sme už uvádzali vyššie, v období po prijatí Revidovaného akčného plánu EŠĽP vydal tri rozsudky, v ktorých konštatoval porušenie práva rómskych sťažovateľiek na ochranu pred ponižujúcim a neludským za-

109 Nie všetky dostupné dáta sú členené podľa rodu. Nezameriavajú sa ani na dopad ďalších zdrojov znevýhodnení, ako je postihnutie či vek. Napriek tomu sa jeden z najpresvedčivejších príkladov znevýhodnenia rómskych žien týka oblasti zamestnanosti. Miera zamestnanosti rómskych žien vo veku 15-64 rokov je podľa dát z roku 2011 len 9%, pričom u rómskych mužov je to 20% a u nerómskych žien 30% C. Brüggemann, *Roma Education in Comparative Perspective: Findings from the UNDP/World Bank/EC Regional Survey* (UNDP: Bratislava, 2012) [UNDP/WB/EC Survey 2011]. Podobné nerovnosti odráža aj súbor dát UNDP z roku 2012. Možnosti nájsť si zamestnanie u rómskych žien sú mierne znížené aj v dôsledku ich bývania v špecifických lokalitách, t.j. stupeň vylúčenia z trhu práce je vyšší u tých, ktorí žijú v segregovaných alebo separovaných komunitách v porovnaní s tými, ktorí žijú rozptýlení medzi majoritou. (Podiel ekonomicky aktívnych Rómov v segregovaných komunitách je 11,1%, v separovaných je to 15,3% a 20,3% v rozptýlených. UNDP, *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku v roku 2011* (Bratislava: 2012) 119.

110 *Obraz rómskej ženy: kvalitatívny prieskum bariér participácie rómskych žien na verejnom živote* (Zvolen: Quo Vadis, o.z., 2012).

111 MPSVR SR, *Súhrnná správa o rodovej rovnosti na Slovensku v roku 2011* (MPSVR SR: Bratislava, 2012) 54-55.

112 Pozri k tomuto bodu vyššie s.31.

113 Napriek tomu, že tvorcovia NRIS spomínajú tému reprodukčného zdravia rómskych žien, ich popis je vysoko sporný vzhľadom k tomu, že absentuje uznanie problém nedobrovoľných sterilizácií.

obchádzaním (článok 3) a právo na súkromný a rodinný život (článok 8).¹¹⁴ V čase prípravy NRIS vydal EŠLP svoje prvé rozhodnutie vo veci V.C. v. Slovensko. NRIS sa o prípade nezmieňuje, a to ani v komentári, ktorý obsahuje stručnú poznámku k problematike nedobrovoľných sterilizácií. V nasledujúcich prípadoch súd zistil porušenie procesných záruk uvedených v článku 3 dohovoru.¹¹⁵ Ako sme už uviedli, štátni úradníci systematicky popierajú existenciu týchto praktík argumentujúc tým, že vo všetkých prípadoch išlo o individuálne zlyhanie zdravotníckeho personálu.

Obchodovanie s ľuďmi

Prehľad politik

Revidovaný akčný plán ani NRIS neriešia problém obchodovania s ľuďmi.¹¹⁶ Napriek tomu podľa odhadov až 60% všetkých obetí pochádza z MRK.¹¹⁷ Odborníci ďalej odhadujú, že Rómovia tvoria až 90% všetkých známych obetí obchodovania s ľuďmi na Slovensku za účelom sexuálneho zneužívania.¹¹⁸ Muži sú s najväčšou pravdepodobnosťou obeťmi obchodu nútenej práce a ženy prostitúcie na uliciach a diaľniciach.

Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2011-2014, ktorý bol prijatý vo februári 2011 poskytuje základný rámec pre politiky v tejto oblasti.¹¹⁹ Odvoláva sa na princíp nediskriminácie, rešpekt rodovej rovnosti a spomína členov MRK ako osobitne zraniteľnú skupinu.¹²⁰ Napriek vysokému podielu osôb z MRK medzi obeťmi obchodovania však plán obsahuje iba niekoľko konkrétnych opatrení, ktoré sa zameriavajú na tieto komunity. Sú medzi nimi najmä osvetové programy, budovanie kapacít pre relevantných aktérov pôsobiacich v týchto lokalitách (t.j. sociálni terénni pracovníci, zamestnanci úradov práce alebo miestna polícia) a školenia v oblasti identifikácie obetí.¹²¹ Z 82 úloh, ktoré MV SR stanovilo vo svojom hlavnom pláne na rok 2012 sa iba jedna zameriava priamo na vylúčené rómske komunity,¹²² zatiaľčo niekoľko ďalších (približne 12) sa na ne zameriava nepriamo prostredníctvom podpory kultúry znevýhodnených skupín, integrácie vylúčených komunit prostredníctvom využívania štrukturálnych fondov, vzdelávania štátnych úradníkov, sociálnych pracovníkov a polície a zlepšovania kvality života najzraniteľnejších skupín.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že sa štát do značnej miery spolieha na prácu medzivládnych organizácií a MVO, ktoré poskytujú podporu a ochranu obeťmi v zmysle Národného programu a *Programu podpory a ochrany obetí obchodovania s ľuďmi*.¹²³ Dostupné finančné zdroje však obmedzujú rozsah ich intervencií. V roku 2012 napríklad Slovenská katolícka charita získala prostriedky na starostlivosť o iba päť obetí obchodovania s ľuďmi, Slovenské krízové centrum DOTYK pre desať ľudí a Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM) pre približne dvadsať ľudí. Každá ďalšia obeť pre nich predstavuje neoprávnené náklady, ktoré MV SR neuhradí. K 31. októbru 2012 úrady identifikovali 20 obetí, z ktorých 14 bolo zaradených do programu ochrany a podpory obetí. Odhaduje sa však, že počet obetí je oveľa vyšší. *Národná*

114 Pozri k rozhodnutia, *supra* poznámka 83, vyššie.

115 *Ibid.* I.G. and others, para 133.

116 NRIS iba v jednom prípade uvádza problém v kontexte zdravia, kde vyzýva na realizáciu vzdelávacích aktivít zameraných na prevenciu aj obchodovania s ľuďmi.

117 P. Soukop, J. Hlinka a A. Tallo, *Formy obchodovania s ľuďmi za účelom nútenej práce: Správa z výskumu čiastkovej výskumnej úlohy* (Bratislava: Akadémia Policajného Zboru v Bratislave, 2010).

118 ERRC, *People in Need: Breaking the Silence. Trafficking in Romani Communities* (Budapest, 2011), dostupné na <http://www.errc.org/cms/upload/file/breaking-the-silence-19-march-2011.pdf>.

119 Program nadväzuje na Národný program a jeho implementáciu na roky 2008 – 2010 a uznesenie vlády č. 96/2011.

120 Napríklad príloha k záverečnej správe o obchodovaní s ľuďmi spomína, že rómske ženy sú často zastúpené medzi prostitútkami na uliciach a diaľniciach, avšak bez akejkoľvek ďalšej špecifikácie primeranej intervencie resp. prevencie. Soukop et al, *supra* poznámka 85.

121 V roku 2011 absolvovalo tréningy v oblasti identifikácie obetí obchodovania s ľuďmi 196 zamestnancov verejnej správy, vrátane pracovníkov úradov práce, členov policajného zboru a vybraných mimovládnych organizácií. Do júna 2012 absolvovalo takéto tréningy ďalších 119 účastníkov, medzi nimi aj 35 terénnych sociálnych pracovníkov pôsobiacich v MRK a 25 zamestnancov miestnych úradov práce. Efektivita implementácie tohto programu za roky 2011 a 2012 nebola vyhodnotená.

122 Aktivita 2.1.f) 1.: Prevencia rizika stať sa obeťou obchodovania s ľuďmi v sociálne vylúčených komunitách. Úloha naplánovaná v rámci Národného akčného plánu boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2011-2014.

123 Definované v smernici MV SR č. 47/2008 o zabezpečení programu podpory a ochrany obetí obchodovania s ľuďmi.

linka pomoci obetiam obchodovania s ľuďmi napríklad v roku 2012 (do 31. októbra) poskytla konzultácie 901 volajúcim.¹²⁴

Napriek tomu, že sa štát vo významnej miere spolieha na činnosť medzivládnych organizácií a MVO,¹²⁵ v rokoch 2011 a 2012 nastal mierny posun smerom k preberaniu zodpovednosti štátom, napr. v oblasti poskytovania ubytovania obetiam. MV SR taktiež pracuje v úzkej spolupráci s MVO, ktoré zabezpečujú identifikáciu obetí, ich ochranu a podporu. MV SR každoročne prideliuje finančné prostriedky na prácu s obeťami a potenciálnymi obeťami obchodovania s ľuďmi. *Spoločnosť komunitných centier* napríklad v roku 2011 získala grant umožňujúci intervencie v 14 rómskych komunitách, ktoré boli zamerané najmä na prevenciu obchodovania a identifikáciu obetí. Jednou z hlavných iniciatív v roku 2012 bolo schválenie projektu MV SR s názvom „*Posilnenie spoločných opatrení v prevencii nútenej práce príslušníkov rómskych komunit a rozvoj referenčného mechanizmu*“, financovaný zo zdrojov Európskej komisie v rámci Programu prevencie a boja proti zločinu. Projekt vo výške 212 430,64 eur bude MV SR realizovať v spolupráci s niekoľkými MVO vrátane Rómskej tlačovej agentúry MECEM, Človeka v ohrození, Crossroads Youth a Community Association z Veľkej Británie.

V rozhovoroch s MVO pôsobiacimi v tejto oblasti¹²⁶ sme identifikovali niekoľko závažných nedostatkov v prevencii obchodovania s ľuďmi. Tie sa týkajú najmä nedostatočného zamerania sa na oblasť ohrozené skupiny, akou je rómska mládež vo veku 18 rokov opúšťajúca detské domovy alebo reedukačné inštitúcie. Prevencia, ktorá pozostáva najmä z jednorázových prednášok MVO nie je dostatočným systémovým nástrojom na predchádzanie rizika toho, že títo mladí ľudia sa stanú obeťami obchodovania. Primeraná systematická intervencia by mala byť zameraná aj na ľudí s mentálnym postihnutím. Zlyhanie v tejto oblasti je však súčasťou celkového zlyhávania sociálneho systému pri poskytovaní dôstojných a komplexných služieb najzraniteľnejším skupinám. Izolácia od vonkajšieho sveta ako dôsledok ústavnej starostlivosti znižuje schopnosť kriticky posúdiť riziko a zvyšuje pravdepodobnosť, že chovanci ústavnej starostlivosti sa po jej opustení stanú obeťami rôznych sociálno-patologických javov. Preventívne intervencie by mali riešiť aj problém stigmatizácie obetí, kvôli ktorej často odmietajú vypovedať.

Štátne orgány by sa mali tiež intenzívnejšie zamerať na úžerníkov v MRK a ich úlohu v obchodovaní s ľuďmi. Obchodníci s ľuďmi, či sprostredkovatelia totiž často pochádzajú z veľmi podobnej komunity, pričom ide o majetnejších členov a dá sa predpokladať, že aj úžerníkov. *Program podpory a ochrany obetí obchodovania s ľuďmi* sa tomuto problému explicitne nevenuje. Napriek tomu sme však v minulom roku zaznamenali policajný zásah v Jarovniciach, v jednej z najväčších rómskych osád na Slovensku, zameraný najmä na obchodníkov s ľuďmi.

Inštitucionálny rámec

Boj proti obchodovaniu s ľuďmi je v gescii MV SR a jeho podriadených organizácií. Túto agendu má konkrétne národný koordinátor (v súčasnosti je ním štátny tajomník MV SR) a jeho poradný a koordinačný orgán s názvom *Expertná skupina pre oblasť boja proti obchodovaniu s ľuďmi*, ktorá vznikla v roku 2006. Do tejto skupiny patria aj zástupcovia ostatných ministerstiev, Generálnej prokuratúry SR, ZMOS, IOM, ale aj ÚSVRK. V roku 2008 vytvoril národný koordinátor dva interdisciplinárne tímy, jeden zameraný na prevenciu obchodovania s ľuďmi a druhý na starostlivosť o obeť. Od roku 2012 sa tieto tímy stretávajú *ad hoc v prípade potreby riešenia konkrétnych a aktuálnych situácií*.¹²⁷ Vo všeobecnosti sa zdá, že skupina odborníkov a interdisciplinárne skupiny pracujú skôr formou nepravidelných rokovaní, ak vôbec. V roku 2008 MV SR zriadilo *Informačné centrum na boj proti obchodovaniu s ľuďmi a prevenciu kriminality* v Košiciach, ktorého úlohou je zhromažďovať a analyzovať štatistické informácie. Ako však vyplýva zo správy *Skupiny expertov pre boj proti obchodovaniu s ľuďmi* (GRETA) za rok 2011, v súčasnosti využívané metódy zberu dát neumožňujú komplexnú analýzu obchodovania s ľuďmi. Centrum totiž nezberá dáta členené podľa etnicity. Slovensku tiež chýbajú kvalitatívne informácie, ktoré by umožnili účinnejší zásah.¹²⁸

124 Informáciu poskytlo Informačné centrum boja proti obchodovaniu s ľuďmi a prevencii kriminality dňa 4. decembra 2012 na základe žiadosti o informácie.

125 IOM Bratislava and Košice, DOTYK, o.z., Slovenská katolícka charita, Náruč, o.z.

126 Slovenská katolícka charita.

127 Interný predpis ministra vnútra SR zo dňa 4.septembra 2008.

128 Sekretariát Rady Európy, *Výročná správa skupiny expertov boja proti obchodovaniu s ľuďmi*, Dohovor o postupe proti obchodovaniu s ľuďmi, Správa implementácie dohovoru v SR, prvé kolo hodnotení, dostupné na: http://ec.europa.eu/anti-trafficking/download.action;jsessionid=GBR403cCmb4XFkLQTFp40mhFbnfycQv578n0BRlnLGHsZxQhPQI2124403925?nodeId=9dc8f1d2-f0b5-4608-8b6b-113d2cf82673&fileName=GRETA+Report+Slovak+Republic+2011_en.pdf&fileType=pdf.

3. VZDELÁVANIE

Segregácia v rámci hlavného vzdelávacieho prúdu¹²⁹

Údaje o segregácii

Segregačné praktiky, ako napríklad umiestňovanie detí do oddelených tried, pavilónov, oddelené stravovanie, usádzanie rómskych detí do zadných lavíc, prípadne vytváranie čisto rómskych škôl, sa zdá byť na Slovensku na vzostupe. Rómske deti v súčasnosti zažívajú segregáciu oveľa častejšie ako ich rodičia alebo starí rodičia, ktorí končili školu pred rokom 1990. Údaje z výskumu UNDP poukazujú na to, že viac ako 55%¹³⁰ rómskych detí pochádzajúcich zo segregovaných osídlení navštevovalo v roku 2010 čisto rómsku školu. To je výrazný nárast oproti generácii, ktorá ukončila štúdium pred rokom 1990, kedy len 11% Rómov navštevovalo čisto rómsku triedu/školu. Zároveň stúpa aj segregácia rómskych žiakov, ktorí žijú integrovane s majoritnou populáciou. Kým pred rokom 1990 navštevovalo rómske školy len 9,9% integrovaných Rómov, v roku 2010 to bolo až 19%.¹³¹ Výskum UNDP poukazuje na to, že celkovo až 36% rómskych detí v roku 2010 navštevovalo výlučne alebo takmer výlučne rómske triedy. Ďalších 16% rómskych detí zároveň navštevovalo triedy, ktorých rómski žiaci tvorili prevažnú väčšinu.¹³²

Rómske deti v školách podľa typu školy a zloženia tried (v %)

	Bežná základná škola	Špeciálna základná škola	Špeciálna trieda v bežnej základnej škole	Stredná odborná škola	Spolu
Výlučne (alebo takmer výlučne) rómski žiaci	31,1	65,2	90,9	14,3	36,2
Viac Rómov ako nerómov	16,3	15,2	0	16,7	15,4
Približne polovica Rómov a nerómov	15,6	14,4	9,1	21,4	16,4
Viac nerómov	32,2	3	0	33,3	26
Výlučne (alebo takmer výlučne) nerómski žiaci	4,7	2,3	0	14,3	6
Spolu	100	100	100	100	100

Zdroj: UNDP, Správa o životných podmienkach v roku 2010, 103

129 Segregácii sporej s preraďovaním detí do špeciálnych škôl sa venujeme podrobnejšie nižšie v tejto kapitole.

130 Údaje publikované v *Správe o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku v roku 2010* (boli zbierané v roku 2010). Reprezentatívny výskum sa zameriaval na životné podmienky Rómov žijúcich v troch typoch lokalít – segregovaných, separovaných a rozptýlených a na porovnanie priemerných hodnôt medzi rómskymi domácnosťami, jednotlivcami a domácnosťami a jednotlivcami zo všeobecnej populácie žijúcej v blízkosti rómskych osídlení. Vo vzťahu k výberu vzorky podľa miery integrácie UNDP čiastočne prevzalo metodológiu Sociografického mapovania rómskych komún na Slovensku z roku 2004, ktorého výstupom bol *Atlas rómskych komún na Slovensku*. Atlas identifikoval tri typy komún: Rómov, ktorí žijú integrovane medzi majoritnou populáciou, separovane (Rómovia žijúci v koncentrovaných oblastiach na okraji obcí) a segregovane (žijúci v osídlení, ktoré je vzdialené od obce alebo oddelené bariérou). Reprezentatívna vzorka UNDP zahŕňala 3 614 osôb (35% žijúcich v segregovaných, 34% v separovaných oblastiach a 11% žijúcich v rozptyle. *Správa o životných podmienkach v roku 2010*, supra poznámka 109.

131 *Ibid.* 104.

132 *Ibid.* 103.

Zákaz segregácie v prípade Základnej školy v Šarišských Michaľanoch

Štátna správa už tradične popiera existenciu segregáčnych praktík¹³³ a je typická svojou neochotou aktívnejšie túto situáciu riešiť. Významným momentom bol v sledovanom období rozsudok Okresného súdu v Prešove z decembra 2011,¹³⁴ ktorý po prvýkrát na Slovensku konštatoval, že oddeľovanie rómskych detí v hlavnom prúde vzdelávania je zakázanou segregáciou. Rozsudok potvrdil Krajský súd v Prešove v októbri 2012. Rozhodnutie súdu bolo výsledkom strategickej litigácie POLP, ktorá využila možnosť podania žaloby vo verejnom záujme a zažalovala ZŠ s MŠ v Šarišských Michaľanoch za diskrimináciu rómskych detí vo vzdelávaní. Segregácia prebiehala vo forme zaraďovania rómskych detí do samostatných tried a ich oddeľovania od nerómskych detí. Škola sa pokúšala ospravedlniť segregáciu potrebou prijať špeciálne vzdelávacie metódy a opatrenia pre deti zo SZP,¹³⁵ ktoré údajne vyžadujú pomalšie tempo vzdelávania.

Niektorí učitelia však vo svojich svedeckých výpovediach uvádzali aj tzv. „praktické dôvody“ pre oddeľovanie rómskych detí. Napríklad, že rómske deti by „brzdili“ nerómskych žiakov. Ani okresný, ani krajský súd neuznal tieto zdôvodnenia ako ospravedlnenie rozdielneho zaobchádzania. Nepovažoval zaň ani súhlas rómskych rodičov s oddeľovaním, ktorý vyhodnotil ako irelevantný v prípade ospravedlňovania segregácie. Tento výnimočný rozsudok krajského súdu zdôraznil nielen sociálny dopad segregácie, ale detailne popísal aj dôležitosť a výhody inkluzívneho vzdelávania. Odstránenie protiprávneho stavu nariadil od nasledujúceho školského roka, teda od septembra 2013. Krajský súd zároveň vyzval štát, aby finančne podporil desegregáčne aktivity na škole.

Podľa našich neoficiálnych informácií potrebuje škola v Šarišských Michaľanoch finančné aj personálne zdroje na to, aby úspešne zvládla proces desegregácie. Učitelia nie sú presvedčení o uskutočniteľnosti desegregácie a rozsudok vnímajú ako nespravodlivý trest. Cítia sa byť frustrovaní, pretože nevidia pozitívne výsledky práce s rómskymi deťmi, ako napríklad dostatočný počet žiakov, ktorí by pokračovali v štúdiu na stredných školách. Škola je zároveň vystavená tlaku nerómskych rodičov, ktorí škole hrozia preložením svojich detí do iných škôl.

V januári 2013 začala malá rómska MVO eduRoma pomáhať škole pri desegregácii¹³⁶ využívajúc vlastné zdroje a zdroje od súkromného donora. Ambíciou tejto iniciatívy je vybudovať na škole prostredie dôvery a postupne meniť školské kurikulum tak, aby rešpektovalo rôznorodé potreby detí. Edu Roma sa snaží získať finančné prostriedky na aktivity, ktoré by pomohli opäť zblížiť oddelené komunity.

133 Pozri „*Dodržiavanie ľudských práv v Slovenskej republike v kontexte odporúčaní z Univerzálneho periodického hodnotenia Rady OSN pre ľudské práva a z posudzovania zmluvnými orgánmi.*“ Číslo materiálu: UV-32346/2011 z 5. októbra 2011, správa MZV SR, ktorá obsahuje 91 odporúčaní orgánov OSN v ich periodických správach doručených vláde SR v máji 2009. Deväť z nich bolo odmietnutých alebo považovaných za irelevantné pre SR. Medzi odmietnutými opatreniami boli tie, ktoré navrhovali prijať legislatívne a praktické kroky vedúce k eliminácii diskriminácie rómskych detí vo vzdelávaní.

134 *Poradňa pre občianske a ľudské práva proti Základná škola s materskou školou Šarišské Michaľany*, Rozsudok č. 25 C 133/10-229 z 5. decembra 2011.

135 V slovenskej legislatíve je pojem „deti zo sociálne znevýhodneného prostredia“ používané de facto ako synonymum pre rómske deti. Štátny pedagogický ústav (ŠPÚ) definuje znevýhodnené prostredie ako „prostredie, ktoré vzhľadom na sociálne a jazykové podmienky nedostatočne stimuluje rozvoj mentálnych, vôľových a emocionálnych vlastností jednotlivca, nepodporuje jeho efektívnu socializáciu a neposkytuje dostatok primeraných podnetov pre rozvoj osobnosti. Spôsobuje sociálno-kultúrne depriváciu, deformuje intelektuálny, mravný a citový rozvoj jednotlivca a z aspektov edukácie ho z týchto dôvodov považujeme za osobu so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami“. ŠPÚ ďalej definuje SZP ako rodinu, „ktorej sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi a príjem rodiny je najviac vo výške životného minima, v ktorej aspoň jeden z rodičov alebo osoba, ktorej je dieťa zverené do osobnej starostlivosti patrí do skupiny znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, v ktorej najvyššie ukončené vzdelanie rodičov je základné, alebo aspoň jeden z rodičov nemá ukončené základné vzdelanie, ktorá má neštandardné bytové a hygienické podmienky (napr. žiak nemá vyhradené miesto na učenie, nemá vlastnú posteľ, nie je zavedená elektrická prípojka a pod.). Dostupné na: <http://www.statpedu.sk/sk/Statny-vzdelavaci-program/Statny-vzdelavaci-program-pre-2-stupen-zakladnych-skol-ISCED-2/Vychova-a-vzdelavanie-ziakov-so-SVVP/Vzdelavanie-ziakov-zo-socialne-znevýhodneného-prostredia.alej>.

136 Túto novovytvorenú MVO riadi Vlado Rafael, rómsky expert na vzdelávanie, ktorý počas svojho pôsobenia v Nadácii otvorenej spoločnosti v Bratislave inicioval vydanie unikátnej štúdie o desegregácii na Slovensku: V. Rafael, ed., *Odpovede na otázky (de) segregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku*, (Bratislava: OSF, 2011). Táto MVO spolupracuje okrem iných expertov aj s Alicou Petrásovou, uznávanou expertkou na vzdelávanie, ktorá pôsobí na Prešovskej univerzite.

Na základe žiadosti tejto organizácie prisľúbilo MŠ SR finančnú asistenciu pre školu. Treba však upozorniť, že ani rozsudok okresného či krajského súdu nepodnietil štátne organizácie k tomu, aby sa seriózne začali zaoberať desegregáciou. K rozsudku sa nijakým zásadným spôsobom nevyjadrilo ani MŠ SR, ktoré zodpovedá za implementáciu školského zákona zakazujúceho diskrimináciu a segregáciu.¹³⁷

Aktivity štátu v oblasti desegregácie

MŠ SR v sledovanom období realizovalo viacero aktivít zameraných na desegregáciu. V pedagogicko – organizačných pokynoch na školský rok 2012/2013 odporúča školám, aby dôsledne zabezpečili dodržiavanie Antidiskriminačného zákona. Školy sa majú zamerať na elimináciu „nežiaducich javov, akými sú priestorové, organizačné, fyzické a symbolické vylúčenie alebo oddelenie rómskych žiakov v dôsledku ich etnickej príslušnosti (často v kombinácii so sociálnym znevýhodnením) od ostatných žiakov“.¹³⁸ MŠ SR zároveň poverilo Štátnu školskú inšpekciu, aby sa zamerala na segregačné praktiky v školách.¹³⁹ V súčasnosti školská inšpekcia realizuje priebežnú inšpekčnú činnosť a jej výsledky budú známe až na konci školského roka (v júni 2013). Avšak vzhľadom na predchádzajúce skúsenosti so školskou inšpekciou, ktoré poukazujú na veľký formalizmus, sme skeptickí voči dopadom týchto iniciatív.

MŠ SR vyhlásilo vo februári 2012 výzvu na predkladanie projektov, ktorých cieľom malo byť zlepšovanie pozitívnej klímy v etnicky zmiešaných triedach. Výzva je pravdepodobne reakciou na prípad segregácie v Šarišských Michaľanoch. Projekty mali realizovať školy v spolupráci s MVO. MŠ SR plánovalo prioritne podporovať aktivity eliminujúce nežiaduce praktiky, teda napríklad priestorové, organizačné alebo symbolické vylúčenie rómskych detí. Celkový rozpočet tejto grantovej schémy dosahoval len 60 000 €, pričom maximálna výška grantu pre jednu školu bola 3000 €. MŠ SR podporilo 23 projektov. Doposiaľ nebola pripravená a sprístupnená evaluácia týchto projektov, ktorá by nám umožnila zhodnotiť dopad tejto iniciatívy. Vzhľadom na nízke finančné prostriedky vynaložené na tieto projekty nepredpokladáme, že jej výsledkom bude výraznejší posun v tejto téme.

Inkluzívne vzdelávanie

V posledných rokoch sa na Slovensku pomerne často diskutuje o koncepte inkluzívneho vzdelávania. NRIS navrhuje komplexnú reformu vzdelávacieho systému vychádzajúc práve z filozofie inkluzívneho vzdelávania, pričom dôraz kladie na rómske komunity ako prioritnú skupinu.¹⁴⁰ Podľa záverov kvalitatívneho výskumu CVEKu¹⁴¹ bude presadzovanie inkluzívneho vzdelávania veľkou výzvou pre súčasný rigidný vzdelávací systém. Výskum CVEKu z rokov 2010/2011 sa zameriaval na potenciál základných škôl zabezpečovať inkluzívne vzdelávanie pre rómske deti prostredníctvom rôznych nástrojov, akými sú nulté ročníky, asistenti učiteľov, multikultúrna výchova, používanie rómskeho jazyka, individuálna integrácia a rôzne finančné nástroje.

Autorky štúdie potvrdili svoju hypotézu o tom, že bez zmeny celkového obsahu a foriem vzdelávania majú tieto opatrenia len veľmi obmedzený (ak vôbec nejaký) potenciál vytvárať inkluzívne prostredie na školách. Vzdelávacie procesy, ale aj implementácia jednotlivých opatrení pre zlepšenie vzdelávania sú do veľkej miery ovplyvnené prevažujúcou paradigmatou, ktorá vychádza z predpokladu, že „problém je v dieťati“.¹⁴² Namiesto hľadania alternatívnych metód vzdelávania, ktoré by podporovali a reagovali na schopnosti každého dieťaťa, sa školy skôr snažia „prispôbiť“ dieťa vzdelávaciemu systému, v ktorom navyše pretrvávajú predsudky a stereotypy voči rómskym deťom. Aj keď na takýto prístup dopláca väčšina detí v školách, rómske deti (predovšetkým z chudobných rodín) trpia v tomto systéme najviac. Dôvodom je viacero faktorov, napríklad SZP, predsudky, alebo materinský jazyk, ktorý sa odlišuje od vyučovacieho. Školy sa snažia „pripraviť“ alebo

137 Zákon č. 245/2008 Zb. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) v znení neskorších predpisov, Paragraf 3 (d).

138 Pedagogicko organizačné pokyny na školský rok 2012/2013 (Bratislava: Ministerstvo školstva, 2012).

139 Informácia, ktorú nám poskytla Štátna školská inšpekcia 13. decembra 2012.

140 NRIS, *supra* poznámka 5, 28.

141 *Škola pre všetkých?*, *supra* poznámka 23.

142 *Pre porovnanie pozri Jana Huttová a kol., Segregácia alebo inklúzia Rómov vo vzdelávaní: Voľba pre školy?* (Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2012).

„adaptovať“ deti prostredníctvom nultých ročníkov. Štúdia poukázala na to, že nulté ročníky nielenže zlyhávajú v poskytovaní inkluzívneho vzdelávania, ale majú významný stigmatizačný efekt, pretože deti navštevujúce nulté ročníky sú vnímané ako zaostalé a primitívne najmä preto, že niekedy neovládajú vyučovací jazyk alebo nemajú očakávané „hygienické návyky“. Aj ďalšia kvalitatívna štúdia, ktorej autorkami sú Jana Huttová a kol. z roku 2012 dospela k tým istým záverom. Efekt nultých ročníkov je veľmi krátkodobý, neznižuje pravdepodobnosť, že dieťa bude opakovať ročník vo vyššom veku alebo že sa zlepšia jeho výsledky. Najnovšia štúdia k tejto téme, *Nultý ročník a vzdelávanie rómskych detí*, ktorú realizoval Rómsky vzdelávací fond, poukazuje na to, že etnicky homogénne zloženie nultých ročníkov pretrváva aj vo vyšších ročníkoch a separácia rómskych detí sa prehľbuje.¹⁴³ Všetky vyššie spomínané štúdie potvrdzujú, že nulté ročníky len podporujú segregáciu.¹⁴⁴

Na rozdiel od nultého ročníka má však asistent učiteľa aspoň teoreticky potenciál podporovať inklúziu. Avšak školy, ktoré sa zapojili do výskumu, vnímali asistentov skôr ako niekoho, kto pomáha udržiavať plynulý chod školy. Asistenti sprevádzajú rómske deti do školy a slúžia ako tlmočníci medzi učiteľmi a žiakmi. Školy asistentov nevnímajú ako niekoho, kto by mal pomáhať žiakom samotným. Štúdia poukázala aj na vážne nedostatky v implementovaní multikultúrnej výchovy do praxe. Jej úlohu školy stále nechápu a multikultúrna výchova často len podporuje stereotypy (aj keď pozitívne) o Rómoch tým, že podporuje romantické predstavy o nich ako o dobrých hudobníkoch a tanečníkoch. Multikultúrna výchova, ktorá sa realizuje v segregovanom prostredí je navyše absurdná.

Prípadová štúdia – individuálna integrácia

Možnosť individuálnej integrácie existuje na Slovensku už niekoľko desiatok rokov. Súčasná legislatíva ju definuje ako integráciu detí so „špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami“ (ŠVVP) do hlavného vzdelávacieho prúdu.¹⁴⁵ Primárnym cieľom individuálnej integrácie nikdy nebolo odstraňovanie segregácie rómskych detí vo vzdelávaní. Štátne inštitúcie majú napriek tomu tendenciu považovať tento postup za jedno z riešení problému. Individuálna integrácia znamená, že deti, ktoré majú rôzne vzdelávacie potreby, napríklad diagnostikované ľahké mentálne postihnutie, vývojové poruchy učenia alebo správania, sa zaraďujú do bežných tried vďaka vypracovanému individuálnemu vzdelávaciemu programu. Škola musí tento program vytvoriť tak, aby adekvátne reagoval na potreby a možnosti každého individuálne integrovaného dieťaťa. Škola dostáva na tieto deti 2,5 násobný normatív (oproti bežným deťom, ktoré nemajú špeciálne vzdelávacie potreby). Počet individuálne integrovaných detí neustále narastá. Od roku 2006 ich počet narástol zo 7 000 na 25 000 v roku 2010. Toto číslo narastá aj vďaka narastajúcemu počtu diagnostikovaných detí so ŠVVP. Počet detí s diagnostikovaným mentálnym postihom zostáva približne rovnaký – okolo 3 000-4 000 ročne.¹⁴⁶

Individuálna integrácia má určitý potenciál zapojiť rómske deti s diagnostikovaným ľahkým mentálnym postihnutím do bežnej školy. Štúdia CVEK-u ako aj náš terénny výskum pre účely tejto monitorovacej správy však poukazujú na to, že úspešnú inklúziu týchto detí stále znemožňujú mnohé prekážky. Individuálny vzdelávací program pre deti s mentálnym postihom udržiava deti stále v systéme špeciálneho školstva, pretože kopíruje jeho kurikulum. To znamená, že aj keď deti ukončia bežnú základnú školu, sú vnímané ako absolventi špeciálnej školy. Trochu iný scenár nastáva v prípade detí s vývinovými poruchami učenia alebo správania. Takéto deti sú totiž vzdelávané v rámci kurikula bežnej školy, avšak metódami prispôbenými ich potrebám. Ani v jednom prípade však učitelia kvôli vysokému počtu žiakov v triedach nemajú dostatočnú kapacitu na to, aby dokázali poskytnúť deťom skutočne individuálny prístup, ktorý by odzrkadľoval ich vzdelávacie potreby a rozvíjal ich potenciál. Naše diskusie s učiteľmi poukázali na to, že integrované deti sú vnímané ako tie, ktoré „brzdia“ ostatné deti a spomaľujú vyučovací proces. Individuálny vzdelávací plán je obvykle postavený len na redukcii učiva, nie je však prispôbený potrebám a schopnostiam detí. Školy často nevedia ani zabezpečiť odbornú pomoc psychológov alebo špeciálnych pedagógov. Individuálna integrácia navyše už aj tak v mnohých oblastiach preťaženým učiteľom spôsobuje obrovskú administratívnu záťaž. Individuálne integrované deti často sedia v zadných laviciach a ich prítomnosť v škole je viac-menej „trpená“. Rozhodne nie sú zapojené do vyučovacieho procesu ako plnohodnotní

143 Vladimír Klein a kol.: *Nulté ročníky a vzdelávanie rómskych detí*, Rómsky vzdelávací fond, (Spektrum Východ, 2012). Dostupné na: http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/zero_grade_slovakia_research_study_final.pdf.

144 *Ibid.* 69.

145 *Školský zákon*, *supra* poznámka 28, paragraf 2s).

146 *Škola pre všetkých?*, *supra* poznámka 23, 61.

členovia školskej komunity. V lokalitách, ktoré sme navštívili dokonca dochádzalo k prípadom, kedy individuálne integrované deti, ktoré nedokázali zvládať kurikulum bežnej školy, opäť premiestňovali do špeciálnych škôl. Individuálna integrácia je totiž pre učiteľov oveľa náročnejšou alternatívou ako vzdelávanie v špeciálnej škole. Na jednej zo sledovaných škôl sa však riaditeľ rozhodol integrovať všetky deti s diagnostikovaným mentálnym postihom namiesto ich umiestnenia v špeciálnej škole. Táto škola sa stala príkladom dobrej praxe inkluzívneho vzdelávania na Slovensku.

Toto opatrenie môžeme vnímať maximálne ako integračný nástroj. Sotva by sme ho mohli považovať za nástroj inklúzie. Pokiaľ sa nezmení celý vzdelávací systém, neexistuje veľký priestor pre inkluzívne vzdelávanie. Učitelia vysvetľovali, že deti zaraďujú do tried podľa ich školských výsledkov (od najšikovnejších tried po tie najmenej šikovné) a podľa toho aj s deťmi zaobchádzajú. Rómske deti sú vďaka svojej etnicite považované za „menej schopné“ a „menej hodnotné“.¹⁴⁷ Ako uviedla jedna z učiteliek na základnej škole: „My tu máme len sedem bielych detí, ostatné sú „tamtie““.¹⁴⁸

Štúdia J. Huttovej taktiež poukazuje na to, že opatrenia, ktoré Slovensko prezentuje ako nástroje inklúzie, sú nedostatočné na skutočné dosiahnutie inklúzie v praxi a zároveň zlyhávajú aj v boji proti segregácii, vrátane odlivu nerómskych detí zo sledovaných škôl.¹⁴⁹

Ak hovoríme o podpore inkluzívneho vzdelávania, prístupy MŠ SR sú pomerne protichodné. Na jednej strane podporujú vytváranie inkluzívneho prostredia na školách prostredníctvom grantovej výzvy popísanej vyššie, na druhej strane v tom istom čase minister školstva i premiér obhajujú internátne školy pre rómske deti.¹⁵⁰ Minister aj premiér si podľa nášho názoru uvedomujú, že internátne školy sú nielen v rozpore so základnými ľudskými právami, ale zároveň aj to, že ich zavedenie do praxe je príliš nákladné. Ich otvorená podpora internátnym školám tak poukazuje na nízke pochopenie princípov inkluzívneho vzdelávania a dôležitosť podpory jej zavádzania do slovenského vzdelávacieho systému.

Ako sme podrobne popisovali v časti o antidiskriminačných politikách, v predchádzajúcom volebnom období sa v téme inkluzívneho vzdelávania najaktívnejšie angažoval PPVL. V rámci RVLP vytvoril pracovnú skupinu pre inkluzívne vzdelávanie. Táto skupina zasadala dvakrát počas roka 2011 a raz v roku 2012. Počas tohto obdobia vypracovala súbor odporúčaní pre zavádzanie inkluzívneho vzdelávania do praxe. Vďaka iniciatíve tejto pracovnej skupiny sa Slovensko stalo členom Európskej agentúry pre rozvoj špeciálneho vzdelávania. Po zmene vlády v roku 2012 bola činnosť tejto pracovnej skupiny prerušená.

Národný projekt Vzdelávania učiteľov

Najvýznamnejšou iniciatívou štátu v oblasti inkluzívneho vzdelávania bolo spustenie národného projektu s názvom *Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komúní*, ktorý spolufinancuje ESF v rámci operačného programu Vzdelávanie. Celkový rozpočet projektu je 25 miliónov eur a mal by trvať 40 mesiacov (od októbra 2011 do 31. januára 2015).¹⁵¹

Národný projekt zahŕňa 200 škôl, v ktorých podiel žiakov zo SZP dosahuje minimálne 20 %. Školy zapojené do projektu navštevuje 45 084 žiakov, z nich približne 22 000 pochádza zo SZP. Základom projektu je vzdelávanie pedagogických zamestnancov. Projekt predpokladá vytvorenie 12 programov kontinuálneho vzdelávania pre 4 200 učiteľov a pedagogických odborníkov. Projektové aktivity pokrývajú aj prípravu 40 nových učebných materiálov. Projekt zároveň financuje vytvorenie 400 pozícií asistentov učiteľa na najbližšie dva roky. Dôležitou a najviac diskutovanou časťou projektu je celodenný výchovný systém pre žiakov zo SZP.

Školenia pre učiteľov zahŕňajú vysoko relevantné témy, napr. inkluzívne vzdelávanie alebo multikultúrna výchova a majú sa začať na jar 2013. Okrem toho má projekt pomôcť zaviesť aj tzv. celodenný výchovný

147 *Ibid.*, 61–66 a rozhovory s učiteľmi vo vybraných lokalitách pre účely tejto správy.

148 Učiteľka základnej školy na východnom Slovensku.

149 J. Huttová a kol., *Segregácia alebo inklúzia Rómov vo vzdelávaní*, *supra* poznámka 149, 22 a 65.

150 Predseda vlády Robert Fico a minister školstva Dušan Čaplovič vznášali túto požiadavku opakovane, bližšie pozri: TASR 13. mája, 2012. Dostupné na: <http://www.sme.sk/c/6374074/internatne-skoly-chce-caplovic-len-za-europske-peniaze.html#ixzz2NPTec06J>, a 19. februára 2013. Dostupné na: <http://www.tyzden.sk/reportaz/fico-romovia-potrebuju-extremne-riesenia.html>.

151 Informácie o projekte sú dostupné na: <http://web.eduk.sk/>.

systém. Podľa informácií Metodicko-pedagogického centra (MPC), ktoré je koordinátorom celého projektu, implementačná fáza mešká kvôli problémom, ktoré sa vyskytli počas prípravy školení. Doposiaľ neprebehlo žiadne verejne dostupné hodnotenie, ktoré by nám umožnilo posúdiť dopad projektu na kvalitu vzdelávania a zavádzanie inkluzívneho vzdelávania do praxe. Podľa nášho názoru však koncept celodenného výchovného systému nemá veľký potenciál dosiahnuť inklúziu rómskych detí, pretože vychádza z prevažujúcej paradigmy, podľa ktorej „problém je v dieťati“. Je dôležité poznamenať, že koordinátori projektu sa snažili doceliť, aby školy na pozície asistenta učiteľa zamestnávali predovšetkým rómskych asistentov. Podľa našich informácií sa tak stalo len v asi 50 prípadoch zo 400 asistentkých pozícií.

Nezávisle na tomto projekte MPC ponúka viacero akreditovaných kurzov zameraných na prácu s rómskymi deťmi, napríklad: vzdelávanie k ľudským právam, multikultúrna výchova na prvom stupni základných škôl, prevencia a riešenie šikanovania v základných školách, rodová rovnosť a rómsky jazyk.

Asistenti učiteľa

MŠ SR plnilo úlohy vyplývajúce z Revidovaného akčného plánu prostredníctvom prípravy profesijných štandardov pre asistentov učiteľa a učiteľov – špecialistov na prácu s deťmi zo SZP. Štandardy vytvorili koncom roka 2012 a mali ich testovať na ôsmich základných školách. MŠ SR plánuje v roku 2014 realizovať konferencie a semináre o vytvorených štandardoch, ktoré následne začlení do oficiálneho *Katalógu profesijných štandardov pre školy*.

Používanie rómskeho jazyka

Podľa údajov UNDP je rómsky jazyk pre väčšinu Rómov na Slovensku (54,7%) materinským jazykom. Slovenčinu ako materinský jazyk uviedlo 33,2% Rómov a maďarčinu 12% Rómov. Rómsky jazyk zároveň prevláda v segregovaných osídleniach, kde ho ako materinský jazyk uviedlo až 74% Rómov. Najmenej sa vyskytuje u Rómov žijúcich integrovane (29,9%). Tieto údaje sa v čase príliš nemenia, pretože sú veľmi podobné zisteniam UNDP z roku 2005. Určitý nárast nastal iba v prípade tých, ktorí v minulosti uvádzali slovenský materinský jazyk a v ostatnom výskume uviedli maďarský – z 8,5% na 12, 2%.¹⁵²

Keďže viac ako 40% Rómov na Slovensku sú deti do 15 rokov, môžeme predpokladať, že približne 18-26%¹⁵³ detí v základných školách je rómskeho pôvodu. Pre približne polovicu z nich je rómčina materinským jazykom.

Údaje UNDP poukazujú na to, že štát by mal brať možnosť zavedenia rómčiny ako vyučovacieho jazyka vážne. V súčasnosti na Slovensku neexistuje základná škola s výučbou v rómskom jazyku, aj keď existuje niekoľko súkromných stredných škôl, ktoré v rómčine vyučujú. Podľa vyššie spomínanej štúdie CVEK-u je rómsky jazyk (nielen v školách) vnímaný ako jeden zo symbolov zaostalosti Rómov a zároveň ako jedna z najväčších bariér rómskych detí, kvôli ktorej by mali navštevovať nultý ročník.¹⁵⁴ Rómčina ako materinský jazyk zároveň zvyšuje riziko predčasného odchodu zo školy.¹⁵⁵ Učiteľia často obviňujú rómskych rodičov, že doma s deťmi nehovorí po slovensky.¹⁵⁶ Zároveň sa slovenčina ako cudzí jazyk neučí na školách (pričom pre deti s rómčinou ako materinským jazykom slovenský jazyk skutočne cudzím je) a učiteľia nemajú žiadne metodické materiály, aby učili rómske deti slovenčinu ako cudzí jazyk. Rómsky jazyk sa nevníma ako rovnocenný so slovenským jazykom, skôr sa používa ako neformálny nástroj na to, aby sa deti naučili po slovensky. Rómski učiteľia alebo tí, ktorí sa rómčinu učia, ju používajú skôr neformálne na upevnenie svojej autority. Niektorí ju využívajú na to, aby vytvorili bližšie vzťahy s rómskymi deťmi, iní ju využívajú ako nástroj na zdisciplinovanie detí a aj ich rodičov.¹⁵⁷

Revidovaný akčný plán obsahuje opatrenia na zabezpečenie vzdelávania v materinskom jazyku a na podporu rómskej identity. V rámci nich štát plánuje vytvoriť projekt vzdelávania detí v rómčine, ktorý by umož-

152 *Správa o životných podmienkach v roku 2010, supra poznámka 109, 41-42.*

153 Pri predpoklade, že veľkosť rómskej populácie na Slovensku sa pohybuje v rozpätí 320 000-450 000 obyvateľov.

154 *Škola pre všetkých?, supra poznámka, 23, 48-50.*

155 *Rómsky materinský jazyk zvyšuje pravdepodobnosť skoršieho ukončenia školskej dochádzky o 4 percentuálne body. Brüggemann, supra poznámka 109.*

156 *Škola pre všetkých?, supra poznámka 50.*

157 *Ibid.* 51.

nil vytvorenie kurikula, učebných materiálov a pomôcok. Štát plánuje podporovať aj vznik publikácií o rómskej histórii, jazyku a kultúre.

Podľa dostupných informácií kurikulárna rada na MŠ SR schválila v roku 2011 štandardy vzdelávania v rómskom jazyku pre stupne ISCED 1-3. V budúcom roku ministerstvo plánuje implementovať projekt bilingválneho vzdelávania pre rómske deti, ktorý by mal byť financovaný predovšetkým z grantovej schémy Nórskeho finančného mechanizmu – EEA na programovacie obdobie 2009-2014. Projekt s názvom Vzdelávanie Rómov a pre Rómov by sa mal realizovať v spolupráci so Štátnym pedagogickým ústavom a Ústavom romologických štúdií (bývalá Katedra rómskej kultúry) na Fakulte sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.¹⁵⁸ Koncom roka 2012 MŠ SR vyhlásilo verejné obstarávanie na učebnice a pomocné učebné materiály na vzdelávanie v rómskom jazyku.

Diskriminácia vo vzdelávaní

Okrem aktivít štátnych inštitúcií, ktoré sú popísané v časti Nediskriminácia, vyvinula významnú iniciatívu aj verejná ochrankyňa práv (VOP). VOP si ako jednu z priorít na rok 2013 stanovila sledovanie dodržiavania práv rómskych detí na rovný prístup k vzdelávaniu. Plánuje sa zamerať predovšetkým na nadmerné zaradovanie rómskych detí do špeciálnych škôl. S odbornou garanciou CVEK-u plánujú zamestnanci úradu uskutočniť niekoľko návštev na školách a uskutočniť tam právnu analýzu procesov, ktoré smerujú k zaradovaniu rómskych detí do špeciálnych škôl. VOP zároveň pripravuje hĺbkovú analýzu procesu diagnostiky.

Segregácia rómskych detí prostredníctvom vzdelávania v špeciálnom školstve

Údaje o segregácii

V roku 2009 realizoval Rómsky vzdelávací fond (REF) v spolupráci s CVEKom výskum, ktorého výstupom bola publikácia *Škola ako geto*. Tento výskum ukázal, že spomedzi všetkých detí navštevujúcich školy pre žiakov s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia počet rómskych detí dosahuje až 60%. Podiel rómskych detí v špeciálnych triedach na bežných základných školách je až 85%.¹⁵⁹ Podľa údajov UNDP z roku 2010 takmer 15% detí starších ako 6 rokov navštevovalo špeciálnu školu a 4% špeciálnu triedu na bežnej základnej škole.¹⁶⁰ Podľa údajov regionálneho výskumu UNDP/WB/FRA z roku 2011, 11% rómskych detí navštevuje špeciálne školy.¹⁶¹ Rozdiel medzi rokom 2010 a 2011 nemôže byť, žiaľ, pripísaný akýmkoľvek zlepšeniam, pretože časový odstup zberu údajov bol len 6 mesiacov. Rozdiely sú pravdepodobne dané len odlišným spôsobom zberu dát a odlišnou metodológiou. Avšak vďaka komplexnej a podrobnej metodológii oboch výskumov sú výsledky pozoruhodne podobné a spoľahlivé.

Výskum UNDP neprekvapivo poukazuje na to, že pravdepodobnosť, že rómske dieťa bude navštevovať špeciálnu školu alebo triedu sa líši podľa typu osídlenia, v ktorom jeho rodina žije. Kým podiel detí zo segregovaných osídlení v špeciálnych školách dosahuje až 23%, v prípade separovaných osídlení je to 19,3% a v prípade rómskych rodín žijúcich rozptýlene medzi majoritnou populáciou je to len 12,1%.¹⁶² Najvyššie percento rodičov, ktorí súhlasili s preradením do špeciálnej školy (26,1%) tak urobilo z dôvodu, že kurikulum na špeciálnej škole je pre ich deti ľahšie. Približne 24,5% rodičov uvádzalo ako dôvod pre zaradenie do špeciálnej školy mentálne schopnosti ich detí a 12% sa rozhodlo na základe odporúčania zo strany odborných pracovníkov školy alebo poradne.¹⁶³

158 Informácia, ktorú nám poskytlo MŠ SR vo februári 2013.

159 E. Friedman a kol.: *Škola ako geto. Systematické nadmerné zastúpenie rómskych detí v špeciálnych školách na Slovensku*. (Budapešť: Rómsky vzdelávací fond, 2009).

160 Pozri aj časť o etnickom zložení tried vyššie, s.43.

161 Brüggemann, *supra* poznámka 109, 68.

162 Správa o životných podmienkach v roku 2010, *supra* poznámka 109, 102.

163 *Ibid.*

Od roku 1989 postupne narastá celkový počet detí navštevujúcich špeciálne školy. V roku 1989 navštevovalo špeciálne školy 31 348 detí. V roku 1997, pravdepodobne aj vďaka demografickým zmenám, toto číslo kleslo na 29 222. Odvtedy počet detí v špeciálnych školách konštantne rastie. V roku 2007 to bolo 34 351 detí, v roku 2008 zas 35 106 detí, v roku 2009 počet narástol na 35 449 detí a v roku 2010 na 36 006 detí. Počet detí na bežných základných školách však pritom neustále klesá.¹⁶⁴

Rok	Počet detí v základných školách (štátnych, súkromných, cirkevných spolu)
2003	579 011
2006	508 130
2009	448 371
2012	430 130

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva, Štatistická ročenka školstva, roky 2003-2012, dostupné na: <http://www.uips.sk/prehlady-skol/statisticka-rocenka---zakladne-skoly>

Opatrenia štátu proti segregácii

NRIS i Revidovaný akčný plán zahŕňajú viacero opatrení zameraných na segregáciu rómskych detí prostredníctvom špeciálneho školstva. Treba zdôrazniť, že NRIS na rozdiel od Revidovaného akčného plánu ráta so zrušením variantu A v špeciálnych školách pre žiakov s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia (rómske deti sú zaradované predovšetkým v tomto type špeciálneho vzdelávania). Cieľom je vzdelávanie týchto detí v bežných základných školách.¹⁶⁵ Pre vládu SR sú však záväzné len opatrenia z Revidovaného akčného plánu. Okrem niekoľkých verejných vyhlásení SVRK neexistuje žiadna významnejšia diskusia vo vnútri verejnej správy o realizácii týchto opatrení. Zrušenie tohto typu špeciálneho vzdelávania pritom vyžaduje aj veľmi dobrú komunikačnú stratégiu, ktorá by na špeciálnych školách zabránila odporu učiteľov, ktorí sa môžu obávať straty zamestnania a na základných školách učiteľov, ktorí môžu mať obavy z nárastu počtu detí zo znevýhodneného prostredia. Učitelia na základných školách podľa našich informácií veria, že deti s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia (variant A) zo špeciálnych škôl sa môžu vzdelávať v bežných školách, len ak tieto budú mať dostatočnú podporu asistentov a ďalších odborných pracovníkov.

Počas monitorovaného obdobia prijali príslušné štátne inštitúcie niekoľko opatrení na zamedzenie nadmerného zaradovania detí do špeciálnych škôl. Považujeme ich však za nedostatočné. MŠ SR vo svojich pedagogicko-organizačných pokynoch na školský rok 2012/2013 odporúča realizovať rediagnostiku všetkých detí zo SZP po prvom roku v škole. Podľa nášho výskumu sa táto rediagnostika nerealizuje, prípadne výrazne mešká z dôvodu nedostatku psychologov. Tieto pokyny majú zároveň iba odporúčací charakter. Je preto otázkou, do akej miery sa realizujú v praxi. Jedna z psychologičiek, s ktorou sme hovorili počas výskumu, sa vyjadrila, že si vo svojej praxi „nepamätá prípad, kedy by bolo dieťa preradené zo špeciálnej školy späť do bežnej základnej školy“.¹⁶⁶

MŠ SR zároveň odporúča ďalšiu rediagnostiku pre deti, ktoré preradili vo vyšších ročníkoch. Staršie deti sa však rediagnostikujú len na žiadosť učiteľa, učiteľa žiaka so ŠVVP, školskej inšpekcie alebo rodiča (alebo iného právneho zástupcu dieťaťa). Pri podozrení na diskrimináciu je povinnosťou školskej inšpekcie zabezpečiť ďalšiu rediagnostiku nezávislým psychologom. Nepodarilo sa nám zistiť, či v tomto školskom roku školská inšpekcia takýto prípad riešila. Podľa inšpekčných správ od roku 2009 inšpekcia až doposiaľ takýto prípad nezaznamenala.

MŠ SR neprijalo žiadne opatrenia, ktoré by zabezpečili *úplný informovaný súhlas rodičov* so zaradením dieťaťa do špeciálnej školy alebo triedy. Ministerstvo sa spolieha len na školy a iné vzdelávacie inštitúcie, ktoré bežne informujú rodičov o okolnostiach preradenia. Myslíme si, že táto téma by si zaslúžila oveľa viac pozornosti. Školy často využívajú rôzne manipulatívne techniky, aby presvedčili rodičov o správnosti zaradenia.¹⁶⁷ Ako poznamenal jeden riaditeľ školy: „Počas letných prázdnin robí špeciálna škola cieľený nábor róm-

164 Údaje SLOVSTAT, použité v *ibid.*, s. 109.

165 NRIS, *supra* poznámka 5, 29.

166 Rozhovor so psychologičkou, východné Slovensko.

167 Friedman a kol., *supra* poznámka 159, 75-79.

skych detí z osady. Zamestnanci školy presvedčajú rodičov, aby zaradili svoje deti do špeciálnej školy.¹⁶⁸ V rozhovoroch sa tiež ukázalo, že rodičia nevyjadrujú skutočne *informovaný* súhlas so zaradením, pretože si často myslia, že „špeciálna“ znamená lepšia škola pre ich deti, pretože v nej dostanú lepšie známky.¹⁶⁹ Rodičia často ani nevedeli, akú diagnózu ich dieťa má a nedostali informácie ani o tom, že po skončení špeciálnej školy nemôže pokračovať v štúdiu na bežnej strednej škole.

Treba zdôrazniť, že napriek nižšej kvalite vzdelávania majú špeciálne školy vyšší finančný normatív na jedného žiaka. Rómsky vzdelávací fond realizoval v roku 2011 analýzu, v ktorej poukázal na to, že priemerný normatív na špeciálnej škole bol 1,6 krát vyšší ako na bežnej základnej škole. Na deti so ŠVVP, ktoré sú individuálne integrované v bežnej triede, školy dostávajú 2,5 násobok bežného normatívu. Napriek tomu, že ŠVVP vyžadujú zvýšené finančné prostriedky, REF varuje, že súčasný systém financovania vytvára priestor pre nadmerné zaradovanie detí do systému špeciálneho školstva bez ohľadu na ich skutočné vzdelávacie potreby.¹⁷⁰

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie (VÚDPaP) zatiaľ nevytvoril pripravované súbory testov školskej spôsobilosti pre deti zo SZP. Úloha naplánovaná na rok 2012 mala eliminovať diskriminačné a nespravodlivé testovanie rómskych detí. VÚDPaP nás informoval, že testy zatiaľ nie sú hotové a v súčasnosti ani nie je zrejmé, kedy sa vytvoria.

Aj keď psychologičky v rozhovoroch tvrdili, že súčasné testovacie nástroje sú dostatočné, niektorí učitelia si myslia, že do veľkej miery nezohľadňujú isté špecifiká detí z MRK.

Psychológovia v rozhovoroch potvrdili, že používajú štandardné testy – Stanford Binet, Ravenov a Wechslerov test na meranie IQ. Všetky tieto testy sú už v súčasnosti považované za zastarané a nedokážu adekvátne testovať deti z marginalizovaných rómskych komunít. Test, ktorý je v súčasnosti považovaný za najvhodnejší – RR skrining – nepoužívajú alebo nemajú k nemu prístup. Mnohí zároveň uvádzajú, že rómske deti ani nerozumejú testom v slovenskom jazyku.

Zaujímavé pritom je, že jazyková bariéra sa považuje za dôvod zlyhávania rómskych detí v bežnom systéme vzdelávania. Pritom skúsenosti rómskych detí zo Slovenska, ktoré vycestovali s rodinami do Veľkej Británie, poukázali na to, že tieto deti pri dostatočnej podpore školy dokážu navštevovať bežné školy a vzdelávať sa v cudzom jazyku. Štúdia Rómskeho vzdelávacieho fondu *Od segregácie k inklúzii – Rómski žiaci vo Veľkej Británii* je prvou svojho druhu, ktorá popisuje skúsenosti slovenských a českých Rómov vo Veľkej Británii. Zatiaľčo na Slovensku a v Českej republike tieto deti obvykle navštevovali špeciálne školy, vo Veľkej Británii sa úspešne vzdelávali v bežnom systéme vzdelávania.¹⁷¹

Ukončenie základného vzdelávania, zaradovanie a predčasné ukončenie školskej dochádzky

Dostupné údaje

Dáta UNDP poukazujú na pretrvávajúci problém predčasného ukončovania školskej dochádzky medzi rómskymi deťmi. Podiel Rómov s neukončeným základným vzdelaním je 18,4% (pričom najčastejšie sa vyskytuje v segregovaných osídleniach – 23,2 %, v separovaných 17,3% a u Rómov žijúcich v rozptyle len 14,7 %). K predčasnému ukončeniu školskej dochádzky dochádza u Rómov najčastejšie v šiestom ročníku (31 %), potom v piatom ročníku (17,4 %), v ôsmom ročníku (11,2 %), v 1-4 ročníku (7,1 %) a v deviatom ročníku

168 Rozhovor s riaditeľom základnej školy na východnom Slovensku.

169 Rómska matka z východného Slovenska.

170 Rómsky vzdelávací fond, Hodnotenie Slovenska v roku 2011. Dostupné na: http://www.romaeducat:ionfund.hu/sites/default/files/publication/ref_ca_2011_sk_english_screen.pdf

171 *Od segregácie k inklúzii: Rómski žiaci vo Veľkej Británii, Pilotný výskumný projekt* (Budapešť: REF, 2011). Dostupné na: http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/ref_uk_report_nov2011_screen_singlepages.pdf.

(7,1 %).¹⁷² Objavujú sa tu aj rodové rozdiely – u dievčat je vyššia pravdepodobnosť, že ukončia štúdium pred dokončením stredného vzdelania. Rozdiel je 9 percentuálnych bodov.¹⁷³ Rómske ženy navyše štatisticky významne častejšie uvádzajú rodinné dôvody ako dôvod predčasného ukončenia vzdelávania (33,3 % v porovnaní s mužmi (24,2 %)).¹⁷⁴

Národný projekt vzdelávania učiteľov (popísaný vyššie) zahŕňa aj aktivity zamerané na prípravu školského kurikula, ktoré by umožnilo dokončenie povinnej školskej dochádzky pre deti zo SZP alebo MRK. Štát sa tak prvýkrát snaží riešiť túto situáciu systematicky. V súčasnosti platný školský zákon v paragrafe 30 časti 5¹⁷⁵ uvádza, že školy môžu organizovať dištančné vzdelávanie pre tých, ktorí si chcú dokončiť základné vzdelanie (a zároveň ukončili aspoň prvé štyri ročníky primárneho vzdelávania). Táto možnosť sa však v praxi príliš nevyužíva a ukončenie základného vzdelávania zostáva stále administratívnou výzvou. Novovytvorené kurikulum by malo jednotlivcom z MRK umožniť ukončenie základného vzdelávania v jednoročnom kurze, ale len za podmienky, že už pred tým absolvovali aspoň šesť ročníkov základného vzdelávania. Tento jednoročný kurz obsahuje učivo siedmeho až deviateho ročníka základnej školy. Po jeho ukončení by mali byť absolventi schopní študovať na strednej škole.¹⁷⁶ V tejto fáze sa ešte nedá vyhodnotiť dopad týchto opatrení. Zároveň nie je zrejme, aké možnosti ukončenia základného vzdelania majú tí, ktorí neabsolvovali šesť ročníkov základnej školy.

MŠ SR sa počas monitorovaného obdobia zameralo hlavne na problematiku nepravidelnej školskej dochádzky a prevenciu opakovania ročníka. V roku 2012 vydalo štúdiu, ktorá mapovala počet vymeškaných hodín medzi deťmi zo SZP.

Podiel vymeškaných hodín u detí zo SZP na celkovom počte vymeškaných hodín v jednotlivých krajoch:

Kraj	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Priemer
Bratislavský	2,7 %	3,1 %	2,7 %	1,9 %	2,1 %	1,9 %	2,4 %
Trnavský	6,3 %	6,4 %	5,5 %	5,2 %	5,9 %	6,7 %	5,9 %
Trenčiansky	3,3 %	3,7 %	2,5 %	3,1 %	4,1 %	4,0 %	3,4 %
Nitriansky	10,2 %	11,3 %	11,8 %	12,4 %	14,0 %	13,1 %	12,2 %
Žilinský	4,9 %	5,7 %	4,3 %	4,8 %	5,6 %	5,6 %	5,2 %
Banskobystrický	21,9 %	22,8 %	23,1 %	24,4 %	27,6 %	31,1 %	24,9 %
Prešovský	23,5 %	26,5 %	28,0 %	26,6 %	28,7 %	31,5 %	27,5 %
Košický kraj	29,1 %	31,4 %	31,6 %	31,9 %	33,7 %	35,1 %	32,1 %
SR	15,1 %	16,8 %	17,0 %	17,2 %	18,6 %	19,9 %	17,4 %

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva

	- nízke hodnoty v rámci krajov
	- vysoké hodnoty v rámci krajova region

Údaje poskytnuté za školský rok 2009/2010

Výskum UNDP z roku 2012 tiež potvrdzuje nedostatky vo vzdelávaní rómskych detí. UNDP v rámci výskumu meralo vekové rozpätie detí v jednom ročníku. Kým v celkovej populácii bol vekový rozptyl okolo dvoch rokov (maximálne tri roky), u rómskych detí rozptyl dosahoval až osem rokov. Najväčší vekový rozptyl bol v piatom ročníku, ktorý navštevovali deti vo veku 9-16 rokov. Výskum UNDP teda potvrdzuje veľkú pravdepodobnosť opakovania ročníka rómskymi deťmi. V nižších ročníkoch bol viditeľný vekový posun, ktorý bol spôsobený aj odkladom školskej dochádzky (maximálne dva roky). Avšak už v prvom ročníku bol vekový rozptyl detí od 6 do 10 rokov. Tu je obrovský rozdiel v porovnaní s deťmi z celkovej populácie, kde prvý ročník navštevujú výlučne deti vo veku 6-7 rokov.¹⁷⁷ Toto zistenie dopĺňa dáta z výskumu UNDP/WB/EC,

172 *Správa o životných podmienkach domácností v roku 2010, supra poznámka 109, 90.*

173 *Ibid.* 89.

174 *Ibid.* 94.

175 *Školský zákon, supra poznámka 28.*

176 *Pedagogický model školy s celodenným výchovným systémom (Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, 2011) 64; dostupné na: <http://web.eduk.sk/stahovanie/CVS0309.pdf>.*

177 *UNDP, Správa o životných podmienkach domácností v roku 2010, supra poznámka 109, 105.*

ktoré poukazujú na to, že etnicita spolu absenciou predškolskej prípravy sú najväčšími predpokladmi predčasného ukončenia vzdelávania.¹⁷⁸

Ambíciou NRIS je aj zlepšenie výsledkov rómskych detí a ich školskej dochádzky tým, že stanovuje cieľ, v rámci ktorého by mali ukončiť povinnú školskú dochádzku všetky deti. Stratégia predpokladá zabezpečenie dostupnosti kvalitného vzdelávania a zvýšenie inkluzívnosti vzdelávania.¹⁷⁹ Napriek tomu sme okrem národného projektu nezaznamenali žiadne štrukturálne zmeny, ktoré by viedli k naplneniu tohto cieľa.

SVRK v navrhovanej Rómskej reforme má okrem iného ambíciu zaviesť opatrenia, ktoré budú smerovať k zlepšeniu školskej dochádzky rómskych žiakov a ktoré zabezpečia ukončenie povinnej školskej dochádzky. Avšak tieto opatrenia sú postavené na sankciách, ktoré majú vynútiť želané správanie. Podľa navrhovaných opatrení by rodičia, ktorých deti majú určitý počet vymeškaných hodín v škole, nemali nárok na príspevky v hmotnej núdzi a ďalšie sociálne benefity. Tento prístup je veľmi problematický nielen z ľudskoprávneho hľadiska.¹⁸⁰ Je totiž otázne, či by takéto opatrenia viedli k naplneniu cieľa. Štúdia o „Podmienkach finančných platieb v školstve“ z roku 2009 ukázala, že tresty nemajú žiadny vplyv na školskú dochádzku alebo výsledky v škole.¹⁸¹ Takéto ekonomické sankcie skôr vedú k prehľbovaniu chudoby a môžu dosiahnuť pravý opak zamýšľaného. V skutočnosti populistickí politici na Slovensku skôr zneužívajú tému nepravidelnej školskej dochádzky na to, aby získali politickú podporu medzi majoritou.¹⁸²

Vo všeobecnosti nám však chýbajú údaje, vďaka ktorým by sme v sledovanom období mohli posúdiť akýkoľvek pokrok. Keďže však štát neprijal žiadne systémové kroky vo vzťahu k zlepšeniu školskej dochádzky, školským výsledkom detí, opakovaniu ročníka alebo proti predčasnému ukončovaniu školskej dochádzky, môžeme s istotou povedať, že pretrváva *status quo*, prípadne sa situácia ešte zhoršuje.

Predškolská výchova rómskych detí

Údaje o návštevnosti predškolských zariadení rómskymi deťmi

Predškolská výchova je jedným z najvýznamnejších predpokladov úspechu detí v škole. Navštevovanie materskej školy, okrem iného, znižuje pravdepodobnosť predčasného ukončenia školskej dochádzky o 16 percentuálnych bodov.¹⁸³ Zároveň o 7 percentuálnych bodov znižuje pravdepodobnosť zaradenia do špeciálnej školy.¹⁸⁴

Návštevnosť materskej školy v prípade rómskych detí je oproti nerómskym deťom veľmi nízka. Podľa údajov UNDP z roku 2012 približne 53,1% Rómov, ktorí sú v súčasnosti ešte v školskom systéme navštevovalo aspoň jeden rok materskú školu. V prípade všeobecnej populácie malo skúsenosť s návštevou materskej školy až 88% detí. Podľa výskumu UNDP/WB/EC len 11-12% rómskych detí na Slovensku vo veku 3 rokov navštevovalo materskú školu.¹⁸⁵

Prostredie, z ktorého rómske deti pochádzajú tiež ovplyvňuje pravdepodobnosť, že budú navštevovať materskú školu. Podľa výskumu UNDP z roku 2012 z 53,1% detí, ktoré materskú školu navštevujú, až 26,7% žije

178 Brüggemann, *Roma Education*, supra poznámka 109, 76.

179 NRIS, supra poznámka 5, 29.

180 Ústava SR garantuje určitú minimálnu podporu pre ľudí v hmotnej núdzi. Pozri čl. 39 paragraf 2 Ústavy SR 460/1992 Zb. V znení neskorších predpisov

181 Pozri *Assessing Conditional Cash Transfers as a Tool for Reducing the Gap in Educational Outcomes Between Roma and Non Roma* (REF: Budapest, 2009).

182 Napríklad poslankyňa NR SR Lucia Nicholsonová z opozičnej strany Sloboda a solidarita, bývalá štátna tajomníčka MPSVR SR, ktorá sa zaoberá rómskou témou, podala dva návrhy: 1. rómske deti, ktoré majú v danom mesiaci viac ako 5 vymeškaných hodín, by mali stratiť nárok na príspevok na obed v nasledujúcom mesiaci. Pozri: „Nicholsonová navrhuje, aby deti, ktoré nechodia do školy, prišli o obedy“. TASR, Bratislava, 12. november 2012. Dostupné na: <http://aktualne.atlas.sk/nicholsonova-navrhuje-aby-deti-ktore-nechodia-do-skoly-prisli-o-obedy/slovensko/skolstvo/>. 2. vodičské oprávnenie by mali získať len tí, ktorí dokončia základné vzdelávanie. Tento návrh bol nepriamo zacielený na „motivovanie“ pre vzdelávanie. Pozri poslanecký návrh na: <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=4095>.

183 Brüggemann, supra poznámka 109, 76.

184 *Ibid.* 80.

185 *Ibid.*

v integrovanom prostredí, kým 13% žije v segregovaných osídleniach.¹⁸⁶ Porovnanie údajov poukazuje aj na znižovanie počtu detí v materských školách u tých, ktorí pochádzajú zo segregovaného prostredia (o 10%). Tieto údaje sú postavené na porovnaní návštevnosti predškolského zariadenia medzi deťmi do 10 rokov a medzi staršími deťmi.¹⁸⁷ Naopak, v prípade separovaných a integrovaných osídlení dochádza k nárastu počtu detí v predškolskom zariadení, zatiaľčo v uplynulom období neboli v prípade detí zo všeobecnej populácie zaznamenané žiadne zmeny v počtoch detí v materských školách.¹⁸⁸

Opatrenia štátu a plány do budúcnosti

Stratégia integrácie Rómov si kladie za cieľ zvýšiť návštevnosť predškolských zariadení medzi deťmi zo SZP/MRK a navrhuje zvýšiť kapacitu škôlok v regiónoch s vyšším percentuálnym zastúpením rómskej populácie. Predstavitelia štátu sú presvedčení, že akýkoľvek úspech vo vzdelávacích výsledkoch rómskych detí závisí na poskytovaní kvalitnej predškolskej výchovy. Táto veta sa však v posledných 20 rokoch stala akýmsi *klišé* bez akejkoľvek podpory v podobe konkrétnych opatrení a zabezpečenia financovania. V monitorovanom období sme nezaznamenali žiadne systémové kroky, ktoré by viedli k zabezpečeniu kvalitnej predškolskej výchovy pre deti z MRK, ani kroky k zabezpečeniu väčšej finančnej podpory samospráv na budovanie nových alebo na zvyšovanie kapacít existujúcich predškolských zariadení.

Podľa informácií, ktoré nám poskytlo MŠ SR a ÚSVRK, sú aktivity zamerané na zlepšenie dostupnosti predškolského vzdelávania naplánované na rok 2014, a to v závislosti od dostupnosti štrukturálnych fondov nasledujúceho programového obdobia. MPC zároveň pripravuje obdobu súčasného národného projektu so zameraním sa na učiteľky a učiteľov v materských školách. Projekt by sa mal začať realizovať v najbližších mesiacoch s celkovým rozpočtom 7,4 mil. €. Jeho cieľom je vypracovanie inkluzívneho kurikula pre predškolské vzdelávanie.¹⁸⁹

Vzhľadom na úspech projektu *Dobrý štart* (AGS), ktorý podporila Európska komisia a realizoval Rómsky vzdelávací fond s ďalšími partnermi¹⁹⁰ vo viacerých krajinách vrátane Slovenska, ÚSVRK prevzal metodológiu projektu a rozhodol sa ho uskutočniť v širšom rozsahu. Na základe spolupráce REF, Svetovej banky (WB), Inštitútu pre dobre spravovanú spoločnosť (SGI) a medzinárodnej skupiny expertov zapojených do merania efektivity bude ÚSVRK realizovať dvojročný projekt zameraný na rómske deti predškolského veku a ich rodičov. Projekt by mal vychádzať z programu *Tvoj príbeh a Program domácej školy*, komunitnej práce a návštev domácností. Po realizácii aktivít projektu (podporeného v rámci schémy Európskej komisie PROGRESS) by malo nasledovať hodnotenie s cieľom získať údaje o efektívnosti podporných opatrení a nastaviť zavádzanie opatrení do celého systému. Nepodarilo sa nám zistiť, kedy by sa projekt mal začať realizovať.

Treba zdôrazniť, že Rómska reforma predpokladá zavedenie povinnej predškolskej dochádzky pre deti z „rizikových rodín“. Posúdenie, či ide o „rizikovú rodinu“ by malo byť postavené na nasledujúcich kritériách: dosiahnuté vzdelanie rodičov, príjem rodiny, kriminalita rodičov, miera dlhodobej nezamestnanosti rodičov, rozsah dlhových rodiny, počet vymeškaných hodín detí a neovládanie vyučovacieho jazyka (slovenského) pre nástupom do školy.¹⁹¹ Tieto podmienky považujeme za vysoko problematické, predovšetkým z pohľadu ohrozenia dodržiavania ľudských práv. Takéto posudzovanie rodín do veľkej miery zasahuje do ich súkromného života. Výbor OSN pre elimináciu všetkých foriem rasovej diskriminácie vo svojich najnovších zisteniach zdôrazňuje, že toto opatrenie môže viesť k diskriminácii a segregácii.¹⁹²

V súčasnosti prevažuje vo verejnej diskusii názor odborníkov, že štát by mal zaviesť povinnú predškolskú výchovu pre všetky deti vo veku od troch rokov. Na základe rozhovorov so starostami obcí s vysokým

186 *Správa o životných podmienkach domácností v roku 2010*, 102-103.

187 *Ibid.* 102.

188 *Ibid.* 103.

189 Informácie dostupné na <http://old.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=10640>

190 World Bank, UNDP, Medzinárodná nadácia Krok za krokom (ISSA), Fundación Secretariado Gitano (FSG) a Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť (SGI).

191 Opatrenie 1.1.1. s 3, Časť Vzdelávanie rómskej reform. Dostupné na <http://www.minv.sk/?romskareforma1>.

192 Paragraf 11 d, Záverečné odporúčania Výboru pre elimináciu všetkých foriem rasovej diskriminácie prijatých na 82 stretnutí, CERD/C/SVK/CO/9-10

zastúpením Rómov môžeme konštatovať, že toto opatrenie by si vyžadovalo obrovské množstvo finančných prostriedkov, aby samosprávy boli schopné vytvoriť dostatok miest v materských školách pre všetky deti. Zároveň však nie sme presvedčení, že povinná predškolská výchova od troch rokov je správne riešenie. Môže zasiahnuť do súkromného a rodinného života. Rómski rodičia navyše nedávajú svoje deti do materskej školy aj preto, že sú presvedčení, že deti sú vo veku troch až štyroch rokov príliš malé na to, aby ju navštevovali. Finančné dôvody uvádzali až ako tretí najväčší dôvod, prečo neposielajú deti do materskej školy. Rodiny zo segregovaných osídlení tento dôvod uvádzali ako najväčší. Druhým najväčším dôvodom bol nízky vek detí.¹⁹³ Naše rozhovory s rodičmi vo vybraných lokalitách poukázali aj na to, že rodičia nechcú dávať deti do segregovaných materských škôl, „kde sú umiestňované v oddelených, malých a špinavých triedach“.¹⁹⁴ Podľa našich zistení sa segregácia rómskych detí začína už v materských školách, buď vytváraním „rómskych škôlok“ alebo oddelených tried pre rómske deti. Avšak údaje o segregácii rómskych detí v materských školách neexistujú, segregáciu v týchto zariadeniach nesledovali ani výskumy UNDP.

Namiesto zavádzania povinnej predškolskej výchovy (či už pre všetky deti, pre deti zo SZP alebo pre deti z „rizikových rodín“) by mal štát zabezpečiť prístup detí ku kvalitnej inkluzívnej predškolskej výchove. Materské školy by mali nechať rodičom právo rozhodnúť sa, v akom veku chcú zaradiť deti do materskej školy. Navrhujeme, aby verejné politiky pri navrhovaných opatreniach zohľadnili aj geografické oblasti s vyšším zastúpením MRK.

Odborné vzdelávanie, vzdelávanie učiteľov, osvetová práca s rodičmi

Výskum UNDP sledoval aj dôvody, prečo Rómovia nepokračujú v štúdiu na strednej škole. Údaje poukazujú na to, že negatívne skúsenosti zo základnej školy môžu ovplyvniť ďalšie štúdium Rómov na stredných školách (nezáujem o vzdelávanie 29%, nedostatok finančných prostriedkov 24%, potreba pomáhať v domácnosti 14% a zlé študijné výsledky na základnej škole 10,6%).¹⁹⁵ Autori správy konštatujú, že „vysoký podiel odpovedí, ktoré videli dôvod konečného nízkeho dosiahnutého vzdelania vo vlastnom postoji k učeniu a v zlých výsledkoch na základnej škole (spolu až 42,8% rómskych žien a mužov s ukončeným základným vzdelaním), môže poukazovať na zlyhávanie systému základného školstva z hľadiska jeho schopnosti nadchnúť rómske deti pre vzdelávanie, ako aj z hľadiska poskytnutia podpory a pomoci týmto deťom v záujme dosiahnutia lepších známok v škole.“¹⁹⁶

Odborné vzdelávanie

V hodnotenom období sme nezaznamenali žiadny program, v ktorom by sa štát zameriaval na poskytovanie odborného vzdelávania rómskym absolventom zo segregovaných osídlení. Niektoré stredné školy otvorili detašované triedy pri rómskych osídleniach alebo robili nábor medzi rómskymi študentmi, aby naplnili voľné miesta vo svojich triedach. V októbri 2012 v rámci operačného programu Vzdelávanie MŠ SR zverejnilo výzvu *Podpora vzdelávania príslušníkov MRK prostredníctvom podpory detašovaných pracovísk stredných škôl*. Celková alokovaná suma na výzvu bola vo výške 7 miliónov eur.¹⁹⁷ Z nášho pohľadu takáto politika vytvárania oddelených škôl v blízkosti rómskych osídlení prenáša mechanizmus segregácie v základných školách *de facto* aj na stredné školy.

Vzdelávanie učiteľov

Vyššie uvedený národný projekt by mal prispieť k zvýšeniu odborných kapacít pedagógov. V rámci projektu sú v ponuke školiace moduly zamerané na zlepšovanie komunikačných zručností učiteľov pri práci s deťmi z MRK, školenia zamerané na spoluprácu s rodičmi detí a inovatívne prístupy vo vzdelávaní. Do týchto tré-

193 *Správa o životných podmienkach domácností v roku 2010*, 103.

194 Matka 5-ročného dieťaťa žijúca v separovanom osídlení na východe Slovenska.

195 *Správa o životných podmienkach domácností v roku 2010*, 91.

196 *Ibid.* 92.

197 Informácia dostupná na: <http://www.asfeu.sk/operacny-program-vzdelavanie/archiv/vyzvy/opv-20123104-soro/>.

ningov sa môže zapojiť každý učiteľ. V súčasnosti však nie sú k dispozícii žiadne hodnotiace správy, ktoré by merali dopad týchto aktivít na vzdelávanie a nie sú dostupné ani informácie o počte zapojených učiteľov.

Práca s rodičmi

Vyššie spomínaný národný projekt zahŕňa aj modul zameraný na spoluprácu s rodičmi, ktorého cieľom je ich aktívne zapojenie do vzdelávania svojich detí. Modul sa zameriava na aktivity, ktoré majú viesť k lepšej spolupráci rodiny a školy a k zvýšeniu záujmu rodičov o školskú dochádzku detí, školské výsledky, domácu prípravu a zapájanie sa do mimoškolských aktivít (plánovaných ako súčasť celodenného výchovného systému). Zároveň by rodičia mali dostávať informácie o vzdelávacom systéme. Program prepoďkladá zapojenie rómskych aj nerómskych rodičov do dobrovoľníckych aktivít na škole. Podľa dostupných informácií sa tento modul ešte nezačal realizovať.

Podľa neoficiálnych informácií program pripravili komunitní pracovníci uznávanej MVO Nadácia Milana Šimečku (NMŠ). NMŠ začala aj s prípravou obsahovej náplne programu. MPC ako koordinátor projektu však poskytlo len veľmi limitované finančné zdroje, ktoré pokryli sotva cestovné náklady celého projektu. NMŠ musela z realizácie projektu odstúpiť. MPC v súčasnosti hľadá lektorov, ktorí by pracovali s rómskymi rodičmi. Naštartovanie tejto časti projektu je naplánované na marec – jún 2013, takže nemôžeme posúdiť efektivnosť tohto programu. V súčasnosti nie je ani zrejmé, či sa vzdelávacie moduly pripravili.

4. ZAMESTNANOSŤ

Oblasť zamestnanosti charakterizuje dlhodobá stagnácia. Prieskumy UNDP z rokov 2006 a 2012 naznačujú, že zamestnanosť Rómov sa nezlepšila, ale ani nezhoršila. Vzhľadom na množstvo iniciatív financovaných najmä zo štrukturálnych fondov nevyznieva takýto záver pozitívne.¹⁹⁸

Výrazne nižšie šance nájsť si zamestnanie majú Rómovia v segregovaných komunitách. Pomer pracujúcich k nezamestnaným bol v týchto lokalitách 11,1% k 88,9% a v prípade separovaných komunit to bolo 15,3% k 84,7%. V prípade rozptýlene žijúcich Rómov predstavoval pomer zamestnaných Rómov k nezamestnaným 20,3% k 79,7%. Najvýraznejšie rozdiely však autori správy identifikovali medzi ekonomickou aktivitou Rómov a geograficky blízko žijúcej majority. Pomer pracujúcich k nezamestnaným je v prípade majority takmer opačný: 85,9% pracujúcich k 14,1% nezamestnaných.¹⁹⁹ Rod je významným zdrojom nerovnosti v zamestnanosti aj vo všeobecnej populácii. Ešte výraznejšie rodové rozdiely sa však prejavujú v rómskych komunitách. Rómske ženy sú výrazne častejšie na materskej či rodičovskej dovolenke, doma a celkovo je menej pravdepodobné, že pracujú.²⁰⁰ Vo všeobecnej populácii bol podiel pracujúcich mužov na úrovni 54,1% a pracujúcich žien na úrovni 36,1%.²⁰¹ Medzi Rómami bol podiel pracujúcich žien iba 6,1%,²⁰² medzi rómskymi mužmi to bolo 13,8%.²⁰³ Rómski muži, najmä zo segregovaných a separovaných komunit sú častejšie zapojení do neformálnej, ilegálnej čiernej práce s vyšším rizikom zneužitia a zlých pracovných podmienok.²⁰⁴

Poskytovanie pomoci pri hľadaní práce a aktívne politiky na trhu práce (AFTP)

Kapacita miestnych úradov práce – kľúčovej štátnej inštitúcie poskytujúcej pomoc pri hľadaní práce sa ukazuje ako nedostatočná, najmä v prípade nezamestnaných Rómov zo segregovaných komunit. Podľa správy UNDP hodnotili rómski uchádzači o zamestnanie pomoc miestnych úradov práce pri hľadaní práce negatívne. Najmä pre Rómov zo segregovaných osád nebola pomoc úradov práce vôbec alebo takmer vôbec užitočná (85,6%). Mali tiež pocit, že pri hľadaní práce im poskytnuté informácie nepomohli (91%). Podľa vyjadrenia 80,8% uchádzačov neboli informácie, ktoré im poskytol úrad práce užitočné alebo boli úplne zbytočné. Uchádzači zo separovaných komunit mali podobné skúsenosti (podľa 81,5% takýchto respondentov nebola pomoc užitočná, pre 78,7%, neboli informácie užitočné, pre 82,4% boli informácie poskytnuté úradmi práce nedostatočné alebo nedostali žiadne informácie).²⁰⁵

Úrady práce majú pôsobnosť aj v oblasti poskytovania a organizácie rekvalifikačných kurzov alebo tréningov.²⁰⁶ Dopad týchto tréningov však zostáva otázný. Podľa dát UNDP iba 8,5% uchádzačov o prácu malo skúsenosť s takýmito kurzami (takmer 86% kurzov, ktoré uchádzači o prácu absolvovali organizovali úrady práce). Úrady práce poskytli po skončení kurzu zamestnanie len 15% rómskych absolventov (v prípade Rómov zo segregovaných komunit to bolo iba 5 %). Väčšina respondentov považovala kurzy pri hľadaní práce

198 Správa o životných podmienkach domácností v roku 2010, 118.

199 *Ibid.*, 119.

200 *Ibid.*, 122.

201 *Ibid.*, 122.

202 *Ibid.*, 124.

203 *Ibid.*, 122.

204 *Ibid.*, 133-134.

205 *Ibid.*, 159.

206 Zákon č.5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti v platnom znení, para 46.

za zbytočné.²⁰⁷ Podľa interných evaluácií MPSVR SR majú tréningy a rekvalifikačné kurzy výrazne pozitívnejší dopad v prípade všeobecnej populácie. Približne 73% absolventov kurzov v rámci APTP, ktorej sa detailne venujeme nižšie, si našlo aspoň jedno zamestnanie v nasledujúcich dvoch rokoch po skončení kurzu.²⁰⁸

Cieľom NRIS je zvýšiť zamestnanosť obyvateľov MRK prostredníctvom APTP.²⁰⁹ APTP spočívajú v rôznych finančných príspevkoch: na začatie drobného podnikania, zaškolenie znevýhodneného uchádzača o prácu, finančná pomoc pri zamestnaní znevýhodneného zamestnanca (v sociálnom podniku), pomoc na regionálne a lokálne zamestnávanie, príspevok na aktivačné práce, príspevok na protipovodňové opatrenia, príspevok pri aktivačných prácach vo forme malých obecných prác, príspevok na dobrovoľnícku prácu, príspevok na dochádzanie a sťahovanie sa za prácou, príspevok na začlenenie znevýhodnených uchádzačov o prácu a príspevok na vytváranie nových pracovných pozícií.²¹⁰

Rómovia nie sú explicitne uvedení ako kategória znevýhodnených uchádzačov. Napriek tomu, že jednou z cieľových skupín NRIS je MRK, legislatíva v oblasti zamestnanosti je etnicky neutrálna, t.j. slepá voči etnicite ako zdroju znevýhodnenia. Základom legislatívne uznaného znevýhodnenia sú kritériá ako dlhodobá nezamestnanosť, vek (uchádzači o zamestnanie mladší ako 25 rokov a starší ako 50 rokov), zdravotné znevýhodnenie či dosiahnuté vzdelanie (nedokončené sekundárne vzdelanie). Podľa nášho názoru je jedným z dôvodov, prečo nie sú ministerstvá ochotné zbierať údaje o etnicite etnicity, práve to, že etnicita nie je jeden zo zákonne uznaných základov znevýhodnenia. Zrejme z týchto dôvodov sa nezberajú ani údaje o dopade APTP na Rómov a MRK.

Najnovšia evaluácia MPSVR SR a Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVaR) sledovala dopad APTP na zamestnanosť. Štúdia hodnotila počet mesiacov strávených na trhu práce v dvoch rokoch nasledujúcich po skončení intervencie APTP, t. j. do 31. decembra 2013.²¹¹ Rómovia síce neboli samostatnou cieľovou skupinou hodnotenia, štúdia však poukázala na fakt, že príspevok pri aktivačných prácach bol najčastejšie využívanou intervenciou, pričom najmenej využívaným príspevkom bol príspevok na zamestnávanie ľudí so zdravotným znevýhodnením v chránených dielňach.²¹² Politiky primerane reagovali na regionálne rozloženie nezamestnanosti, s najväčším objemom intervencií v Banskobystrickom, Košickom a Prešovskom kraji.²¹³

Pr hodnotení dopadu niektorých opatrení MPSVR SR súvisiacich s Rómami možno vychádzať z Výročnej správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR, ktorá obsahuje údaje o celkových finančných nákladoch spojených s určitou politikou, počte príjemcov príspevku podľa zdroja znevýhodnenia a čiastočné informácie o geografickom rozdelení podpory. Podľa neoficiálnych informácií sa Rómovia okrem aktivačných prác najčastejšie najímajú na protipovodňové opatrenia. Na ilustráciu možno uviesť, že väčšina týchto príspevkov bola využitá v Prešovskom kraji (36,28 %), čo umožnilo zamestnať 10 420 uchádzačov o zamestnanie (v celkovej sume 31 miliónov eur).²¹⁴ Príspevok možno poskytnúť maximálne na obdobie šiestich mesiacov. Niekoľko obcí využíva tento príspevok aj ako krátkodobú možnosť zvýšenia príjmu dlhodobo nezamestnaných Rómov, ktorých príjem by inak závisel len od dávok v hmotnej núdzi. Aj keď toto opatrenie je podľa názoru starostov zmyslupnejšie, v prípade Rómov zostávajú aktivačné práce najčastejšou formou APTP.

Na základe údajov UNDP odhadujeme, že APTP (s niektorými z nich sa bližšie zaoberáme nižšie) mali len obmedzený dopad na zamestnanosť Rómov. MPSVR SR si je zrejme vedomé tohto nedostatku, keďže súvisiacu legislatívu nedávno navrhlo novelizovať. Cieľom ministerstva je zjednodušiť najmä administratívne pravidlá pre získavanie príspevkov, zlepšiť regionálnu adresnosť štátnej podpory a zlepšiť tiež orientáciu

207 *Správa o životných podmienkach domácností v roku 2010*, 172-173.

208 V. Bořík a M. Caban, *Pilotné hodnotenie dopadov vybraných opatrení aktívnej politiky trhu práce, Pilotné hodnotenie dopadov vybraných opatrení aktívnej politiky trhu práce (MPSVR SR, ÚPSVaR, 2013)*, 6. Dostupné na <http://www.esf.gov.sk/new/index.php?SMC=1&id=2095>.

209 NRIS, *supra* poznámka 5, 2.

210 *Zákon o službách zamestnanosti*, *supra* poznámka 200, paras 49-53d).

211 Bořík a Caban, *supra* poznámka 208, 4.

212 *Ibid.* 2.

213 *Ibid.* 3.

214 *Správa o sociálnej situácii obyvateľstva v Slovenskej republike za rok 2011* (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2012), 43. Dostupné na <http://www.employment.gov.sk/analyticke-centrum.html#spravy>.

na najviac ohrozené skupiny, t.j. dlhodobo nezamestnaných, mládež, zamestnancov nad 50 rokov a uchádzačov o zamestnanie so žiadnym alebo veľmi nízkym dosiahnutým vzdelaním. Návrh zákona vstúpil do platnosti 1. mája 2013.²¹⁵

Využívanie štrukturálnych fondov na APTP

Jednou z horizontálnych priorít pri využívaní štrukturálnych fondov v súčasnom programovom období 2007-2013 bola HP MRK. To znamená, že časť projektov a aktivít v tejto oblasti mala byť priamo zacielená na MRK prostredníctvom operačného programu 'Zamestnanosť a sociálna inklúzia' (OP ZaSI), ktorý využíva zdroje ESF a administruje ho FSR. Podľa dostupných hodnotení ESF financoval množstvo tréningov a rekvalifikačných kurzov zameraných na uchádzačov o zamestnanie z MRK, ktoré však majú obmedzený dopad. K takýmto záverom dospela nedávna štúdia UNDP s názvom *Nejasný dopad: Benefitovali Rómovia z Európskeho sociálneho fondu?* založená na kvantitatívnej analýze implementácie Prioritnej osi 2 OP ZaSI zameranej na sociálnu inklúziu²¹⁶ a kvalitatívny výskum projektov, ktoré sa realizovali v Prešovskom kraji.

Štúdia potvrdila nedostatky v územnej adresnosti opatrení zameraných na odstraňovanie regionálnych nerovností. Napriek tomu, že najvyššiu sumu financií použili v relevantných regiónoch (Prešov, Košice a Banská Bystrica), najvyššia čiastka na jedného Róma bola vynaložená v Trenčianskom kraji, ktorý má najnižší podiel Rómov spomedzi všetkých krajov, ktoré sa mohli uchádzať o podporu zo ŠF.²¹⁷ Lokality, v ktorých sa realizovali projekty, boli navyše v priemere väčšie ako obce uvedené v Atlase rómskych komunit.²¹⁸ Podľa autorov správy majú menšie a chudobnejšie obce nedostatok personálnych a administratívnych kapacít na spravovanie projektov ESF. To znižuje šance znevýhodnených jednotlivcov na to, aby mohli benefitovať z fondu.²¹⁹

Kvalitatívna štúdia projektov ESF v prešovskom regióne poukázala na to, že rôzne tréningy a školenia zamerané na zvyšovanie zamestnanosti Rómov zvýšili ich šance nájsť si zamestnanie iba na neformálnom trhu práce.²²⁰ Rómovia nezískali ani tak nové zručnosti ako skôr kultúrny kapitál a dôveru, ktorá im po ukončení projektov pomohla pri hľadaní zamestnania. Väčšina týchto pracovných pozícií však bola výrazne slabšie platená, než keby ich zastávali nerómovia. Práce, ktoré si Rómovia takýmto spôsobom našli navyše nevykonávali na základe riadnej pracovnej zmluvy.²²¹ Podľa záverov autorov štúdie boli dlhodobé dopady na možnosti Rómov nájsť si prácu na formálnom trhu práce minimálne.

Názory cieľovej skupiny, t.j. rómskych účastníkov projektov, poskytujú vzácny pohľad na efektivitu takýchto aktivít. Aj keď sa im kurzy často páčili, frustrovalo ich, že si nemohli nájsť prácu, na ktorú boli vyškolení. Jeden z účastníkov opísal skúsenosť z tréningu chovu oviec nasledovne: „Toto školenie sa nám páčilo. Každý deň pre nás prišli dodávkou a zobrali nás na farmu, kde sme sa školili. Dali nám najesť a učili nás aj nejaké nové veci..., ale čo máme teraz robiť, keď sa všetko skončilo? Keby nám len niekto vedel dať takýto druh práce...“²²² Množstvo kurzov neodrážalo dovtedajšie skúsenosti účastníkov a reálne možnosti na zamestnanie, ako napríklad IT zručnosti alebo tréningy v počítačovej gramotnosti.²²³

Zarážajúce, aj keď nie prekvapivé, boli zistenia štúdie o tom, ako projekty ESF posilnili existujúce mocenské nerovnosti medzi Rómami a nerómskym vedením obce. Takéto projekty predstavovali pre obce ďalší nástroj delenia rómskych rodín na tie, ktoré si pomoc „zaslúžia“ a na tie, ktoré nie.²²⁴ Starostovia obcí navyše často používali tzv. politiku tvrdej ruky. Iba tí, ktorí boli ochotní ťažko pracovať (podľa hodnotenia staros-

215 Informácie poskytnuté MPSVR SR.

216 Konkrétne opatrenie 2.2. Vytváranie rovnakých príležitostí v prístupe na trh práce a podpora integrácie znevýhodnených skupín na trhu práce so špeciálnym zameraním na MRK.

217 Hurtle et. al, *Uncertain Impact*, supra poznámka 19, 56.

218 *Atlas rómskych komunit*, supra poznámka 31.

219 Hurtle et. al, *Uncertain Impact*, supra poznámka 61-52.

220 *Ibid.* 74-75.

221 *Ibid.* 75. Autori správy nepodložili túto tézu konkrétnymi údajmi.

222 *Ibid.* 76.

223 *Ibid.* 76.

224 *Ibid.* 77-78.

tu) sa mohli na projektoch zúčastniť. Tí, čo nespĺnili arbitrárne kritériá starostov, boli jednoducho vylúčení z akejkol'vek možnosti zúčastniť sa na pracovných programoch.²²⁵

Záver štúdie potvrdili, že v skutočnosti mali projekty ESF len veľmi malý dopad na zvýšenie zamestnanosti na formálnom trhu práce. Podľa väčšiny respondentov to bola „strata času“ prinášajúca výhody iba tým, ktorí projekt realizovali.²²⁶ Podľa štúdie je kľúčovým dôvodom nezamestnanosti Rómov etnická diskriminácia, nie nízka kvalifikácia či neochota pracovať.²²⁷

Verejnoprospešné práce

Aktivačné práce boli v roku 2004 zavedené ako súčasť APTP a stali hlavnou štátnou politikou nepriamo zacielenou na Rómov. Bližšie ich popisujeme nasledujúcej prípadovej štúdií:

Prípadová štúdia: aktivačné práce

Zavedenie aktivačných prác bolo súčasťou tzv. ozdravných sociálnych reforiem v roku 2004, ktoré nahradili predchádzajúci systém verejnoprospešných prác. V rámci reforiem v roku 2004 bola časť DHN rozdelená na tzv. 'základnú dávku' a na 'aktivačný príspevok' založený na ochote jednotlivca 'aktivovať sa'. Cieľom aktivačných prác, ktoré sú podľa nášho názoru nepriamo zamerané práve na 'aktivovanie' Rómov, je zabezpečiť, aby dlhodobo nezamestnaní nestratili 'pracovné návyky'.²²⁸ Aktivačné práce môže organizovať buď obec alebo jedna z rozpočtových organizácií MPSVR SR. Obce uzavrú zmluvy s úradom práce a následne môžu žiadať príspevky, napríklad na nákup náradia. Potom obec uzavrie dohody s príjemcami DHN. V roku 2011 sa na aktivačných prácach zúčastnilo 21 374 ľudí, väčšinou z regiónov s vysokým podielom MRK (5 779 v Banskej Bystrici, 5 937 v Prešove a 6 243 v Košiciach). V roku 2012 počet ľudí zaradených na aktivačné práce klesol na 17 983 (opäť hlavne v uvedených troch regiónoch).²²⁹ Príjemcovia DHN, ktorí vykonávajú menšie obecné služby, môžu dostať ďalší tzv. aktivačný príspevok vo výške 63,07 eur. Existujú pritom dva spôsoby organizácie aktivačných prác.

Podľa prvej možnosti môžu príjemcovia aktivačných príspevkov pracovať najviac 20 hodín týždenne najviac šesť mesiacov. Toto obdobie môže byť predĺžené najviac na 12 mesiacov.²³⁰ Aktivačné práce by mali smerovať k zlepšeniu ekonomického, sociálneho a kultúrneho prostredia obce a ochrany životného prostredia.²³¹

Druhou alternatívou je, že obec uzavrie s príjemcami DHN dohody o vykonávaní menších obecných služieb.²³² Príjemcovia DHN môžu vykonávať aktivačné práce najmenej 10 a najviac 20 hodín týždenne, maximálne počas šiestich mesiacov, s možnosťou predĺženia najviac na 12 mesiacov. Minimálna požiadavka odpracovania aspoň 10 hodín bola zavedená v januári 2013 s cieľom obmedziť zneužívanie systému.²³³ Ľudia na aktivačných prácach aj podľa tohto scenára dostávajú príspevok 63,07 eur. Realizáciu aktivačných prác však úrady práce nekontrolujú. Práve táto forma je pritom najrozšírenejšia. V januári 2011 bol počet aktivačných pracovníkov 54 074, v apríli 2011 klesol na 39 462. V roku 2012 sa počty ľudí na aktivačných prácach sa pohybovali v rozmedzí 40-45 000. V januári 2013 to bolo 48 513 účastníkov, pričom ich najvyšší podiel bol v Prešovskom kraji (14 579), za ktorým nasledoval Banskobystrický kraj (14 408) a Košický kraj (13 346). Vo zvyšných krajoch s výrazne nižším podielom Rómov sa počty účastníkov na aktivačných prácach pohybovali od 624 v trnavskom kraji po 2 895 v nitrianskom kraji.²³⁴

225 *Ibid.* 79.

226 *Ibid.* 95.

227 *Ibid.* 95-96.

228 *Zákon o službách v zamestnanosti, supra poznámka 200, para 52, sec 1.*

229 Informácia poskytnutá MPSVR SR.

230 *Zákon o službách zamestnanosti, supra poznámka 200, para 52, sec 4.*

231 *Ibid.* para 52 sec 3.

232 *Zákon o obecnom zriadení č. 369/1990 Zb. v platnom znení 3, sec. 3 a Zákon č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi, v platnom znení, para 12, sec 4, c).*

233 *Zákon o pomoci v hmotnej núdzi 599/2003 Z.z. v platnom znení, para 12, sec 4, c).*

234 Údaje sú dostupné na www stránke Ústredia práce: http://www.upsvar.sk/statistiky/socialne-veci-statistiky.html?page_id=10826.

Počas trvania aktivačných prác majú miestne úrady práce povinnosť naďalej poskytovať pomoc pri hľadaní práce. Takáto pomoc by mala mať formu aj tzv. na mieru šitej stratégie pri hľadaní práce. Podľa nášho názoru sú aktivačné práce vysoko problematickou politikou štátu. Aj keď tento model vyzerá navonok neutrálne, je nepriamo zameraný na tzv. 'aktiváciu' Rómov. Podľa štúdie UNDP z roku 2010 takmer polovica ekonomicky aktívnej rómskej populácie mala skúsenosť s aktivačnými prácami (46,6 %). V prípade geograficky blízkej populácie to bolo iba 5,1 %. V porovnaní s rokom 2005 podiel Rómov ešte výraznejšie narástol (v roku 2005 to bolo 37,2% v prípade Rómov a 11,1% v prípade nerómov).²³⁵

Model aktivačných prác vychádza z problematického predpokladu, že Rómovia ako-takí sú 'neaktívni'. Cieľom politiky je ich de facto 'aktivovať', často prostredníctvom dehumanizujúcich praktík.²³⁶ V mnohých lokalitách sme boli svedkami toho, ako Rómovia vykonávali ťažkú manuálnu prácu, napr. výkopové práce 40 až 80 hodín mesačne za menej než minimálnu mzdu.²³⁷ Keďže DHN sú veľmi nízke, pre jej prijímateľov poskytujú aktivačné práce jedinou reálnu možnosť ako zvýšiť príjem rodiny. Štúdia UNDP potvrdila, že Rómovia majú o tento druh práce záujem. Polovica rómskych respondentov, ktorí uviedli, že nemali skúsenosť s aktivačnými prácami uviedla, že dôvodom bol nedostatok takýchto pozícií.²³⁸

Vzhľadom na ich sociálnu situáciu sú Rómovia fakticky nútení vykonávať typ práce, do ktorého boli v rámci násilnej asimilácie tlačený aj počas komunizmu, napríklad pri výstavbe alebo v komunálnych službách. Aktivačné práce tak okrem iného posilňujú konštruovanie tzv. pozícií určených pre 'cigánskych robotníkov' z čias komunizmu. Tentokrát však pracujú za menej než minimálnu mzdu. Pomerne presne to vystihol antropológ Huub van Baar: "Keďže Rómovia sú nadpriemerne zastúpení v aktivačných prácach, v mnohých prípadoch tieto programy zamerané na zvýšenie 'zamestnanosti' a 'udržiavanie pracovných návykov uchádzačov o zamestnanie'... v skutočnosti predstavujú formu etnickej neoliberalnej politiky, ktorá vytvára etnicky definované triedy, podporuje etnické rozdiely, a udržuje, nie redukuje, medzi majoritou rozšírené zvyky dehumanizovať Rómov."²³⁹

Náš terénny výskum potvrdil, že aktivačné práce nenapĺňajú svoje ciele. Starostovia, s ktorými sme sa zhovárali, tvrdili, že aktivačné práce fakticky umožňujú príjmom DHN navýšiť svoj rodinný rozpočet, aj keď len minimálne. Starosta obce, ktorý zamestnáva 250-300 ľudí ročne ďalej uviedol: „Plne využívam nástroj aktivačných prác, aby ľudia mali nejaký ďalší príjem, inak by som sa tohto programu úplne zbavil... Som si stopercentne istý, že aktivačné práce nenapĺňajú svoje ciele a myslím si, že štát si je toho vedomý."²⁴⁰ Starosta tiež upozornil, že ľudia na aktivačných prácach nepracujú na základe riadnych pracovných zmlúv. To znamená, že nemajú zaručené pracovné práva, vrátane ochrany pri pracovnom úraze alebo možnosti kolektívne vyjednávať. Aktivačné práce podľa tohto starostu v podstate redukovujú možnosti na zamestnanie v obci. Ak by neexistovala možnosť aktivačných prác, obec by musela vytvoriť najmenej štyri trvalé pracovné pozície. Ako ďalej uviedol, „niektorí si myslia, že aktivačné práce znižujú náklady obce. Ja hovorím, že redukovujú pracovné príležitosti."²⁴¹ Napriek tomu obec aktivačné práce využíva pri získavaní zamestnancov do svojej obecnej firmy, o ktorej píšeme bližšie nižšie.

Aktivačné práce fungujú v rôznych lokalitách odlišne. V niektorých sa zneužívajú na nízko platenú manuálnu prácu, v niektorých sa vykonávajú iba veľmi formalisticky. Práve tento scenár sa stal predmetom správ bulvárnych médií,²⁴² ktoré ďalej napomáhali šírenie mýtu o Rómoch ako príživníkoch neochotných pracovať. Pre iné obce bola organizácia aktivačných prác výraznou administratívnou a organizačnou záťažou. Ako uviedol jeden z oslovených starostov v malej obci na východnom Slovensku, „vyčistia celú dedinu v pondelok, a čo majú asi tak robiť zvyšok týždňa?"

235 *Ibid.* 167.

236 Huub van Baar, "Socio-Economic Mobility and Neo-Liberal Governmentality in Post-Socialist Europe: Activation and the Dehumanization of the Roma" (2012) *Journal of Ethnic and Migration Studies* 1.

237 Podľa údajov UNDP pracovala väčšina Rómov na aktivačných prácach 40-80 hodín mesačne. UNDP, *Správa o životných podmienkach domácností v roku 2010*, *supra* poznámka 109,171.

238 *Ibid.* 166.

239 H. Van Baar, *supra* poznámka 236, 9.

240 Starosta obce strednej veľkosti na východnom Slovensku.

241 *Ibid.*

242 S. Pacherová, "Na prácu pre ľudí bez práce niet peniaží", Bratislava, Pravda, 22. október 2012. Dostupné na: http://spravy.pravda.sk/na-pracu-pre-ludi-bez-prace-niet-penazi-dhg-/sk_domace.asp?c=A121022_083856_sk_domace_p70#ixzz2ADAirKzx.

Štát nemá k dispozícii žiadne štatistiky zamerané na zisťovanie dopadu aktivačných prác na nezamestnaných obyvateľov MRK. V roku 2010 iba 14,5% rómskych respondentov uviedlo, že aktivačné práce zvýšili ich šance nájsť si zamestnanie.²⁴³ Ani správy UNDP z roku 2005 a 2010 nezaznamenali žiadny nárast zamestnanosti Rómov, a to aj napriek tomu, že toto opatrenie bolo do pomerne širokej ponuky možností zavedené už v roku 2004.²⁴⁴ Správa MPSVR SR z roku 2013 potvrdzuje podobné skeptické odhady. Podľa správy existuje 80%-ná pravdepodobnosť, že osoba na aktivačných prácach si nebude vedieť nájsť zamestnanie na formálnom trhu práce. Autori správy však zdôraznili, že zmyslom tejto intervencie je podporiť pracovné návyky tých, ktorí čelia obrovským bariéram pri vstupe na trh práce.²⁴⁵ Napriek tomu však konštatujú, že toto opatrenie APTP „nie je efektívne a nemá žiadny dopad na zníženie miery nezamestnanosti, umiestnenie na trhu práce ani nezlepšuje šance nájsť si zamestnanie na otvorenom trhu.“²⁴⁶ V tejto súvislosti navrhujú zníženie finančnej podpory aktivačných prác.²⁴⁷

Programy podpory absolventskej praxe

V sledovanom období sme nezaznamenali žiadnu iniciatívu, ktorá by rozširovala podporu absolventskej praxe. Súčasťou APTP je finančná podpora absolventov škôl do 26 rokov alebo akéhokoľvek mladého človeka do 26 rokov, ktorý neukončil formálne vzdelávanie a alebo prípravu na povolanie. Štátna podpora absolventov pokrýva maximálne 20 hodín práce týždenne po dobu troch až šiestich mesiacov.²⁴⁸ Podľa informácií, ktoré nám poskytlo MPSVR SR bol v roku 2011 príspevok poskytnutý 17 295 absolventom v celkovej výške 15 miliónov eur. V roku 2012 počet podporených absolventov mierne klesol na 16 442 s výškou podpory takmer 16 miliónov eur. Podľa hodnotenia ministerstva tento nástroj čiastočne pomáha pri hľadaní zamestnania. Približne jedna tretina poberateľov príspevku bola schopná nájsť si zamestnanie hneď po ukončení praxe. Avšak podľa toho istého hodnotenia je tento príspevok často zneužívaný v prípade rodinných podnikov, kde absolventi (členovia rodiny) vykonávajú *de facto* riadnu prácu. V niektorých prípadoch sú absolventi vystavení riziku ich zneužívania na práce v rozsahu plného pracovného týždňa.²⁴⁹ Štúdie, ktoré by merali dopad tohto opatrenia na rómskych absolventov neexistujú.

V novembri 2012 naštartovalo MPSVR SR nový program podpory zamestnanosti mladých ľudí do 29 rokov prostredníctvom OP ZaSI s celkovou finančnou alokáciou 70 miliónov eur. Program sa skladá z dvoch národných projektov: 1. zamestnanosť v samospráve (20 miliónov eur) a 2. podpora vytvárania nových pracovných miest (50 miliónov eur). V prvom programe bolo k 31. januáru 2013 podporených 125 pozícií najmä v Žilinskom a Prešovskom kraji. V rámci druhého programu sa vytvorilo 1 511 nových pozícií najmä na východe Slovenska, v mestách s vysokým podielom rómskej populácie (Prešov, Stará Ľubovňa, Vranov nad Topľou, Rožňava, Spišská Nová Ves).²⁵⁰ Nepodarilo sa nám však získať informácie o miere podpory mladých Rómov. Ani jeden program nezahŕňa evaluáciu a monitoring jeho dopadu na Rómov.

Opatrenia zamerané na odstraňovanie diskriminácie na trhu práce²⁵¹

Ako sme uviedli vyššie, cieľom APTP je pomôcť znevýhodneným skupinám prekonať bariéry pri vstupe na trh práce. APTP zahŕňajú rôzne typy príspevkov na mzdy, sociálne a zdravotné poistenie znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, vrátane podpory mzdy v chránených dielnach a sociálnych podnikoch. Keďže etnicita nie je uvedená ako jeden zo zdrojov znevýhodnenia, Rómovia nie sú samostatnou cieľovou skupinou týchto opatrení (aj keď sa na nich nepriamo zameriavajú aktivačné práce). S výnimkou vyššie

243 UNDP, *Správa o životných podmienkach domácnosti v roku 2010*, supra poznámka 109,169.

244 *Ibid.*

245 Bořík a Caban, *supra* poznámka 208, 25.

246 *Ibid.* 26.

247 *Ibid.*

248 *Zákon o službách zamestnanosti*, para 51, sec 1-4.

249 Bořík a Caban, *supra* poznámka 208, 22.

250 Informácia poskytnutá MPSVR SR.

251 Pozri detailnejšie s.34, vyššie.

citovanej evalvácie UNDP sme nemali k dispozícii žiadne ďalšie štúdie o dopade politik APPT na Rómov. Je otázne, či niektoré z existujúcich politik vôbec prispievajú k zamestnanosti znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie. Treba upozorniť, že žiadne z opatrení sa nezameriava na prípady viacnásobnej diskriminácie rómskych žien v prístupe na trh práce. Významnou príležitosťou, ako riešiť nezamestnanosť Rómov je novela Antidiskriminačného zákona, ktorá umožňuje prijímanie DVO aj na základe etnicity, a tiež v kombinácii s inými zdrojmi znevýhodnenia, napríklad s rodom. Bližšie sa tejto legislatíve, ktorá vstúpila do platnosti 1. apríla 2013 venujeme v časti antidiskriminácia.

Súčasne považujeme za dôležité spomenúť ďalší dôležitý nástroj, ktorý môže pomôcť Rómom z MRK pri hľadaní zamestnania a prekonávaní diskriminácie na trhu práce, a tým je terénna sociálna práca. FSR prostredníctvom európskych štrukturálnych fondov v roku 2012 spustil národný projekt, ktorý financoval prácu 350 terénnych sociálnych pracovníkov v 238 lokalitách.²⁵² Obce, ktoré spĺňali stanovené kritériá, mohli požiadať o financovanie pozícií terénnych sociálnych pracovníkov.

Kvalita terénnej sociálnej práce, ktorá má obrovský potenciál pri prekonávaní niektorých aspektov vylúčenia MRK, by mohla byť výrazne zlepšená. Na základe našej skúsenosti z rôznych lokalít je terénna sociálna práca efektívna len vtedy, ak sa realizuje v súlade s pracovnými manuálmi. Boli sme svedkami situácií, kedy takéto pracovníčky fungovali *de facto* ako asistentky starostov bez toho, aby mali vôbec nejaký kontakt so svojimi klientami v MRK. Podľa neformálnych rozhovorov s MVO a cirkevnými aktivistami pracujúcimi v teréne výberový proces terénnych pracovníkov často nespĺňa požiadavky transparentnosti a férovosti a pravdepodobne diskriminuje rómskych uchádzačov o takúto prácu. Aj v prípade, že rómski uchádzači spĺňajú kritériá na prácu, majú takmer nulovú šancu, že ich na pozíciu vyberú. Podľa našej skúsenosti z konkrétnej lokality je praktická implementácia programu terénnej sociálnej práce mimoriadne problematická, a to aj napriek tomu, že kontrola FSR prebehla bez zjavných problémov. Zistili sme napríklad, že terénny pracovník v skutočnosti vôbec nepracoval s klientmi z MRK. Obávame sa tiež, že štát sa spolieha výlučne na európske zdroje pri financovaní tohto nástroja. Tie sú nielen nedostatočné na zamestnanie potrebného počtu terénnych pracovníkov, ale navyše nie sú ani trvalo udržateľným zdrojom financovania tohto nástroja, ktorý by mal byť implementovaný ako systémová politika.

Samostatná zárobková činnosť, drobné podnikanie a mikropôžičky

Od prijatia NRIS a Revidovaného akčného plánu sme nezaznamenali žiadnu iniciatívu, ktorá by smerovala k podpore samostatne zárobkovo činných osôb (SZČO) alebo prístupu k mikropôžičkám. V tomto ohľade stojí za zmienku, že na slovenskom finančnom trhu absentuje prístup k pôžičkám s primeranými úrokmi, najmä v prípade klientov zo separovaných a segregovaných rómskych komunit. Táto situácia vytvára priaznivé prostredie pre súkromné finančné inštitúcie (okrem nebankových subjektov aj pre väčšie banky), ktoré požičiavajú hotovosť za neprímerané úroky. Táto praktika posilňuje začarovaný kruh chudoby a závislosti. Dlžníci nie sú schopní splácať úroky a následne čelia rýchlym exekúciám. Na rozdiel od mzdy je však DHN ústavne chránená pred exekúciou. Dlžníci tak radšej zostávajú poberateľmi DHN aj v prípade, ak by mali možnosť nájsť si trvalé zamestnanie, z ktorého časť mzdy by bola exekvovateľná.

Neexistuje žiadny špeciálny program podpory rómskych podnikateľov a rómskych SZČO. Jedným z opatrení APPT je však podpora drobných podnikateľov. Žiadateľ musí byť zaregistrovaný na úrade práce najmenej tri mesiace a musí zaručiť, že podporené podnikanie bude fungovať najmenej dva roky.²⁵³ Napriek tomu, že NRIS predpokladala podporu malých a stredných podnikateľov prostredníctvom dotácií, takéto opatrenie sa do platnej legislatívy doposiaľ nedostalo.

V roku 2011 bol spomínaný príspevok financovaný z fondov EÚ a štátneho rozpočtu prostredníctvom národných projektov.²⁵⁴ Celková alokovaná suma dosiahla takmer 43 miliónov eur a vytvorila 12 271 pozícií

252 Národný program terénnej sociálnej práce v obciach administroval FSR v rokoch 2012-2013. Dostupné na: <http://www.fsr.gov.sk/sk/narodny-projekt-tsp-v-obciach/zapojene-obce>.

253 Zákon o službách zamestnanosti, supra poznámka 200, para 49.

254 Národný projekt 1-2 BSK "Podpora zamestnanosti uchádzačov o zamestnanie v BSK", NP 1-2_B SR „Vybrané aktívne opatrenia trhu práce na podporu zamestnanosti“.

v roku 2011 a viac ako 23 miliónov eur s 8 690 pozíciami v roku 2012.²⁵⁵ Podľa informácií jedného z bývalých zamestnancov MPSVR SR sa len ťažko dá odhadnúť, či tento nástroj vôbec pomohol pri riešení zamestnanosti Rómov. Podľa neoficiálnych odhadov ministerstva približne 60% takto podporených podnikov ukončí prevádzku doslovne deň po tom, ako uplynie potrebná dvojiročná lehota. Zdá sa, že toto opatrenie je viac-menej efektívne iba v tom, že umelo znižuje štatistiky nezamestnanosti.

Zákon o službách zamestnanosti umožňuje poskytovať finančný príspevok tzv. sociálnym podnikom.²⁵⁶ Sociálne podniky sú nástrojom medzitrhu práce, ktorý predpokladá určité štátne dotácie. Ich zamestnanci musia mať trvalý pracovný pomer (aspoň na čiastočný pracovný úväzok) na neurčito. Štátna dotácia môže predstavovať až 50% mzdy zamestnanca v priebehu jedného kalendárneho roka (t. j. vychádza z priemernej mzdy v hospodárstve SR). Ak zamestnanec nie je schopný nájsť si zamestnanie na formálnom trhu práce, štát poskytne až 40% príspevku na jeho mzdu na obdobie ďalších 12 mesiacov. ÚPSVR v súčasnosti registruje 91 sociálnych podnikov.²⁵⁷ Register neeviduje podporu rómskych zamestnancov. Neexistujú štúdiá, ktoré by sa zaoberali dopadom tohto nástroja na zamestnanosť Rómov. Podľa informácií MPSVR SR sa tento nástroj dostatočne nevyužíva, lebo jeho administrácia je mimoriadne byrokraticky náročná.

Podľa nášho názoru majú sociálne podniky výrazný potenciál podporiť zamestnanosť znevýhodnených rómskych uchádzačov o prácu. Avšak tento potenciál nebol doposiaľ využitý. Štátne dotácie sú nedostatočné najmä kvôli ich časovej obmedzenosti. Na Slovensku tiež neexistuje žiadna schéma inkluzívneho trhu práce. Koncept sociálnych podnikov navyše výrazne zdiskreditovalo niekoľko korupčných škandálov.²⁵⁸ V roku 2011 MPSVR SR v spolupráci napr. s UNDP a NEST pripravovalo národný projekt, ktorý by vytvoril dôkladný plán zavedenia inkluzívnej ekonomiky. Vláda zvolená v predčasných voľbách v roku 2012 však tento projekt pozastavila.

Zamestnanosť v poľnohospodárstve

NRIS obsahuje aj záväzok vytvárať pracovné podmienky v poľnohospodárstve a lesníctve.²⁵⁹ Napriek tomu programy, ktoré financuje Európsky poľnohospodársky fond pre rozvoj vidieka (EAFRD) nie sú zamerané na MRK. Pri vyhodnocovaní programov sa ani len neráta s tým, že by žiadatelia podpory mohli vytvárať priestor na zamestnávajúce členov MRK. Podľa Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR (MP SR) potenciálni prijímatelia podpory podľa opatrenia 3.4.2. Regionálneho operačného programu (ROP) Rekonštrukcia a rozvoj obcí zahŕňajú aj obce s MRK. MP SR však nezberá údaje o dopade tohto opatrenia na uchádzačov o zamestnanie z MRK.

Prípadová štúdia: Príklad dobrej praxe: Obecná firma

Ukazuje sa, že na lokálnej úrovni boli vyvinuté efektívnejšie politiky na zvyšovanie zamestnanosti Rómov než na celoštátnej úrovni. Niekoľko obcí si založilo tzv. obecné firmy ako nástroj na zvýšenie zamestnanosti a získanie zručností pre dlhodobo nezamestnaných Rómov. Pravdepodobne najznámejšia obecná firma na Slovensku je v Spišskom Hrhove, obci strednej veľkosti na východe krajiny. Stala sa tzv. výkladnou skriňou Slovenska v téme začleňovania Rómov, najmä v oblasti zamestnanosti a vzdelávania. V úzkej spolupráci s MVO Človek v ohrození obec zriadila svoj sociálny podnik už v roku 2000. Hlavnou motiváciou bolo zvýšiť možnosti zamestnania v obci, a to nielen pre rómskych obyvateľov.

Tak ako v prípade iných lokalít, aj začiatky obecnej firmy v Spišskom Hrhove boli spojené s množstvom requalifikačných kurzov, najmä v tradičných remeslách. Hlavným problémom sa však rýchlo stala ekonomická

255 Informácie poskytnuté MPSVR SR.

256 Zákon o službách zamestnanosti, *supra* poznámka 200, para 50b.

257 Podľa údajov z Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny, štát počas rokov 2011 a 2012 odobral registráciu 32 sociálnym podnikom a registrácia ďalších 9 bola pozastavená. G. Korimová, „Osvedčené sociálne podnikanie“, Pravda, 27. marec 2013. Dostupné na: <http://nazory.pravda.sk/analyzy-a-postrehy/clanok/275713-osvedcene-socialne-podnikanie/>.

258 Dostupné na: <http://www.monitoringfondov.eu/article.php?socialne-podniky>. M. Tódová, „Sociálne podniky spája Smer“, Sme, 12. august 2008. Dostupné na: <http://www.sme.sk/c/4016807/socialne-podniky-spaja-smer.html>.

259 NRIS, *supra* poznámka 5.

udržateľnosť podniku. Obec tak začala venovať zvýšenú pozornosť konkrétnym podmienkam lokality a kúpila svoju prvú technológiu, prístroj na výrobu dlaždíc.²⁶⁰ Obecná firma postupne začala experimentovať aj v iných oblastiach, kúpila napríklad technológiu na menšie opravy ciest, v oblasti tradičných remesiel alebo výrobné nástroje, ktoré požičiavala za poplatok iným lokalitám.²⁶¹ Obecná firma tak začala poskytovať všetky služby pre obec a poskytovala svojich zamestnancov aj iným súkromným firmám.

Obecná firma využila svoje zdroje a niekoľko dotačných schém EÚ na nákup technológie. Riadi ju najatý manažment dvoch ľudí, z ktorých jeden je rómskeho pôvodu. Firma je v súčasnosti ekonomicky zastabilizovaná a jej cieľom je poskytnutie dlhodobého zamestnania pre miestnych obyvateľov. Až 90% zamestnancov firmy sú krátkodobo alebo dlhodobo nezamestnaní Rómovia zo Spišského Hrhova alebo neďalekej osady v Roškovciach. Obecná firma zamestnáva v trvalom pracovnom pomere troch rómskych zamestnancov (vrátane jedného na manažérskej pozícii). Počas stavebnej sezóny dočasne najíma ďalších 10-20 rómskych zamestnancov.

Obecná firma je aj miestom, kde sa realizujú tréningy, rekvalifikačné kurzy a ich špeciálny mentorský program.²⁶² Je založený na myšlienke niekoľkomesačného mentoringu, v rámci ktorého je úlohou služobne staršieho zamestnanca pomáhať novému zamestnancovi, a to nielen v práci, ale aj pri riešení problémov súvisiacich s bývaním, financiami či vzdelávaním detí. Podľa starostu takýto program slúži ako motivácia pre členov komunity, ktorí môžu vidieť osobný a ekonomický pokrok rodiny nového zamestnanca. Podľa niektorých pozorovateľov je firma nielen spôsobom, ako zvýšiť zamestnanosť, ale aj zamestnateľnosť Rómov.²⁶³ Podľa odhadov starostu má približne polovica Rómov zamestnaných v obecnej firme šancu nájsť si zamestnanie na formálnom trhu práce. Obecná firma im v tomto úsilí pomáha poskytovaním odporúčaní svojim obchodným partnerom.

Obecná firma je jedným z kľúčových hnacích motorov obce. Starosta uviedol, že „kľúčom ku všetkému je zamestnanosť. Nevieť si predstaviť obec bez fungovania obecnej firmy, ktorá zamestnáva ľudí.“ Učítelia a učiteľky v miestnej škole potvrdili výrazné zmeny v rómskej komunite práve pod vplyvom zvýšenia zamestnanosti. Zamestnanie pomohlo zlepšiť životné podmienky a následne vzdelávanie detí. Ukazuje sa, že obecná firma pomohla vytvoriť zamestnanie ľuďom, ktorí majú inak veľmi obmedzené možnosti uspieť na trhu práce. Dôležité je aj to, že obecná firma pomohla pri prekonávaní stereotypov u etnickej majority. Ako spomína zástupkyňa miestnej MVO: „Aj keď sa to môže zdať divné, bolo skutočne užitočné, že nerómovia videli Rómov dláždiť ulice Spišského Hrhova.“ Pomohlo to pri prekonávaní predsudkov o tom, že Rómovia sú leniví a neochotní pracovať. Starosta toto pozorovanie potvrdil: „Ľudia vidia Rómov skutočne pracovať a keď niekde idú, vedia, že nejdú kradnúť, ale že idú do práce. Keď u nich pracujú, pochopia, že sú to rovnaké ľudské bytosti, ktoré majú tie isté problémy ako oni.“

260 V. Ledecký, "...alebo názov si dajte aký chcete (Obecný podnik Spišský Hrhov in Alexander Mušinka and Vladimír Benč (eds.) *Pokrizová obnova SR: Zvyšovanie zamestnanosti a inklúzia Rómov* (Prešov: SFPA a Prešovská univerzita, 2011) 66.

261 *Ibid.* 69.

262 Tento program nie je projektom, ale príkladom manažmentu a tréningu nových zamestnancov. *Ibid.* 67.

263 A. Mušinka, *Podarilo sa: Príklady úspešných aktivít na úrovni samospráv smerujúcich k zlepšeniu situácie Rómov* (Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2012) 23.

5. ZDRAVOTNÁ STAROSTLIVOSŤ

Zdravotná starostlivosť a základné zdravotné poistenie

Slovenská legislatíva garantuje prístup k zdravotnej starostlivosti bez ohľadu na etnický pôvod a pohlavie/rod.²⁶⁴ Podobne by aj opatrenia štátu mali smerovať k ochrane zdravia všetkých občanov a občianok.²⁶⁵ Štát uhrádza príspevkov na zdravotné poistenie, medzi inými, aj za uchádzačov o zamestnanie, poberateľov DHN alebo osôb na rodičovskej dovolenke.²⁶⁶ Zdravotné poistenie do určitého stupňa pokrýva aj cenu predpísaných liekov (okrem napr. antikoncepcie).

Tento všeobecný rámec sa črtá ako nedostatočný na odstraňovanie nerovností v zdraví a v prístupe k zdravotnej starostlivosti Rómov, najmä tých, ktorí pochádzajú z MRK v porovnaní so všeobecnou populáciou. Nerovnosť je najbadateľnejšia v ukazovateľoch úmrtnosti. Obyvatelia MRK sa podľa odhadov dožívajú takmer o 10 rokov menej, než je tomu u všeobecnej populácie. Detská úmrtnosť je dva až trikrát vyššia u rómskych detí z MRK než v prípade detí zo všeobecnej populácie.²⁶⁷ Rozdiel spôsobuje celý súbor faktorov: zvýšené ekologické riziká, podpriemerné životné podmienky, ktoré často znamenajú napríklad nedostatočnú infraštruktúru a prístup k základným potrebám, ako napr. pitnej vode.²⁶⁸ Priestorová segregácia rómskych komunit predstavuje ďalšiu výraznú bariéru v prístupe k zdravotnej starostlivosti.²⁶⁹ Rodičia sú so svojimi chorými deťmi často nútení ísť niekoľko kilometrov peši k detskému lekárovi. Aj relatívne nízka cena verejnej dopravy predstavuje finančnú záťaž pre napäté rozpočty extrémne chudobných rodín.²⁷⁰ Dôsledkom toho je aj to, že rómski dospelí navštevujú lekára výrazne zriedkavejšie, než je tomu v prípade všeobecnej populácie.²⁷¹ Vzhľadom na ceny predpísaných liekov, a to aj v prípade čiastočne dotovaných liečiv, zostávajú lieky pre chudobných Rómov nedostupné.²⁷² Finančné a priestorové bariéry znásobuje priama a nepriama diskriminácia z dôvodu etnickej príslušnosti,²⁷³ často v kombinácii s ďalšími zdrojmi znevýhodnenia, ako je pohlavie, vek alebo zdravotné postihnutie.²⁷⁴

264 Zákon č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, v platnom znení, para 11.

265 Zákon č. 355/2007 Z.z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia, v platnom znení.

266 Zákon č. 580/2004 Z.z. o zdravotnom poistení, v platnom znení, para 11 sec 7.

267 B. Šprocha, "Úmrtnosť a zdravotný stav rómskej populácie na Slovensku, 1.časť", *Slovenská štatistika a demografia*, (2012) Vol.22, No.2 pp.86-101, D. Mihailov, *The Health Situation of Roma Communities: Analysis of the Data from the UNDP/WB/EC survey* (UNDP: Bratislava, 2012) 10.

268 NRIS, *supra* poznámka 5.

269 *Životná úroveň v marginalizovaných rómskych komunitách: Podrobnejší pohľad na základné aspekty* (Bratislava: UNDP, 2013) 13-16 (doposiaľ nepublikovaná štúdia).

270 *Ibid.* 14.

271 *Ibid.* 11-12.

272 *Ibid.* pozri tiež údaje obsiahnuté v UNDP správe z roku 2012 o nákladoch na zdravotnú starostlivosť spojenú s návštevou lekára. Správa o životných podmienkach domácností v roku 2010, 89. Podľa UNDP/WB/EC prieskumu z roku 2011 si 45% Rómov nemohlo dovoliť kúpiť lieky počas posledných 12 mesiacov. V prípade nerómov to bolo u 20% respondentov. Mihailov, *supra* poznámka 267, 38.

273 Pozri M. Popper, P. Szeghy a Š. Šarkozy "Rómska populácia a zdravie: analýza situácie na Slovensku" (Bratislava: Partners for Democratic Change Slovakia, 2009) 20.

274 Pozri napríklad e.g. *Body and Soul: Forced Sterilization and Other Assaults on Roma Reproductive Freedom in Slovakia* (New York: The Center for Reproductive Rights and Centre for Civil and Human Rights or Poradňa, 2003). Nedávna správa v oblasti reprodukčného zdravia poukázala na to, že najmä dievčatá a ženy z chudobných rodín (vrátane rómskych) čelia značným bariéram v prístupe k antikoncepcii. C. Zampas, R. Kross, A. Lamačková a J. Debrecéniová, "Vypočítaná nespravodlivosť: Zlyhávanie Slovenskej republiky pri zabezpečovaní prístupu k antikoncepčným prostriedkom" (Centre for Reproductive Rights, Možnosť Voľby a Občan a Demokracia: Bratislava, 2011).

NRIS do určitej miery pripúšťa existenciu bariér, ktorým čelia Rómovia v prístupe k zdravotnej starostlivosti. Ústrednou politikou štátu je *Program podpory zdravia znevýhodnených komunit na Slovensku na roky 2007-2015* Ministerstva zdravotníctva SR (MZ SR). Program vychádza z pilotného projektu financovaného PHARE, ktorý sa zamerlal na zvyšovanie prístupu k zdravotnej starostlivosti pre obyvateľov MRK na Slovensku v rokoch 2004-2006 a niekoľko ďalších mimovládnych iniciatív, ako je asistent pediatra Krajskej asociácie rómskych iniciatív (KARI).

Program podpory je primárne založený na práci KPZV, ktorí fungujú de facto ako mediátori medzi vylúčenými rómskymi komunitami a zdravotným systémom. KPZV by mali spolupracovať s ďalšími kľúčovými aktérmi na lokálnej úrovni, ako sú napr. terénni sociálni pracovníci, zamestnanci komunitných centier, školy, MVO, regionálne úrady verejného zdravia či regionálne kancelárie ÚSVRK. Ich primárnou úlohou je poskytovať základné informácie o zdraví a zdravotnej starostlivosti, zabezpečiť zdravotné poistenie (zdravotné karty poistencov) a dodržiavať očkovacie kalendáre pre deti. KPZV by mali tiež poskytovať informácie o starostlivosti o deti v ranom veku, reprodukčnom a sexuálnom správaní, bezpečnosti a ekologických rizikách a základnej hygiene.²⁷⁵ Lekári v rozhovoroch s nami potvrdili, že rodičia z MRK často nemajú ani základné informácie o tom, ako majú liečiť bežné choroby, napr. horúčku alebo ako užívať základné lieky. Lekári považovali prácu KPZV za kľúčovú aj v prípade prevencie aj liečby ochorení.²⁷⁶ Rómske ženy, s ktorými sme sa rozprávali, tiež veľmi pozitívne hodnotili prácu KPZV oceňujúc najmä to, že ich navštevovali doma. Ako jedna z nich uviedla: „Ja by som nedokázala mojej dcére vysvetliť menštruáciu tak, ako to urobila ona [KPZV]... Naším deťom sa zas páčila rozprávka o baktériách, naše deti si kreslili a počúvali... Bolo to príjemné.“²⁷⁷

KPZV zdôrazňovali najmä svoju úlohu pri dodržiavaní očkovacích termínov. Podľa dostupných údajov KPZV výrazne zvýšili zaočkovanosť medzi rómskymi deťmi. V roku 2006 bol napríklad počet zaočkovaných ľudí v dôsledku práce KPZV 6 855 a v roku 2010 sa zvýšil na 10 743.²⁷⁸ Napriek tomu sa pôsobenie 30 KPZV v tejto oblasti zdá byť nedostatočné na odstránenie problému nízkej zaočkovanosti rómskych detí v porovnaní so všeobecnou populáciou. Ako uvádza správa UNDP/WB/EC, očkovacie preukazy vlastnilo až o polovicu menej Rómov než ich nerómskych susedov.²⁷⁹

KPZV pomáhajú tiež pri zabezpečovaní preukazov poistenca. V roku 2007 získalo preukazy poistenca takmer 2 000 ľudí z MRK, a to práve s pomocou KPZV. V roku 2010 to bolo 1 498 osôb.²⁸⁰ KPZV asistovali aj pri pohotovostných situáciách v prípade rozšírenia infekčných chorôb, napr. pri hepatitíde. V jednej zo skúmaných lokalít pomohli pri vytvorení hygienického centra s pitnou vodou, pretože komunita mala prístup len k vode z miestneho potoka.

Prácu KPZV riadili koordinátori, ktorých kvalifikačnou podmienkou bolo, okrem iného, ukončené stredoškolské vzdelanie v oblasti zdravotníctva. V prípade KPZV stačilo ukončené základné vzdelanie. Prednosť mali uchádzači so znalosťou rómskeho jazyka a pochádzajúci z rómskych komunit. V rokoch 2003-2011 v programe pôsobilo 30 KPZV – najmä rómskych žien, pričom 10 z nich bolo koordinátorkami. V roku 2009 práca 30 KPZV zabezpečovala služby v 117 osadách, v roku 2010 sa počet zvýšil na 122 lokalít.²⁸¹ Boli to oblasti z najvyšším podielom rómskych komunit, tj. Prešovský, Košický a Banskobystrický kraj.

Podľa pôvodných plánov sa predpokladalo, že počet KPZV sa navýši. To sa doposiaľ nestalo kvôli pretrvávajúcej neochote štátu zabezpečiť stabilné financovanie tohto programu. V rokoch 2007-2008 program financoval štát cez rozpočtovú kapitolu MZ SR a následne cez Úrad verejného zdravotníctva SR (ÚVZ SR). V rokoch 2009-2010 náklady na program predstavovali 300 380 eur.²⁸² Podľa informácií MZ SR malo byť

275 *Informatívna správa o efektívnosti výsledkov získaných plnením 2. Etapy Programu podpory zdravia znevýhodnených rómskych komunit na Slovensku na roky 2009-2015*. Úrad verejného zdravotníctva, Bratislava, 31. marec 2011, 10/12.

276 *Pediatricka pracujúca v meste strednej veľkosti na strednom Slovensku, ktorej pacientmi sú najmä Rómovia zo segregovanej komunity.*

277 *Rómska žena stredného veku žijúca v tejto segregovanej komunite.*

278 *Informatívna správa, supra poznámka 14.*

279 *Mihailov, supra poznámka 267,63.*

280 *Informatívna správa, supra poznámka 275, 14.*

281 *Ibid. 4-7.*

282 *Ibid. 13.*

financovanie na roky 2012-2015 zabezpečené aj z iných zdrojov, napríklad z rozpočtovej kapitoly Úradu vlády SR. Podľa neoficiálnych informácií MZ SR pochybilo pri rozpočtovaní programu na rok 2012, a aj napriek niekoľkým intervenciám z ÚSVRK nepožiadalo o finančné prostriedky na tento program. ÚSVRK dokonca pripravil rozpočet programu a požiadalo MZ SR, aby požiadalo Ministerstvo financií SR (MF SR) o jeho financovanie v nasledujúcom roku, t.j. v roku 2012. MZ SR tak neurobilo a program bol zastavený. Podľa údajov ÚVZ SR prebiehajú (resp. prebiehali) rokovania medzi MF SR a ÚSVRK o tom, ako zabezpečiť viacsektorové stabilné financovanie tohto programu. Nie je zrejmé, kedy sa program opäť bude realizovať a či sa tak v roku 2013 vôbec stane. Medzitým sa objavili aj špekulácie o tom, že počet KPZV by sa mal zvýšiť na 120. V súčasnosti však tento cieľ vyzerá nereálne.

Napriek tomu, že program KPZV patrí k najefektívnejším pri riešení vylúčenia Rómov na Slovensku, jeho nestabilné financovanie a neochota prijať ho ako systémové opatrenie výrazne ovplyvnili jeho efektívnosť. Počet KPZV je navyše nedostatočný vzhľadom na počet MRK. V lokalitách, kde nepôsobia KPZV, ich prácu čiastočne nahrádzajú terénni sociálni pracovníci (ktorých je však tiež nedostatok).

Pozícia KPZV nebola doposiaľ zahrnutá do oficiálneho katalógu pracovných pozícií, čo, okrem iného, výrazne obmedzilo možnosti na získanie riadnych pracovných zmlúv. KPZV boli najímaní prostredníctvom pomerne neštandardných mandátnych zmlúv. Toto riešenie, ktoré bolo pôvodne považované za dočasné, pretrvalo až do prerušenia programu v roku 2011. Napriek tomu, že ÚVZ SR uznal tieto administratívne nedostatky vo svojej evaluačnej správe,²⁸³ nielenže sa mu ich nepodarilo odstrániť, ale nedokázal zabezpečiť ani implementáciu projektu v pôvodnom formáte.

Rozhovory s lekármi, KPZV a niekoľkými rómskymi ženami potvrdili dôležitosť tohto nástroja. KPZV vnímali finančnú nestabilitu a neistotu ako hlavnú prekážku svojej práce. Jednoducho nikdy nevedeli, či bude program v danom roku pokračovať alebo nie. Program, ktorý sa obnovoval takmer na ročnej báze, sa často spúšťal s oneskorením. Okrem administratívnych nedostatkov bol ďalším výrazným problémom nedostatok pravidelných školení KPZV. Ich individuálne zručnosti tak záviseli najmä od podpory zo strany regionálnych úradov verejného zdravotníctva. Z nášho terénneho výskumu tiež vyplynulo, že program výrazne ťažil z toho, že do pozícií KPZV boli obsadzované rómske ženy, ktoré boli v rómskych komunitách prijímané lepšie ako napríklad nerómski KPZV. KPZV, ktorí súčasne pôsobili ako zdravotní mediátori iných programov MVO mali možnosť doplniť svoju kvalifikáciu v rámci ďalších tréningov a praxe.

Preukazy zdravotného poistenia

Preukazy osvedčujúce zdravotné poistenie sú predpokladom prístupu k zdravotnej starostlivosti, s výnimkou pohotovostných služieb a urgentných prípadov, kedy sú služby poskytnuté aj osobám bez platného zdravotného preukazu.²⁸⁴ Presné informácie o situácii v súvislosti s preukazmi zdravotného poistenia v MRK nie sú dostupné. Podľa regionálneho prieskumu UNDP/WB/EC z roku 2011 nie sú v tomto ohľade na Slovensku výrazné nerovnosti medzi Rómami a nerómami. Odhady hovoria o tom, že až 97% Rómov vlastní preukaz poistenca, zatiaľčo u nerómskej populácie toto percento dosahuje hodnotu 98%.²⁸⁵

Podľa neoficiálnych informácií a odhadov majú obyvatelia MRK často aj niekoľko preukazov poistenca a nevedia celkom presne určiť ich platnosť. NRIS a Revidovaný akčný plán vymedzil ako hlavný nástroj riešenia tohto nedostatku *Program podpory zdravia znevýhodnených komunit na Slovensku*, ktorému sme sa venovali vyššie. Program pomohol odstrániť tieto nedostatky v lokalitách, kde sa realizoval. Kvôli nedostatku financií bol však program v roku 2012 pozastavený. V roku 2013 malo MZ SR v spolupráci s ÚSVRK pripraviť návrh stabilnej finančnej podpory programu na roky 2013-2015.

283 *Ibid.* 2-3.

284 *Zákon o zdravotnej starostlivosti*, *supra* poznámka 236, para 2 sec 3.

285 Mihailov, *supra* poznámka 267, 36.

Prístup k základným, pohotovostným a špecializovaným službám

Politikám na zlepšenie prístupu pre MRK k zdravotnej starostlivosti sme sa podrobnejšie venovali v časti 6.1, kde spomíname *Program podpory zdravia znevýhodnených komunit na Slovensku*. Ten predstavuje jedinú štátnu politiku v tejto oblasti. Na Slovensku neexistujú ďalšie opatrenia, ktorých cieľom by bolo zlepšenie prístupu Rómov k pohotovostnej či špecializovanej zdravotnej starostlivosti.

Jedinú dostupnú evaluáciu *Programu podpory zdravia znevýhodnených komunit na Slovensku* pripravil ÚVZ SR, ktorý sledoval nasledujúce ukazovatele v období rokov 2007-2009.

Prehľad intervencií programu za roky 2007-2009

	Aktivity realizované v rámci programu	Počet klientov		
		2007	2008	2009
1.	Preventívne prehliadky	4 399	4 018	4 971
2.	Očkovanie	6 855	9 840	10 161
3.	Odbery krvi	1 200	1 137	1 668
4.	Návštevy pediatra	2 625	2 571	2 607
5.	Ošetrenia lekárom	1 556	1 213	1 585
6.	Kontroly	1 515	1 193	1 244
7.	Získanie zdravotných preukazov	2 001	1 269	888
8.	Monitorovanie zdravia a životného štýlu	3 947	1 717	2 074
9.	Zdravotná výchova	26 882	38 687	39 707

Mimoriadnej zraniteľnosti rómskych žien, najmä v oblasti reprodukčného zdravia sa nevenovalo počas sledovaného obdobia žiadne opatrenie. Od roku 2003 nebola ani jedna vláda SR schopná prijať národný program reprodukčného zdravia, ktorý by sa venoval aj tejto cieľovej skupine.²⁸⁶ Prijatie tohto programu sa niekoľkokrát posunulo najmä kvôli intervenciám Rímsko-katolíckej cirkvi a Konferencie biskupov Slovenska, ktorí vyjadrili silný nesúhlas s takýmto programom. Naposledy sa prijatie tohto programu, ktorého plnenie vyplýva aj z NRIS, odložilo k 31. októbru 2013.²⁸⁷ Nedávna štúdia o prístupe k antikoncepcii ukazuje, že táto oblasť zasluhuje výrazne viac pozornosti, keďže na našich školách často absentuje dokonca aj základné vzdelávanie o sexuálnom a reprodukčnom zdraví.²⁸⁸ To môže mať disproporčne negatívny dopad práve na rómske dievčatá.

Ďalšou oblasťou, ktorá by si zasluhovala výrazne viac pozornosti je nedostatok služieb zameraných na znížovanie poškodení spôsobených zneužívaním inhalantov najmä v MRK medzi mládežou a dokonca aj deťmi mladšími ako 10 rokov. Výskum NOS upozornil na znepokojujúci stupeň zneužívania týchto extrémne toxických voľne dostupných návykových látok v chudobných osadách na východnom Slovensku.²⁸⁹ Tomu problému sa pritom nevenoval ani Revidovaný akčný plán, ani NRIS.

Diskriminácia, informovaný súhlas, spôsob podávania sťažnosti v oblasti poskytovania zdravotnej starostlivosti

Na Slovensku sa doposiaľ neuskutočnil komplexný výskum problému diskriminácie v oblasti poskytovania zdravotnej starostlivosti.²⁹⁰ Podľa správy UNDP z roku 2010 považovala väčšina rómskych respondentov správanie zdravotníckeho personálu za primerané (57%), výborné (12%) alebo neuspokojivé (19%).²⁹¹ V niekoľkých prípadoch respondenti uviedli, že sa s nimi horšie zaobchádzalo z dôvodu ich etnickej prísluš-

286 Prijatie tohto programu bolo prvýkrát obsiahnuté v Základných tézach Vlády SR k integrácii rómskych komunit prijatých uznesením vlády SR č. 278/2003 z 23. apríla 2003.

287 Informácia poskytnutá MZ SR.

288 Zampas et al, *supra* poznámka 274.

289 M. Popper et al. "Iná realita: chudoba, deprivácia a zneužívanie inhalantov v rómskych osídleniach na východnom Slovensku" (Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti – OSF, 2011).

290 Pozri bližšie k téme vnímanie diskriminácie s.35, vyššie.

291 *Životná úroveň*, *supra* poznámka 269, 27.

nosti: „Doktori s nami zaobchádzali zle v momente, keď zistili, že sme Cigáni.“²⁹² Zaujímavé zistenia poskytlo viac respondentov, ktorí sa domnievali, že s nimi zdravotní pracovníci zaobchádzali dobre, pretože „boli čisti a slušne oblečení“.²⁹³ Podľa autorov správy tieto prejavy naznačujú stigmatizáciu, ktorej prejavy možno badať aj v oblasti zdravia a poskytovania zdravotnej starostlivosti. POĽP, ktorá sa venuje monitorovaniu reprodukčných práv rómskych žien nedávno upozornila na stále sa vyskytujúce praktiky segregácie na gynekologických a pôrodných oddeleniach v nemocniciach v Prešove, Krompachoch, Spišskej Novej Vsi a niekoľkých ďalších. Segregáciu nemocnice ospravedlňujú „hygienickými dôvodmi“.²⁹⁴

Slovenská republika počas monitorovaného obdobia prehrala tri prípady týkajúce sa nedobrovoľných sterilizácií rómskych žien pred ESĽP, ktorým sa bližšie venujeme v časti nediskriminácia. V roku 2004 SR zmenila zákonnú úpravu, ktorá dovtedy umožňovala sterilizáciu bez informovaného súhlasu ako život zachraňujúci zákrok. SR tiež zlepšila postupy pri získavaní informovaného súhlasu. Otázne však zostáva, do akej miery zdravotnícke zariadenia rešpektujú právo na skutočne informovaný súhlas s takýmito invazívnymi zákrokmi v prípade chudobných rómskych žien. Ako sme tiež uviedli v časti venovanej nediskriminácii, SR doposiaľ odmietla prevziať zodpovednosť za tieto praktiky, argumentujúc, že išlo o individuálne zlyhania zdravotníckeho personálu, a nie štátom tolerovanú prax.

Každý, kto sa domnieva, že nebol riadne ošetrovaný zdravotníckym personálom môže podať sťažnosť zdravotníckemu zariadeniu. V prípade, že sťažujúci sa pacient nedostane odpoveď do 30 dní alebo nie je s odpoveďou spokojný, môže sa odvolať na *Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou*.²⁹⁵ Úrad má v kompetencii vyšetrovanie individuálnych sťažností údajných lekárskeho pochybení, ktoré môže byť následne preskúmané súdom. Úrad má tiež povinnosť monitorovať dodržiavanie práv pacientov.²⁹⁶ Neexistujú komplexné správy o tom, do akej miery sú tieto mechanizmy prístupné a účinné aj v prípade rómskych pacientov. Úrad etnicitu pacientov neeviduje.

Práva pacienta a korupcia v zdravotníctve

Slovenská vláda prijala *Chartu práv pacienta* v roku 2001. Charta garantuje, okrem iného, poskytovanie informovaného súhlasu, ochranu osobných údajov, dôvernú pri zaobchádzaní so zdravotnými záznamami a právo na podanie sťažnosti a odškodnenie v prípade nesprávneho postupu zdravotníckeho personálu.²⁹⁷ Práva pacienta boli neskôr zahrnuté do ustanovenia paragrafu 11 zákona o zdravotnej starostlivosti. Podľa zákona majú pacienti právo aj na nediskriminačný prístup k zdravotnej starostlivosti. Zákon ďalej garantuje rešpektovanie ľudskej dôstojnosti, vrátane fyzickej a psychickej integrity, prístup k informáciám týkajúcim sa zdravotného stavu a dôvernú takýchto informácií.²⁹⁸ Nezávislý monitoring práv pacienta je v kompetencii Úradu pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou.²⁹⁹ Štúdie o tom, do akej miery boli aktivity na zvýšenie povedomia o právach pacienta efektívne medzi zdravotníckym personálom alebo všeobecnou populáciou, neexistujú. Takáto evaluácia zároveň nebola predmetom tejto správy.

Úplatkárstvo v zdravotníctve je bezpochyby ďalšou závažnou bariérou v prístupe k zdravotnej starostlivosti pre chudobných, vrátane obyvateľov MRK, ktorí nemajú dostatok finančných prostriedkov na to, aby si kúpili potrebnú pozornosť ošetrojúceho personálu. Podľa výskumov vnímania korupcie patrí zdravotníctvo medzi najskorumpovanejšie verejné sektory. Kvantitatívna reprezentatívna štúdia Transparency International Slovensko z januára 2012 potvrdila, že zdravotníctvo je považované za sektor najviac postihnutý úplatkárstvom (61% respondentov). Za sektorom zdravotníctva nasledovalo súdничество (52%) a ministers-

292 *Ibid.* 29.

293 *Ibid.* 28.

294 *Written Comments Concerning the Ninth and Tenth Periodic Reports of the Slovak Republic under the Convention on the Elimination of Racial Discrimination*, podané Poradiňou pre občianske a ľudské práva a organizáciou Človek v tísní v januári 2013. Dostupné na <http://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2013/03/PDF-236-KB1.pdf>, 8.

295 *Zákon o zdravotnej starostlivosti*, *supra* poznámka 236, para 17.

296 *Ibid.* para 11.

297 *Charta práv pacienta* prijatá uznesením č. 326/2001 dňa 11. apríla 2001.

298 *Zákon o zdravotnej starostlivosti*, *supra* poznámka 236, para 11 sec.1, 2 and 8.

299 *Zákon č. 581/2004 Z.z. o zdravotných poisťovniach a o dozore nad zdravotnou starostlivosťou v platnom znení*.

tvá (51%). Počas ostatných dvoch rokov až 26% respondentov priznalo, že dalo dar alebo úplatok zdravotníckemu personálu na znak vďaky (19%) alebo na zabezpečenie včasnej liečby (14%).³⁰⁰

Štát do určitej miery uznáva problém korupcie v zdravotníctve.³⁰¹ Dňa 10. augusta 2011 vláda SR prijala *Strategický plán boja proti korupcii v Slovenskej republike*.³⁰² Plán identifikoval ako jeden z hlavných dôvodov korupcie v zdravotníctve nedostatočné kapacity na poskytovanie špecializovaných zdravotníckych služieb. Otázne vzťahy medzi farmaceutickými firmami a lekármi sú ďalším zdrojom netransparentnosti. Vo svojom pláne boja proti korupcii vláda navrhla opatrenia smerujúce práve k zvýšeniu transparentnosti, ako napríklad zverejňovanie zmlúv medzi farmaceutickými spoločnosťami a lekármi.

Cielené aktivity na zvyšovanie povedomia v oblasti zdravia a zdravotnej starostlivosti

Počas monitorovaného obdobia pripravilo MZ SR spoločne s ÚVZ SR a Stranou rómskej únie kampaň zameranú na zvyšovanie povedomia o potrebe očkovania detí. Kampaň spočívala v distribúcii letákov v rómskom jazyku v MRK.

Medzisektorová koordinácia v oblasti zdravia

Od prijatia Revidovaného akčného plánu a NRIS sme nezaznamenali žiadne konkrétne kroky smerujúce k zvýšeniu medzisektorovej koordinácie potrebnej na komplexné riešenie vylúčenia Rómov a zabezpečenie hmatateľného zlepšenia ich zdravotného stavu. V tomto momente si nedovoľujeme odhadnúť, či spoločný plán prípravy stabilného finančného zabezpečenia *Programu podpory zdravia znevýhodnených komunít na Slovensku* je prejavom zvýšenej koordinácie alebo skôr úsilím zbaviť sa zodpovednosti presunom na iného aktéra. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že oblasť zdravia je najviac postihnutá neochotou MZ SR a ďalších ministerstiev spolu s obcami prijať integrovaný prístup k riešeniu ekologických rizík, nedostatočného prístupu k pitnej vode a k ďalšej základnej infraštruktúre, ktoré majú zásadný dopad na kvalitu zdravia.

300 Percepcia korupcie na Slovensku, Prieskum verejnej mienky pre Transparency International Slovensko, január 2012. Dostupné na: http://www.transparency.sk/wp-content/uploads/2010/01/FOCUS_Sprava-pre-TIS_jan20121.pdf

301 Strategický plán boja proti korupcii v Slovenskej republike, prijatý uznesením vlády č. 517/2011. Dostupný na: http://www.vlada.gov.sk/data/files/2240_8518.pdf at 8.

302 *Ibid.*

6. BÝVANIE

Bývanie patrí k oblastiam, v ktorých sa nerovnosti medzi Rómami a nerómami prejavujú najvýraznejšie.³⁰³ Za posledných dvadsať rokov stúpa trend sťahovania Rómov z integrovaných mestských častí do mestských get a vidieckych oblastí, predovšetkým do segregovaných osád. K najvýznamnejším faktorom vylúčenia patrí nedostatok infraštruktúry a nedostupnosť dôstojného bývania. Vylúčenie Rómov však podmieňujú aj ďalšie čiastkové faktory, napr. fyzické bariéry v podobe múrov, ciest, potokov alebo železničných tratí, ktoré prispievajú tiež k ich symbolickému vylúčeniu. Dostupné kvantitatívne údaje poukazujú na prehlbujúce sa rozdiely v bývaní medzi majoritou a marginalizovanými rómskymi komunitami,³⁰⁴ čo má zároveň výrazne negatívny dopad na ich šance zúčastňovať sa na živote spoločnosti v iných oblastiach, predovšetkým na trhu práce, vo vzdelávaní a v politickom, či všeobecne spoločenskom živote.

Desegregácia a nediskriminačný prístup k bývaniu

Diskriminácia Rómov v prístupe k bývaniu môže mať rôzne podoby. Správa UNDP z roku 2012³⁰⁵ naznačuje, že diskriminačné sú často aj kritériá pridelovania sociálneho bývania na lokálnej úrovni. Uchádzači o sociálne bývanie musia totiž splniť veľmi prísne podmienky týkajúce sa zamestnania alebo dosiahnutého vzdelania. Financie sa prerozdeľujú z centrálnej úrovne na miestnu, konečným príjemcom, teda samosprávam, vyšším územným celkom a/alebo bytovým družstvám, ktoré sú následne zodpovedné za výstavbu. Koneční príjemcovia sú zároveň zodpovední aj za pridelovanie takto postavených bytových jednotiek na lokálnej úrovni. Mnohí Rómovia, vzhľadom na ich sociálne vylúčenie a nedostatočné vzdelanie, však nemajú dostatok informácií o ich právach v súvislosti s bývaním, či o možnostiach uchádzať sa o bývanie napríklad v obecných bytoch.³⁰⁶ Stretávajú sa aj s nepriamou diskrimináciou v dôsledku ich nízkej miery zapojenia do rozhodovacích procesov.³⁰⁷ V súčasnosti žijú približne štyri z desiatich rómskych domácností v oblasti, kde Rómovia tvoria majoritu. Na strednom Slovensku tento pomer dosahuje hodnotu až šesť domácností z desiatich.³⁰⁸

Predstavitelia štátu pritom stále odmietajú zbierať etnické údaje, čo odôvodňujú tým, že je to v rozpore so zákonom na ochranu osobných údajov.³⁰⁹ Alternatívnym prístupom pri zisťovaní životnej úrovne je tak teritoriálny prístup. V súčasnosti je dostupný len jeden komplexný zdroj údajov o situácii Rómov – Atlas rómskych komunít.³¹⁰

303 Pozri napríklad J. Filadelfiová, D. Gerbery a D. Škobla, *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku* (Bratislava: UNDP, 2006) a *Správa o životných podmienkach v roku 2010*, supra poznámka 109.

304 Napríklad až 32% Rómov nemá prístup k bývaniu v porovnaní s 3% nerómov a až 38% Rómov nemá prístup k zdroju nezávadnej vody v porovnaní so 17% nerómov. Pre podrobnejšie informácie pozri napríklad *Data on Vulnerability of Roma*, UNDP (2011), dostupné na <http://europeandcis.undp.org/ourwork/roma/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B#ROMAexplore> (navštívené 11. novembra 2012). Ani dáta UNDP z rokov 2002, 2005 a 2010 nenaznačujú výraznejšie zlepšenie v tejto oblasti. Komplexné dáta, ktoré by umožnili porovnanie situácie z roku 2004, ako ju popísal Atlas rómskych komunít a súčasnej situácie budú dostupné pravdepodobne koncom roka 2013.

305 UNDP/WB/EC, 46.

306 Sociálne bývanie je jedným z typov verejného bývania, pričom môže ísť o štandardné byty alebo byty nižšieho štandardu. Rómovia môžu byť aj oprávnenými žiadateľmi o verejné bývanie. Sociálne bývanie je určené pre tých, ktorí si z objektivných dôvodov nemôžu zabezpečiť dôstojné bývanie vlastnými silami.

307 *Ibid.* 46.

308 World Bank, *Diagnostics and Policy Advice on the Integration of Roma in the Slovak Republic*, 2012, 118.

309 Zber etnických údajov je však za niektorých okolností prijateľný, napríklad, ak sú anonymné a teda neidentifikovateľné. *Pozri zákon č. 428/2002 Z.z. o ochrane osobných údajov v platnom znení.*

310 *Atlas rómskych komunít*, supra poznámka 31.

Rómovia na Slovensku žijú v rôznych typoch obydli. Sociografické mapovanie rómskych komunít z roku 2004 skúmalo celkový počet 1 575 rómskych sídiel, z ktorých 772 bolo integrovaných, t.j. Rómovia neboli koncentrovaní v špecifickej oblasti v rámci obce, ani neboli úplne segregovaní od majoritnej populácie. V zostávajúcich 778 osídleniach žili Rómovia v koncentrovaných oblastiach obce, často na jej okraji, v tzv. osadách. Tieto osady sa v mnohých prípadoch dokonca nachádzali mimo obce a/alebo boli oddelené prírodnou či umelou bariérou.

Absolútne počty jednotlivých typov rómskych osídlení a ich obyvateľov:

Typ osídlenia	Počty osídlení	Počet obyvateľov
Osídlenie koncentrované v obci	168	32 281
Osídlenie na okraji obce	338	64 661
Osady vzdialené od obce alebo oddelené bariérami	281	49 586
Celkom	787	146 528

Zdroj: Sociografické mapovanie rómskych komunít, Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity/IVO/KCpRO/S.P.A.C.E., 2003/2004

Atlas rómskych komunít z roku 2004 sa v súčasnosti aktualizuje a výsledky mapovania, ktoré realizuje UNDP, budú dostupné v druhej polovici roku 2013.³¹¹

Najaktuálnejšie dostupné údaje o životnej úrovni a podmienkach bývania Rómov zahŕňajú správy UNDP, ktoré vychádzajú z prieskumov rómskych domácností v rokoch 2005 a 2010. Správa z roku 2010 skúmala 723 rómskych domácností (3 614 osôb) a 360 domácností geograficky blízkej nerómskej populácie. Prehľad skúmaných rómskych domácností podľa typu osídlenia sa nachádza v nasledujúcej.

Rómske domácnosti podľa typu osídlenia

	Rómska populácia			
	Segregovaní	Separovaní	Rozptýlení	Celkom
Počet domácností	240	244	239	723
Podiel na celkovom počte domácností v %	33.2	33.7	33.1	100
Počet osôb	1 277	1 232	1 105	3 614
Podiel na celkovom počte osôb v %	35.3	34.1	30.6	100
Počet rodín	263	272	268	803
Podiel na celkovom počte rodín v %	32.8	33.9		100

Zdroj: UNDP, *Správa o životných podmienok rómskych domácností na Slovensku v roku 2010* (Bratislava: UNDP, 2012) s. 22.

Získané údaje naznačujú prehľujúcu sa priestorovú segregáciu.³¹² Správa zároveň konštatuje zhoršovanie životných podmienok Rómov a nárast ich segregácie. Až 54,3% rómskych respondentov, ktorí sa presťahovali do segregovanej oblasti uviedli, že ich predchádzajúce bydlisko sa nachádzalo v rámci mesta alebo obce. Naproti tomu len 18,1% rómskych respondentov uviedlo, že ich bývanie sa zlepšilo smerom k väčšej integrácii. Sťahovanie z integrovaných do segregovaných oblastí je teda u Rómov omnoho častejšie než naopak.³¹³

Jediné opatrenie štátu, ktoré medzi svojimi cieľmi špecificky uvádza desegregáciu a politiky inkluzívneho bývania a ktoré sa zároveň zameriava na Rómov, je výsledkom zmeny článku 7 Nariadenia Európskeho Parlamentu a Rady Európy č. 437/2010 z mája 2010. V roku 2011 prijala vláda SR v dôsledku úpravy tohto nariadenia *Návrh implementačného mechanizmu pilotného prístupu podpory infraštruktúry bývania zo štrukturálnych fondov Európskej únie*.³¹⁴ Tento dokument plánuje implementáciu dvoch hlavných pilierov: 1. Zlepšenie energetickej efektívnosti existujúcich bytových domov prostredníctvom iniciatívy JESSICA a 2. Výstavba nájomných bytov pre marginalizované skupiny prostredníctvom výzvy na predkladanie žiadostí o nenávratný finančný príspevok v rámci Regionálneho operačného programu.

311 Informácia poskytnutá Úradom splnomocnenca vlády pre rómske komunity na základ žiadosti dňa 29. januára 2013.

312 *Správa o životných podmienkach v roku 2010*, supra poznámka 109, 48-49.

313 *Ibid.*

314 Uznesenie vlády č. 392/2011.

Návrh dokumentu predložilo Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR (MP SR) a Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR (MDVRR SR). ÚSVRK sa podieľal na definovaní cieľov tohto prístupu. V súlade s *Plánom hospodárskej obnovy Európy* sa plánuje využitie Európskeho fondu regionálneho rozvoja (ERDF) na financovanie intervencií do bývania, pričom tento prístup zahŕňa aj nové možnosti podpory bývania marginalizovaných skupín. Výstavba nájomných bytov pre marginalizované skupiny sa bude financovať čiastočne zo štrukturálnych fondov a čiastočne zo zdrojov Štátneho fondu rozvoja bývania. Na obdobie rokov 2011–2015 bolo na účely výstavby nájomných bytov pre marginalizované skupiny vyčlenených 7 miliónov eur, pričom 5,95 miliónov eur bude zo štrukturálnych fondov. Príspevok zo štátneho rozpočtu bude predstavovať 0,70 milióna eur a koneční prijímatelia sa budú na financovaní výstavby podieľať celkovou sumou 0,35 milióna eur. Jednou z hlavných cieľových skupín sú marginalizované skupiny obyvateľstva a špecificky aj marginalizované rómske komunity, keďže minimálne 80% nájomníkov by malo pochádzať z MRK. Realizácia výstavby by mala prebiehať v období rokov 2013 až 2015. Tento dokument tak zároveň implicitne priznáva problém priestorovej segregácie MRK.³¹⁵ Podľa navrhovaného prístupu sa nájomné byty majú stavať v rámci obce, aby sa zabránilo prehlbovaniu priestorovej segregácie. Dokument zároveň naznačuje potenciál prepájania intervencií do infraštruktúry bývania s opatreniami Operačného programu Zamestnanosť a sociálna inklúzia a Operačného programu Konkurencieschopnosť a hospodársky rast, hoci podrobnosti tohto prepájania sa neuvádzajú.

Napriek tomu, že navrhovaný prístup zdôrazňuje desegregáciu, kritériá pridelenia nájomných bytov jednotlivým uchádzačom sú nastavené nadmieru prísne. Nájomná zmluva má napríklad stanoviť 'návštevné hodiny' a tiež sankcie za rušenie nočného pokoja. Takéto požiadavky pritom neobsahuje žiadny legislatívny predpis upravujúci sociálne bývanie či bývanie nižšieho štandardu. Ďalšie požiadavky na uchádzačov o bývanie dokonca poskytujú pomerne veľký priestor pre svojvoľné konanie posudzovateľov žiadostí o bývanie. Deti uchádzačov napríklad nesmú mať žiadne neospravedlnené hodiny v škole v čase podávania žiadosti. Sociálni pracovníci zároveň vypracujú podrobnú kazuistiku uchádzača a jeho rodiny a ich schopnosti zvládnuť sťahovanie do nového prostredia.

Podľa ďalších požiadaviek príjem žiadateľskej rodiny nesmie prekročiť 3,5-násobok životného minima a najmenej jeden dospelý člen domácnosti musí byť zamestnaný minimálne dvanásť mesiacov za obdobie dvoch rokov pred podaním žiadosti. Za zamestnanie sa považujú aj aktivačné práce a rôzne formy zamestnania vykonávaného mimo riadneho pracovného pomeru, vrátane dohôd o vykonaní práce alebo o pracovnej činnosti. Podmienkou je tiež predloženie odporúčania od bývalého alebo súčasného zamestnávateľa (v prípade aktivačných prác od obce). Žiadateľ zároveň nesmie mať záznam v registri trestov ani nedoplatky na energiách. Nájomný byt môže získať len domácnosť s obmedzeným počtom členov, medzi ktorých môžu patriť len manželia alebo nezosobášený pár a ich deti. Vzdialenejší príbuzní nesmú byť súčasťou takejto domácnosti. Od budúcich nájomníkov sa taktiež môže žiadať zloženie zálohy vo výške šesťmesačného nájmu.

Implementácia navrhovaného prístupu bola zatiaľ pozastavená, takže nie je možné vyhodnotiť jeho dopad alebo počet ovplyvnených domácností.

Mainstreamové politiky bývania

Situácia Rómov v oblasti bývania je čiastočne predmetom štátneho *Programu rozvoja bývania*, ktorý sa stal hlavnou politikou bývania v SR.³¹⁶ Napriek tomu, že podľa nášho názoru je program nepriamo zacielený predovšetkým na MRK, jeho cieľové skupiny sú zadané sociálne, nie etnické. Program tak upravuje obstarávanie nájomných bytov a infraštruktúry pre skupiny obyvateľstva v hmotnej núdzi alebo pre skupiny ohrozené sociálnym vylúčením. Napriek tomu však uvádza rómske osídlenia ako cieľovú skupinu infraštruktúrnych opatrení. Program rozvoja bývania môže poskytnúť podporu projektom infraštruktúry bývania s cieľom zlepšenia sociokultúrnej úrovne bývania v tých rómskych komunitách, ktoré sú uvedené v zozname Štatistického úradu SR alebo v zozname ÚSVRK. Finančné prostriedky vyčlenené pre Program rozvoja bývania administruje a distribuuje MDVRR SR. V roku 2010 MDVRR SR rozdelilo 40,36 milióna eur a v roku 2011 to bolo 31,83 mi-

315 *Ibid.*

316 Uznesenie vlády SR 752/2006 z 13. septembra 2006.

liónov eur. Plánovaný rozpočet na rok 2012 predstavoval 16,83 miliónov eur a rovnaká suma bola vyčlenená aj na rok 2013.³¹⁷ Tento program však predstavuje len rámcové pravidlá implementácie projektov, napríklad výšku príspevku ministerstva, ktorá má dosiahnuť 70% celkových nákladov v prípade obstarávania bytov nižšieho štandardu. Ďalej špecifikuje, ktoré náklady považuje za oprávnené a kto je oprávneným prijímateľom príspevku. Podrobnejšie pravidlá pridelovania nájomných bytov si však stanovujú samosprávy. Tie si zároveň môžu stanoviť aj ďalšie kritériá, napríklad uprednostňovanie mladých rodín.

Sociálne bývanie je v súčasnosti predmetom zákona č. 443/2010 Z.z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní. Tento zákon upravuje podmienky podpory obecných nájomných bytov a technickej infraštruktúry s cieľom zlepšiť sociálnu a kultúrnu kvalitu života v rómskych komunitách (*Program podpory výstavby obecných nájomných bytov nižšieho štandardu*, vid' nižšie). Sociálne bývanie je vyššie spomínaným zákonom definované ako bývanie zabezpečené s využitím verejných zdrojov s cieľom poskytnúť adekvátne a dôstojné bývanie osobám, ktoré si nemôžu takéto bývanie zabezpečiť vlastnými silami. Sociálny byt bežného štandardu nesmie prekročiť rozlohu 80 m², kým sociálny byt nižšieho štandardu nesmie mať rozlohu väčšiu než 60 m².³¹⁸

Efektívnosť štátnej podpory bývania do veľkej miery závisí na ochote a schopnosti obcí vysporiadať vlastníctvo pozemkov, na ktorých sa nachádzajú rómske komunity. V ideálnom prípade by mali nájsť alternatívy, nie však segregované, pozemky pre rozvoj bývania. V dôsledku častej neochoty obcí vysporiadať takéto pozemky programy štátnej podpory bývania mali doteraz obmedzený vplyv na začleňovanie segregovaných rómskych komunit. V mnohých prípadoch to má práve opačný efekt. Aj napriek tomu, že s využitím štátnej podpory obce zabezpečia lepšiu kvalitu bývania, nové bytové jednotky sa stavajú v segregovaných a/alebo separovaných lokalitách.³¹⁹ Evaluácia štátnych programov podpory bývania na Slovensku, v rámci ktorých sa postavili obecné nájomné byty pre sociálne vylúčených Rómov, preukázala, že väčšina intervencií vôbec nebrala do úvahy kritérium desegregácie: z 57 skúmaných lokalít až v 39 prípadoch (68%) sa úroveň segregácie po výstavbe nových bytových jednotiek nezmenila oproti pôvodnému stavu. Nová výstavba sa nachádzala približne v rovnakej vzdialenosti od obce ako pôvodná. V trinástich prípadoch (23%) sa nová výstavba nachádzala dokonca ďalej od obce než pôvodná. Len v piatich prípadoch (9%) nová výstavba aspoň čiastočne dosiahla cieľ integrácie – výstavba aspoň priestorovo priblížila rómsku a nerómsku časť obyvateľstva obce. Až v 91% prípadov pritom cieľ integrácie nebol vôbec dosiahnutý.³²⁰

Okrem možností podpory výstavby bytových jednotiek štát poskytuje aj tzv. príspevok na bývanie, ktorý bol zavedený s cieľom pomôcť ľuďom v hmotnej núdzi aspoň čiastočne pokryť ich náklady na bývanie. Toto opatrenie však nepriamo diskriminuje práve tých, ktorí sú z hľadiska bývania v najťažšej situácii, pričom značnú časť z tejto skupiny tvoria Rómovia žijúci v segregovaných komunitách. Podľa zákona č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi sa príspevok na bývanie môže poskytnúť tým žiadateľom, ktorí preukážu vlastníctvo alebo iný vzťah (napr. nájomnú zmluvu) k nehnuteľnosti, ktorú obývajú. Žiadateľ zároveň nesmie mať nedoplatky na nájomnom alebo iných platbách súvisiacich s bývaním. V praxi to znamená, že Rómovia, ktorí bývajú v neformálnych a často nelegálnych domoch či bytových jednotkách, nie sú oprávnení získať takýto príspevok. Príspevok na bývanie pritom predstavuje 55,80 eur pre jednotlivca a 89,20 eur, ak sú so žiadateľom posudzované aj ďalšie osoby.³²¹ Podľa správy UNDP/WB/EC z roku 2011 poberala príspevok na bývanie približne každá tretia rómska rodina, čo predstavuje okolo 24 000 domácností. V segregovaných oblastiach takýto príspevok poberalo len okolo 48% poberateľov dávok v hmotnej núdzi, pričom hlavným dôvodom nepoberania príspevku bol práve nelegálny charakter bývania. V etnicky zmiešaných oblastiach sa podiel rómskych poberateľov príspevku na bývanie zvýšil na 77% u tých, ktorí poberajú DHN. Celkovo poberalo príspevok na bývanie 58% rómskych domácností.³²²

317 E. Szolgayová, *Možnosti podpory sociálneho bývania*, prezentácia na High Level Event on the Structural Funds contribution to Roma integration in Slovakia, národná konferencia, Bratislava, 23.5.2011.

318 *Zákon č. 443/2010 Z.z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní v platnom znení*, paragrafy 21 a 22.

319 Pozri M. F. Hojsík, *Evaluácia programu obecných nájomných bytov v rómskych osidlaniach* (Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 2008) a predbežný prieskum programu.

320 ERRC, *Standards do not Apply. Inadequate Housing in Romani Communities* (Budapest, 2010).

321 FRA, *Housing Conditions of Roma and Travellers*, 2009.

322 *Správa o životných podmienkach v roku 2010*, supra poznámka 109, 179.

Cielené politiky bývania

V roku 2001 vláda SR prijala *Program podpory výstavby obecných nájomných bytov odlišného štandardu*.³²³ Cieľom tohto programu je zlepšenie kvality bývania v rómskych osadách prostredníctvom výstavby obecných nájomných bytov nižšieho štandardu pre ľudí v hmotnej núdzi, a tiež prostredníctvom podpory infraštruktúrnych intervencií. Oprávnenými prijímateľmi podpory sú len obce s rómskymi osadami. MDVRR SR poskytuje príspevok vo výške 80% celkových oprávnených nákladov na výstavbu nízkoštandardných bytov. Jedným z kritérií poskytnutia podpory je účasť miestnej rómskej komunity na výstavbe – od budúcich nájomníkov bytov sa vyžaduje odpracovanie 20% celkových prác na výstavbe. Podľa dostupných informácií štát týmto spôsobom do roku 2010 podporil výstavbu približne 2 900 bytov.³²⁴ V roku 2011 MDVRR SR poskytlo podporu výstavby bytov pre Rómov vo výške 2 862 680 eur. Infraštruktúrne intervencie boli podporené sumou vo výške 159 780 eur.³²⁵

Podľa *Dlhodobej koncepcie bývania pre marginalizované skupiny obyvateľstva a modelu jej financovania* z roku 2005 bolo potrebné vybudovať 4327 nízkoštandardných nájomných bytov v sociálne vylúčených rómskych komunitách. Celkové náklady sa odhadovali na 93 miliónov eur.³²⁶ Výhodou tohto programu je, že skutočne zvyšuje úroveň bývania obyvateľov rómskych osád. Taktiež poskytuje možnosti podieľať sa na výstavbe prostredníctvom odpracovania určitej časti stavebných prác. To zároveň poskytuje priestor na určitý stupeň mobilizácie budúcich nájomníkov, ale aj celej komunity. Rodiny, ktoré sa do takýchto bytov nasťahujú môžu pôsobiť motivačne na iné rodiny v komunite. A napokon rodiny, ktoré získajú bývanie v obecnom nájomnom byte, sa stávajú oprávnenými prijímateľmi príspevku na bývanie.

Popri uvedených výhodách však tento program má aj viaceré nevýhody. Prvá z nich sa týka odpracovania 20% stavebných prác budúcimi nájomníkmi. Ak spočítame množstvo práce a čas, ktorým majú budúci nájomníci prispieť k výstavbe, prideme k záveru, že pracujú *de facto* za menej ako minimálnu mzdu. Odpracovanie 20% je navyše taký veľký podiel prác, že by musel zahŕňať aj časť odborných prác, na ktoré budúci nájomníci nemajú kompetencie. V praxi je teda veľmi náročné splniť túto požiadavku. Ďalším sporným momentom je fakt, že obce disponujú pomerne veľkou rozhodovacou mocou v súvislosti s rozhodovaním o lokalite výstavby. V dôsledku toho nová výstavba v skutočnosti často prehlbuje segregáciu namiesto jej eliminácie. Výstavba nízkoštandardných bytov zvyčajne nie je sprevádzaná plánom komunitného rozvoja, ktorý by pokrýval komunitu ako celok. Nedostatky vykazuje aj spôsob supervízie a monitoringu výstavby a údržby existujúcich nízkoštandardných bytov.³²⁷ Dostupné informácie z praxe navyše poukazujú na to, že mesačný nájom v nízkoštandardných bytov je stále pomerne vysoký, takmer porovnateľný s nájomom za štandardné bývanie. Každá obec si pritom nájom môže stanoviť podľa vlastného uváženia. Rómovia v Sabinove napríklad platia 70-80 eur mesačne za nízkoštandardný dvojizbový byt. Po pripočítaní nákladov za energie môžu náklady na bývanie dosiahnuť až 130 eur za mesiac. Spišský Hrhov na druhej strane nastavil nájom za jednoizbový byt na 10 eur za mesiac a 16 eur mesačne za dvojizbový byt.³²⁸

Vyššie uvedené politiky bývania majú zatiaľ sporné výsledky. Základným problémom je to, že nevychádzajú z princípov inklúzie, a tak nemôžu vyriešiť problémy s bývaním, ktorým čelia obyvatelia MRK. Slovenská republika zaviedla jeden model podpory bývania (výstavba nízkoštandardných bytov) a prakticky sa vzdala hľadania ďalších, inovatívnych možností. Proces decentralizácie verejnej správy z roku 2004 zároveň preniesol výraznú mieru zodpovednosti za riešenie situácie v oblasti bývania Rómov na samosprávy. Tým však často chýbajú dostatočné zdroje a mnohokrát nie sú schopné zvládať takúto zodpovednosť. Samosprávy pritom môžu využívať niekoľko nástrojov: výstavba bytov nižšieho štandardu, inštitúcia osobitného príjemcu DHN v oblastiach s vysokým podielom neplatičov či rôzne sociálne služby (vrátane terénnej sociálnej práce). Finančné prostriedky vyčlenené pre Program rozvoja bývania tiež nepostačujú na riešenie problému neadekvátneho bývania, ktorému čelia stovky MRK. Rozpočet Programu podpory bývania je pritom do-

323 Program podpory výstavby obecných nájomných bytov odlišného štandardu určených pre bývanie občanov v hmotnej núdzi ako i technickej vybavenosti v rómskych osadách, prijatý uznesením vlády č. 335/2001.

324 NRIS, *supra* poznámka 5, 38.

325 Informácia poskytnutá Ministerstvom dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja na žiadosť dňa 16. októbra 2012.

326 Dlhodobá koncepcia bývania pre marginalizované skupiny obyvateľstva a model jej financovania, prijatá uznesením vlády č. 63/2005.

327 Pozri v *Housing Conditions*, *supra* poznámka 321.

328 Informácia poskytnutá predstaviteľmi Sabinova a Spišského Hrhova.

konca z roka na rok nižší, pretože sa navyšuje rozpočet štátneho fondu rozvoja bývania, ktorý nie je primárne zameraný na podporu bývania sociálne vylúčených komunit. Súčasnému prístupu k riešeniu bývania marginalizovaných rómskych komunit tak chýba istá miera flexibility, ktorá by umožnila naplňať potreby rozličných komunit. Problémom tiež zostávajú negatívne interetnické vzťahy a predsudky voči Rómom na miestnej úrovni, ktoré spôsobujú neochotu či neschopnosť obcí presadzovať inkluzívny prístup.

Prípadová štúdia: Výstavba bytov nižšieho štandardu – dva možné scenáre

Prípadové štúdie potvrdili, že obce využívajú pri intervenciách bývania najčastejšie štátne fondy. Dôvodom je to, že možnosť čerpať prostriedky štrukturálnych fondov na projekty bývania bola doteraz značne obmedzená. Prístup a reálne využitie dostupných zdrojov, či už štátnych alebo štrukturálnych, sa však líši od obce k obci.

Najčastejšou stratégiou je výstavba nájomných bytov nižšieho štandardu v rámci Programu podpory bývania alebo Programu podpory výstavby bytov odlišného štandardu. Väčšina obcí realizuje výstavbu takýchto bytov ako izolovanú intervenciu bez akýchkoľvek ďalších opatrení, ako sme mohli vidieť v Sabinove. V roku 2005 postavilo mesto byty nižšieho štandardu s rozlohou 49m², pričom výstavba bola umiestnená v jednej lokalite, do ktorej boli následne presťahovaní všetci Rómovia z centra mesta. Išlo pritom prakticky o holobyty bez vnútornej stierky, čo neskôr spôsobilo výskyt plesní v bytoch. Niektoré byty neboli pripojené na dodávku plynu, a tak ich obyvatelia museli využívať na kúrenie drevo alebo elektrinu, ktorá je, samozrejme, pomerne drahým zdrojom energie. V období rokov 2005-2006 sa postavilo 48 bytov nižšieho štandardu, pričom náklady na výstavbu dosiahli celkovú sumu 50,5 milióna Sk (cca. 1,7 milióna eur). Na stavebných prácach sa podieľali aj budúci nájomníci a vykonali prácu v hodnote približne 50 000 eur. V roku 2007 sa postavilo ďalších 12 bytov nižšieho štandardu, ktoré však boli umiestnené do lokality nachádzajúcej sa trikrát ďalej od pôvodného bydliska budúcich nájomníkov a od centra mesta. To viedlo k výraznému zhoršeniu prístupu k službám, keďže okrem pravidelného autobusového spojenia, ktoré odvezie deti do školy a dovezie ich späť, do tejto lokality nepremáva žiadna pravidelná linka mestskej hromadnej dopravy. Štyri rómske rodiny boli presťahované do inej lokality (500 m od centra mesta). Nájomné zmluvy sa uzatvárajú na jeden rok s nájomom stanoveným na 70-80 eur mesačne. V záujme predchádzania neplatičstvu mesto využíva inštitút osobitného príjemcu, v rámci ktorého sa nájom automaticky sťahuje zo sociálnych dávok nájomníka.

Oficiálne boli tieto byty určené pre tzv. „neprispôsobivé osoby a neplatičov“. Neoficiálne sa označovali za „rómske byty“. Do novej lokality presťahovali len Rómov, a to aj napriek tomu, že mnohé z týchto presťahovaných rómskych rodín nemali žiadne nedoplatky. Primátor mesta uviedol, že pri výbere lokality museli brať do úvahy preferencie majority, ktorá odmietala rómskych susedov. Výber lokality vhodnej na výstavbu „rómskych bytov“ tak trval 2-3 roky. Napriek tomu, že výstavba nízkoštandardných bytov bola zameraná na Rómov, Rómovia samotní neboli zahrnutí do rozhodovacích procesov. Práve naopak, rozhodovanie samosprávy bolo do veľkej miery ovplyvnené záujmami majority. Výsledkom bolo, že osem nájomníkov presťahovaných do nízkoštandardných bytov podalo žalobu pre diskrimináciu v oblasti bývania na základe rasového alebo etnického pôvodu, čo prešovský okresný súd aj potvrdil vo svojom rozhodnutí.³²⁹

Odlisný prístup zvolil Spišský Hrhov, aj keď s použitím rovnakého mechanizmu – výstavby nízkoštandardných bytov. Hlavný rozdiel spočíva v tom, že starosta **Spišského Hrhova** sa zameriava na zlepšenie životných podmienok nielen miestnych Rómov, ale komunity ako celku. Dôležitým momentom je tiež inklúzia miestnych Rómov do života komunity a do rozhodovacích procesov. Intervencie v oblasti bývania sú zároveň doplnené o opatrenia v oblasti zamestnania a vzdelávania (aplikácia inkluzívneho prístupu vo vzdelávaní v miestnej základnej škole). Samospráva založila tzv. obecnú firmu, ktorá ročne zamestnáva 20-30 miestnych Rómov. Firma sa tiež využíva na výstavbu nízkoštandardných bytov, vďaka čomu sú náklady na výstavbu omnoho nižšie, ako keby výstavbu realizovala štandardná stavebná spoločnosť. V roku 2005 obec postavila 4 nízkoštandardné byty pre miestne rómske rodiny, ktoré bývali v unimobunkách. Výstavbu čiastočne podporilo MDVRR SR a čiastočne išlo o vlastné zdroje obce. Okrem týchto štandardných nástrojov riešenia bytovej otázky však obec využíva aj inovatívne mechanizmy. Spišský Hrhov napríklad umožnil

329 Rozhodnutie č. 25 C 197/2007 – 585 z 15. júna 2009. Dostupné na http://www.oad.sk/sites/default/files/downloads/Telek_rozsu-dok_SK.pdf.

výstavbu nízkonákladových a nízkoenergetických drevených domov (60m²), ktoré stavajú priamo ich budúci nájomníci. Na výstavbu sa zároveň používa odpadové drevo z miestnej obecnej firmy, čím sa úplne využívajú miestne zdroje. V roku 2012 bol dokončený a odovzdaný do užívania prvý takýto dom. Celkové náklady na jeho výstavbu predstavovali 17 000 eur a budúci nájomníci odpracovali až 97% celkových stavebných prác. Po dvadsiati rokoch prenájmu si nájomníci môžu tento dom od obce odkúpiť.³³⁰

Rovnaký nástroj teda môže byť využitý úplne odlišným spôsobom a s rôznym dopadom. Kým Rómovia v Spišskom Hrhove sa môžu podieľať na rozhodovacích procesoch, v Sabinove sú Rómovia len objektom miestnych politík. Príklad Sabinova zároveň poukazuje na to, že intervencie v oblasti bývania, ktoré riešia len priestorový aspekt segregácie, ale nie sú doplnené o intervencie v iných oblastiach (napr. zamestnanie, vzdelávanie, zdravie), nemajú prakticky žiadny inkluzívny potenciál, a už vôbec nie, ak dokonca posilňujú priestorovú segregáciu. Prípad Spišského Hrhova však poukazuje na to, že samosprávy majú hneď niekoľko možností a zároveň značnú autonómiu, pokiaľ ide o implementáciu rôznych opatrení zameraných na inklúziu Rómov (nielen v oblasti bývania). Starosta Spišského Hrhova uviedol, že „programy bývania by mali byť flexibilnejšie a mal by existovať viac než jeden...programy by mali vychádzať z miestneho kontextu, pretože každá lokalita má svoje vlastné problémy. To, čo funguje tu, nemusí fungovať v blízkych Roškovciach.“ Napriek tomu, že systém sa môže javiť ako pomerne rigidný, príklad Spišského Hrhova ukazuje, že existujú rôzne spôsoby, ako ho prispôbiť miestnym potrebám. Základným faktorom, ktorý podmieňuje úspešnosť akéhokoľvek opatrenia, je ochota a odhodlanosť obce, čo je však len zriedkavý prípad medzi obcami na Slovensku. Starosta Spišského Hrhova sa napríklad cíti medzi svojimi kolegami z iných samospráv pomerne nedocenený aj napriek úspechom, ktoré dosiahol. Práve naopak, na pravidelných stretnutiach samospráv ho posmešne nazývajú „rómskym kráľom“.

Nelegálne osady a vysporiadanie vlastníctva pozemkov

Nelegálne osady, ktoré sú domovom významnej časti Rómov na Slovensku spôsobujú mnohé problémy, ktoré sa nedotýkajú len istoty bývania, ale aj dostupnosti infraštruktúry a verejných služieb a extrémne nízkej kvality bývania. Nejasné vlastnícke vzťahy v týchto oblastiach navyše komplikujú využívanie štruktúrnych fondov na intervencie v oblasti bývania. Podmienkou využívania dostupných zdrojov, či už štátnych alebo európskych, na zlepšovanie kvality bývania je totiž vysporiadanosť vlastníckych vzťahov. Rómovia žijúci v nelegálnych osadách tak nie sú oprávnení prijímať napríklad príspevkov na bývanie, pretože prijímateľ takejto podpory musí preukázať buď vlastníctvo nehnuteľnosti alebo iný typ vzťahu k nej (napr. nájomnú zmluvu). Prijímateľ príspevku na bývanie zároveň musí mať vyrovnané všetky platby súvisiace s bývaním a musí byť schopný to aj zdokumentovať. Hlavnú úlohu pri vysporiadaní vlastníckych vzťahov a legalizácii existujúcich príbytkov zohrávajú samosprávy. Existencia nelegálnych osád je často výsledkom toho, že samosprávy nemajú dostatok finančných prostriedkov alebo nedisponujú pozemkami, ktoré by boli vhodné na výstavbu alternatívneho bývania, prípadne nie sú ochotné takéto situácie riešiť.³³¹ Vážnym problémom je tiež neochota súkromných vlastníkov pôdy predať svoje pozemky na účely výstavby bytov pre Rómov.

Nelegálne rómske osady sa zároveň čoraz častejšie stávajú dejiskom politickej súťaže. Samosprávy búrajú takéto osídlenia bez toho, aby vystávaným rodinám poskytli akékoľvek náhradné ubytovanie, čím ich však vytláčajú ešte viac na okraj spoločnosti. Len v období od augusta 2011 do februára 2013 sme zaznamenali 21 prípadov núteného vystávania a/alebo likvidácie osady. V niektorých prípadoch dokonca samospráva nezabezpečila náhradné ubytovanie ani rodinám s malými deťmi.³³² V čase vypracovania tejto správy sa diskutovalo o vystávaní obyvateľov bytovky v integrovanej oblasti v Trebišove. Predstavitelia mesta argumentovali narušenou statikou bytovky. Obyvatelia bytovky na druhej strane tvrdili, že budova je v poriadku a že mesto len hľadalo zámienku, aby ich mohlo vystávanie do rómskej segregovanej osady.³³³ V mnohých prípadoch sa chudobné rómske obydlia a komunity klasifikujú ako nelegálne skládky odpadu,

330 Informácia poskytnutá predstaviteľmi obce Spišský Hrhov.

331 Pozri v *Housing Conditions*, supra poznámka 321.

332 „Vystávanie Rómov môže skončiť na súde.“ TV Markíza, Prešov, 17. januára 2013. Dostupné na <http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/regiony/vystahovanie-romov-v-presove-moze-skocit-na-sude.html>.

333 „Trebišov chce búrať bytovku, Rómovia odmietajú stávanie.“ TASR, Bratislava, 8. februára 2013. Dostupné na <http://trebisov.korzar.sme.sk/c/6694342/trebisov-chce-burat-bytovku-romovia-odmietaju-stahovanie.html>.

čo značne uľahčuje ich likvidáciu.³³⁴ Viaceré samosprávy zlikvidovali rómske osady a vystaňovali ich obyvateľov na základe zákona o odpadoch (zákon č. 223/2001). Rómske osady boli v týchto prípadoch označené za skládku odpadu a následne odstránené v súlade so zákonom o odpadoch, ktorý upravuje právomoci a povinnosti samospráv, právnických osôb a jednotlivcov vo vzťahu k všeobecnému odpadu. Vystaňovanie obyvateľov, ktoré sa uskutočnilo s odvolaním sa na tento zákon, nerešpektovalo medzinárodné ľudskoprávne záväzky, Ústavu SR ani stavebný zákon.³³⁵ V reakcii na spomínané udalosti adresovalo ERRC dva listy Prešovu a Košiciam.³³⁶

Nie všetky samosprávy však pristupujú k nelegálnym rómskym osadám ako k skládkam odpadu. Raslavice, malá obec na východe Slovenska, napríklad zlegalizovala všetky pozemky pod miestnou rómskou osadou v troch fázach. Obec najprv skupila pozemky od jednotlivých súkromných vlastníkov do svojho vlastníctva a následne ich rozparcelovala. Nové parcely následne ponúkla na odkúpenie ich súčasným užívateľom.³³⁷ Podobný prístup zvolil aj Spišský Hrhov a vysporiadal tak okolo 80% sporných pozemkov.³³⁸ Novovymenovaný SVRK, Peter Pollák, oznámil v máji 2012 jeho zámer novelizovať stavebný zákon tak, aby umožňoval vysporiadanie pozemkov pod rómskymi osadami. Do dnešného dňa však návrh novely nepredložil.³³⁹ Ďalší návrh novely stavebného zákona, ktorá by umožňovala riešiť tzv. čierne stavby, predložili poslanci za SDKÚ-DS v júli 2012. Tlačovú konferenciu zorganizovali príznačne v rómskej osade v Plaveckom Štvrtku. Novela by umožňovala rýchlu likvidáciu novovzniknutých nelegálnych stavieb. Parlament však tento návrh zamietol 31. júla 2012.

Integrované bývanie na lokálnej úrovni

Napriek tomu, že NRIS uznáva potrebu riešiť problém prístupu k verejným službám, sociálnym službám a infraštruktúre v segregovaných rómskych komunitách, týmto oblastiam sa venujú len dva špecifické ciele. NRIS v tejto súvislosti navrhuje dobudovanie infraštruktúry v segregovaných a separovaných osadách a rozšírenie verejných sociálnych služieb v oblasti bývania. Indikátorom progresu má byť počet marginalizovaných rómskych domácností s prístupom k pitnej vode, kanalizácii, plynu a elektrine. Tieto ukazovatele pritom nevychádzajú zo žiadnej *ex ante* analýzy, ktorá by bola založená na nejakých základných údajoch. Revidovaný akčný plán je v súvislosti s prístupom k infraštruktúre o niečo konkrétnejší.

Hlavným nástrojom intergovaného prístupu k riešeniu problémov obyvateľov marginalizovaných rómskych komunit sa pre obdobie 2007-2013 stala HP MRK, ktorá mala umožniť čerpanie štrukturálnych fondov prostredníctvom tzv. komplexného prístupu. Výročná správa HP MRK však naznačuje, že od začiatku jej implementácie v roku 2007 nedošlo k *žiadnemu* vytvoreniu alebo zlepšeniu služieb v oblasti občianskej infraštruktúry v MRK. Výročná správa to vysvetľuje dlhodobým charakterom schválených projektov a očakávanie dosiahnutie konečnej hodnoty 1272 nových alebo zlepšených služieb občianskej infraštruktúry.³⁴⁰ Implementácia HP MRK sa však končí v roku 2013. Konečná hodnota by sa teda mala dosiahnuť do konca programového obdobia.

334 "Mestá demolujú osady pre odpady, ľudia nemajú kam ísť" SITA, Bratislava, 7. januára 2013. Dostupné na <http://www.webnoviny.sk/slovensko/mesta-demoluju-osady-pre-odpady-ludia-nemaju-kam-ist/>; ERRC, "Slovak Republic Targets Roma Homes as 'Waste'", Budapest, 19. decembra 2012. Dostupné na <http://www.errc.org/article/slovak-republic-targets-roma-homes-as-waste/4081>.

335 ERRC, *Parallel Report concerning Slovakia to CERD for consideration at the 82nd Session (11 February to 1 March 2013)*. Dostupné na <http://www.errc.org/cms/upload/file/slovakia-cerd-submission-29-january-2013.pdf>.

336 Dostupné na <http://www.errc.org/cms/upload/file/slovakia-letter-presov-evictions-18-december-2012-sk.pdf> a <http://www.errc.org/cms/upload/file/slovakia-letter-kosice-evictions-18-december-2012-sk.pdf>.

337 'V Raslaviciach vysporiadali pozemky, ktoré ponúkajú Rómom na výstavbu.' Rómska tlačová agentúra, 5. decembra 2012. Dostupné na <http://www.mecem.sk/rpa/?id=local&show=22847>.

338 'Ledecký: Čierne stavby nevyrieši zákon.' Pravda, 26. júla 2012. Dostupné na <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/247483-ledecky-cierne-stavby-nevyriesi-zakon/>.

339 'Pollák: Štát by mal vysporiadať pozemky pod osadami.' Aktuality.sk, 7. mája 2012. Dostupné na <http://www.aktuality.sk/clanok/206130/pollak-stat-by-mal-vysporiadat-pozemky-pod-osadami/>.

340 Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity, *Výročná správa horizontálnej priority Marginalizované rómske komunity za rok 2011* (Bratislava, 2012) Občianska infraštruktúra zahŕňa školy, zdravotnícke zariadenia, zariadenia sociálno-právnej ochrany, kultúrne zariadenia a pohotovostné služby. Dostupné na <http://www.nsrr.sk/slovník-pojmov/obcianska-infrastruktura/>.

Slovensko čelí dlhodobému problému nedostatku komplexných a spoľahlivých údajov o životnej situácii Rómov. Podľa správy UNDP/WB/EC³⁴¹ žije 30% rómskych domácností v zdevastovaných domoch, kým v prípade geograficky blízkej nerómskej populácie sú to 4%. Významnou podmienkou kvality bývania je, samozrejme, príjem domácnosti. Rómske domácnosti s najnižším príjmom majú 2,5-násobne vyššiu šancu žiť v segregovaných osadách než rómske domácnosti s vyššími príjmami. Najnovšie dostupné spoľahlivé údaje o životných podmienkach rómskej populácie sú obsiahnuté v správe UNDP z roku 2012.³⁴² Zistenia UNDP sú zhrnuté v nasledujúcich tabuľkách:

	Rómovia	Nerómovia
Odvoz odpadu aspoň raz za týždeň (%)	34	43
Odvoz odpadu nikdy (%)	5	0
Vlastníctvo generátora (%)	4	10
Priemerný počet izieb na člena domácnosti	0.54	1.7
Priemerný počet metrov štvorcových na člena domácnosti	13.69	28.1

Zdroj: UNDP (2012)

	Rómovia	Nerómovia
Podiel populácie bez prístupu k stabilnému bývaní*	32 %	3 %
Podiel populácie bez prístupu k zdroju pitnej vody**	38 %	17 %
Podiel populácie bez prístupu ku verejných hygienickým službám*	44 %	12 %
Vlastníctvo obydliia*		
Vlastné alebo vlastnené príbuznými	86 %	97 %
Súkromné vlastníctvo (nie rodinné)	3 %	1 %
Obec/samospráva	9 %	1 %
Neznáme vlastníctvo	1 %	1 %
Iné	0 %	0 %
Prístup k vybaveniu domácnosti*		
Práčka	72 %	97 %
Posteľ pre každého člena domácnosti vrátane malých detí	75 %	97 %
30 a viac kníh	18 %	73 %
Generátor energie	3 %	5 %
EU index materiálnej deprivácie**		
Materiálna deprivácia	90 %	59 %
Ťažká materiálna deprivácia	80 %	46 %
Zmena susedstva	25 %	32 %

* Zdroj: UNDP/WB/EC Regionálny prieskum 2011 a FRA Pilotný prieskum 2011

** Zdroj: UNDP/WB/EC Regionálny prieskum 2011

Zdroj energie	Na kúrenie				Na varenie			
	Domácnosti		Jednotlivci		Domácnosti		Jednotlivci	
	Rómovia	nerómovia	Rómovia	nerómovia	Rómovia	nerómovia	Rómovia	nerómovia
Plyn vo fľašiach	1 %	1 %	1 %	1 %	16 %	10 %	17 %	10 %
Plynovod	5 %	30 %	5 %	31 %	9 %	48 %	8 %	48 %
Elektrína	2 %	3 %	2 %	3 %	19 %	25 %	17 %	25 %
Uhlie	12 %	20 %	10 %	19 %	1 %	1 %	1 %	1 %
Drevo	74 %	34 %	78 %	35 %	49 %	12 %	53 %	11 %
Benzín	0 %	0 %	0 %	0 %				
Centrálne kúrenie	4 %	9 %	3 %	7 %				
Iné	2 %	4 %	1 %	4 %	6 %	4 %	5 %	4 %

Zdroj: UNDP/WB/EC Regionálny prieskum 2011

341 UNDP/WB/EC 2011 dáta.

342 Správa o životných podmienkach v roku 2010, supra poznámka 109.

Sociálne bývanie

NRIS uvádza, že v rámci Programu rozvoja bývania bolo v období rokov 1998 až 2011 postavených 2 900 bytových jednotiek. Je však nemožné vyčíslieť, koľko z týchto jednotiek bolo postavených špecificky pre Rómov alebo pre obyvateľov MRK, keďže informácie o výstavbe nezahŕňajú dáta o etnicite budúcich nájomníkov.

NRIS aj Revidovaný akčný plan uznávajú potrebu eliminácie priestorovej segregácie. Obidva dokumenty však obsahujú niekoľko protirečivých cieľov, ktoré paradoxne môžu prispievať k prehľbovaniu segregácie. Takýmto cieľom je napríklad výstavba obecných nájomných bytov v segregovaných rómskych komunitách namiesto ich výstavby v rámci obcí. Výstavba bytových jednotiek v segregovaných osadách je v súlade so štátnymi politikami, ktoré nezohľadňujú potrebu desegregácie pri svojom plánovaní a implementácii. Naopak, potreba eliminácie priestorovej segregácie je so štátnymi politikami v rozpore. Výsledkom je, že sociálne bývanie a nájomné byty odlišného štandardu sa stavajú prevažne na okrajoch obcí či mimo nich a častokrát sú dokonca oddelené prírodnou alebo umelou bariérou (viď vyššie).³⁴³ Jediný strategický dokument, ktorý aspoň do určitej miery priznáva potrebu desegregácie je *Návrh implementačného mechanizmu pilotného prístupu podpory infraštruktúry bývania zo štrukturálnych fondov Európskej únie*.³⁴⁴

Urbánne plánovanie a rozvoj vidieka

Významným zdrojom financovania opatrení na zmiernenie rozdielov medzi rómskou a nerómskou populáciou v oblasti bývania sú štrukturálne fondy Európskej únie. V programovom období 2007-2013 bolo možné čerpať štrukturálne fondy prostredníctvom tzv. komplexného prístupu, ktorý chýba v štátnych programoch. Bývaniu však bola v rámci tohto prístupu venovaná len obmedzená pozornosť, aj to skôr na deklaratívnej než na implementačnej úrovni. Aj napriek tomu, že bývanie bolo zadefinované ako jedna zo štyroch hlavných prioritných oblastí HP MRK, neriešilo sa ani v rámci tzv. lokálnych stratégií komplexného prístupu. Dôvodom bolo, že zdroje z Regionálneho operačného programu (ROP – operačný program vytvorený na účely čerpania ERDF), ktoré boli vyčlenené na opatrenia realizované v rámci HP MRK sa vyčerpali na iné projekty, ktoré však nijako nesúviseli s MRK. V predchádzajúcom programovom období (2004-2006) bol ROP jediným programom, ktorý umožňoval intervencie v oblasti bývania v mestských lokalitách. Vidiecke oblasti však neboli oprávnené na implementáciu takýchto opatrení. Zmeny v ROP v priebehu aktuálneho programového obdobia však viedli k tomu, že v konečnom dôsledku sa upustilo aj od intervencií v mestských oblastiach. Ako uvádza *Návrh implementačného mechanizmu pilotného prístupu podpory infraštruktúry bývania zo štrukturálnych fondov Európskej únie*, možnosť financovať intervencie v oblasti bývania z ERDF sa plánuje až v nasledujúcom programovom období 2014-2020.

V roku 2011 identifikoval ÚSVRK 791 projektov zameraných špecificky na MRK s celkovým rozpočtom 528,2 miliónov eur s využitím zdrojov ROP v rámci HP MRK. Nie je však možné určiť, koľko z týchto projektov bolo zameraných na intervencie v oblasti bývania alebo infraštruktúry. Pôvodne sa plánovalo, že až 198 230 obyvateľov MRK bude benefitovať z projektov implementovaných v rámci lokálnych stratégií komplexného prístupu. V roku 2011 sa však zistilo nulové priebežné plnenie tohto indikátora.³⁴⁵

Zdroje ROP boli využité, aj keď v limitovanom rozsahu, aspoň na skvalitnenie infraštruktúry (chodníky, cesty, verejné osvetlenie, verejná zeleň a verejné hygienické zariadenia) v obciach s marginalizovanými rómskymi komunitami. ROP pôvodne obsahoval *Prioritu 4 – Regenerácia sídiel*, ktorá bola určená na implementáciu *integrovaných stratégií mestského rozvoja a rozvojových projektov pre obce s rómskymi osadami*. ÚSVRK uvádza 197 projektov zameraných na regeneráciu sídiel s celkovým rozpočtom 145,8 milióna eur.³⁴⁶ Projekty bývania a regenerácie infraštruktúry bývania sa však mohli realizovať len v rámci integrovaných stratégií mestského rozvoja, nie v rómskych osadách vo vidieckych oblastiach. Veľká časť chudobných rómskych komunit sa však nachádza okrem mestských get aj vo vidieckych oblastiach, ktoré však nie sú ani zahrnuté v obecných plánoch. Rozvojové projekty pre obce s rómskymi osadami umožňovali implementáciu len obmedzeného rozsahu oprávnených aktivít, ktoré nezahŕňali intervencie v oblasti infraštruktúry bývania, napr.

343 Hojsík, *supra* poznámka 340.

344 Uznesenie vlády č. 392/2011. Dostupné na <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=19825>.

345 Pozri *Výročnú správu*, *supra* poznámka 340.

346 *Ibid.*

revitalizácia verejnej zelene, rekonštrukcia verejného osvetlenia, chodníky či verejné hygienické zariadenia. Vidiecke oblasti neboli podľa programového dokumentu ROP zahrnuté medzi oprávnené pre intervencie z dôvodu nevysporiadaných pozemkov vo vidieckych segregovaných osadách.

V rámci ROP bola vyhlásená len jedna výzva na predkladanie projektov (v roku 2009). Tá však celkom postrádala kritérium inklúzie. Formulár žiadosti síce obsahoval zoznam indikátorov, ktorý by pomohol identifikovať dopad projektu na miestnu MRK. Avšak ani text výzvy ani žiadny iný programový dokument nešpecifikovali kritériá, ktoré mali prijímatelia finančnej podpory v tejto súvislosti splniť. Skúsenosti z praxe naznačujú, že intervencie v oblasti infraštruktúry skončili tam, kde začínala miestna rómska osada (napr. rekonštrukcia cesty prebehla len v rámci obce, avšak nedosiahla rómsku osadu).

Dizajn ROP sa menil niekoľkokrát počas programového obdobia s cieľom reflektovať aktuálne potreby praktickej implementácie. Treba však zdôrazniť, že v oblasti bývania MRK sa program ani len nepriblížil k cieľom, ktoré si na začiatku stanovil. Prvým dôvodom je fakt, že vidiecke oblasti neboli zadefinované ako oprávnení prijímatelia finančnej podpory, a to z dôvodu nevysporiadaných pozemkov a nelegálneho charakteru mnohých rómskych osád. Ďalším dôvodom je fakt, že integrované stratégie mestského rozvoja, ktoré umožňovali implementáciu opatrení na skvalitnenie bývania aspoň vo vylúčených rómskych komunitách v mestách, boli v roku 2011 nahradené opatrením s názvom Infraštruktúra bývania. Do dnešného dňa však toto opatrenie nebolo presne zadefinované a špecifikované a výzva na predkladanie projektov má byť údajne vyhlásená niekedy v roku 2013.

Slovensko tak podľa všetkého premeškalo príležitosť efektívne využiť štrukturálne fondy na podporu inklúzie segregovaných rómskych komunit prostredníctvom intervencií v oblasti bývania a občianskej infraštruktúry aspoň v mestských oblastiach.

Vláda SR v roku 2011 prijala *Návrh implementačného mechanizmu pilotného prístupu podpory infraštruktúry bývania zo štrukturálnych fondov Európskej únie*,³⁴⁷ ktorý predpokladá využitie zdrojov ERDF na zlepšenie podmienok bývania MRK, pričom hlavným cieľom intervencií má byť desegregácia.

Zapojenie regionálnych a lokálnych autorít a miestnych rómskych a nerómskych komunit

Proces decentralizácie verejnej správy v roku 2004 znamenal prenos významnej časti zodpovednosti za riešenie bytovej otázky Rómov na samosprávy. Mnohé z nich však nie sú schopné zvládnuť túto zodpovednosť a využívať aspoň tie nástroje, ktoré sú aktuálne dostupné v rámci verejných politík.³⁴⁸ ÚSVRK nadviazal spoluprácu so všetkými vyššími územnými celkami (okrem Bratislavského) a určil regionálnych koordinátorov HP MRK. Koordinátori sú zamestnancami VÚC a ich plat pokrýva OP Technická pomoc.³⁴⁹ V rámci HP MRK zatiaľ 152 obcí vytvorilo a prijalo svoje lokálne stratégie komplexného prístupu s cieľom komplexne riešiť problémy, ktorým čelia miestne rómske komunity. Väčšina z týchto stratégií však nezahŕňa intervencie v oblasti bývania. Na riešenie situácie v oblasti bývania miestnej rómskej populácie samosprávy najčastejšie využívajú výstavbu obecných nájomných bytov odlišného štandardu. Niektoré z nich tiež úspešne vysporiadali pozemky pod miestnymi segregovanými alebo separovanými osadami, čo im následne umožnilo implementovať ďalšie opatrenia v oblasti bývania (napr. výstavba sociálneho bývania s využitím štrukturálnych fondov). Niektoré samosprávy zapájajú do rozhodovacích procesov aj predstaviteľov miestnych rómskych komunit, aj keď v žiadnom prípade nejde na Slovensku o bežný postup. Participácia Rómov na rozhodovaní na lokálnej úrovni je pritom prospešná pre komunitu ako celok. V niektorých prípadoch je zapojenie miestnych Rómov do rozhodovacích procesov výsledkom spolupráce obce s mimovládnu organizáciou, ako tomu bolo napríklad v prípade Spišského Hrhova. Ako uviedol starosta Spišského Hrhova, obec by sama neprišla s nápadom zapojiť do rozhodovania aj miestnych Rómov, avšak teraz sú ako obec veľmi spokojní s výsledkami takejto spolupráce.

347 *Návrh implementačného mechanizmu pilotného prístupu podpory infraštruktúry bývania zo štrukturálnych fondov Európskej únie.* Uznesenie vlády č. 392/2011 z 15. júna 2011.

348 *Pozri Housing Conditions, supra poznámka 340.*

349 *Pozri Výročnú s právu, supra poznámka 340.*

POUŽITÉ ZDROJE

Knihy a správy

- Body and Soul: Forced Sterilization and Other Assaults on Roma Reproductive Freedom in Slovakia* (New York: The Centre for Reproductive Rights and Centre for Civil and Human Rights or Poradňa, 2003).
- V. Bořík a M. Caban, *Pilotné hodnotenie dopadov vybraných opatrení aktívnej politiky trhu práce* (MPSVR SR, ÚPSVR, 2013). Dostupné na: <http://www.esf.gov.sk/new/index.php?SMC=1&id=2095>.
- Centre for Civil and Reproductive Rights and People in Need, *Written Comments Concerning the Ninth and Tenth Periodic Reports of the Slovak Republic under the Convention on the Elimination of Racial Discrimination* (January 2013). Dostupné na: <http://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2013/03/PDF-236-KB1.pdf>.
- Christian Brüggemann, *Roma Education in Comparative Perspective: Findings from the UNDP/World Bank/EC Regional Survey* (Bratislava: UNDP, 2012).
- Koalícia pre deti, *Alternatívna správa o implementácii Opčného protokolu k Dohovoru o právach dieťaťa, o predaji detí, detskej prostitúcii a detskej pornografii* (Bratislava: Koalícia za deti, 2012).
- Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie, *Záverečné odporúčania výboru pre odstránenie rasovej diskriminácie pre SR (CERD/C/SVK/CO/9-10)*, 1 March 2013. Dostupné na: http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/co/CERD-C-SVK-CO-9-10_en.pdf.
- ERRC, Bulgarian Helsinki Committee, Milan Šimečka Foundation, Osservazione, *Life Sentence. Romani Children in Institutional Care* (Budapest, 2011). Dostupné na: <http://www.errc.org/cms/upload/file/life-sentence-20-june-2011.pdf>.
- ERRC, *Parallel Report concerning Slovakia to CERD for consideration at the 82nd Session (11 February to 1 March 2013)*. Dostupné na: <http://www.errc.org/cms/upload/file/slovakia-cerd-submission-29-january-2013.pdf>.
- ERRC and People in Need, *Breaking the Silence: Trafficking in Romani Communities* (Budapest, 2011). Dostupné na: <http://www.errc.org/cms/upload/file/breaking-the-silence-19-march-2011.pdf>.
- ERRC, Otvorený list adresovaný primátorovi mesta Košice. Dostupné na: <http://www.errc.org/cms/upload/file/slovakia-letter-košice-evictions-18-december-2012-sk.pdf>.
- ERRC, Otvorený list adresovaný primátorovi mesta Prešov. Dostupné na: <http://www.errc.org/cms/upload/file/slovakia-letter-presov-evictions-18-december-2012-sk.pdf>.
- ERRC, *Standards do not Apply: Inadequate Housing in Romani Communities* (Budapest, 2010).
- European Union Agency for Fundamental Rights, *Housing Conditions of Roma and Travellers* (Vienna, 2009).
- J. Filadelfiová, D. Gerbery a D. Škobla, *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku*(Bratislava: UNDP, 2006).
- Eben Friedman et al., *School as a Ghetto. Systemic Overrepresentation of Roma in Special Education in Slovakia* (Budapest: Roma Education Fund, 2009).
- E. Gallová-Kriglerová a T. Gažovičová, (eds.) *Škola pre všetkých? Inkluzívnosť opatrení vo vzťahu k rómskym deťom* (Bratislava: CVEK, 2012).
- E. Gallová-Kriglerová a J. Kadlečíková, *Verejný mienka v oblasti pravicového extrémizmu* (Bratislava: OSF-Nadácia otvorenej spoločnosti, 2012).
- Hľadanie bariér v prístupe k účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou* (Košice: Poradňa pre občianske a ľudské práva, 2012).

- Marek F. Hojsík, *Evaluácia programov obecných nájomných bytov v rómskych osídleniach* (Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 2008).
- L. Horňák, *Rómsky žiak v škole* (Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2005).
- J. Hurrell, A. Ivanov, J. Grill, J. Kling a D. Škobla, *Uncertain Impact: Have the Roma in Slovakia Benefited from the European Social Fund?* (Bratislava: UNDP, 2012).
- J. Huttová et al., *Segregácia alebo inklúzia Rómov vo vzdelávaní: Voľba pre školy?* (Bratislava: Open Society Foundation, 2012).
- Informatívna správa o efektívnosti výsledkov získaných plnením 2. Etapy Programu podpory zdravia znevýhodnených rómskych komunít na Slovensku na roky 2009-2015.* (Bratislava: Úrad verejného zdravotníctva, 31. marec 2011).
- V. Klein et al., *Zero Grade and Education of Roma Pupils* (Budapest: Roma Education Fund, 2012). Dostupné na: http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/zero_grade_slovakia_research_study_final.pdf.
- J. Lajčáková, *Dočasné vyrovnávacie opatrenia: medzinárodný a ústavný rámec s návrhom legislatívneho riešenia* (Analýza pripravená pre Nadáciu Milana Šimečku, 2007).
- J. Lajčáková, "Protiústavné návrhy zmien vyplácania rodičovského príspevku a príspevku pri narodení dieťaťa" *Menšinová politika na Slovensku 2/2011*. Dostupné na: http://www.cvek.sk/uploaded/files/2011_08_mensinova_web.pdf.
- J. Lajčáková (ed.), *Menšinová politika na Slovensku v roku 2011. Výročná správa* (Bratislava: CVEK, 2012). Dostupné na: <http://www.cvek.sk/uploaded/files/Mensinova%20politika%20na%20Slovensku%20v%20roku%202011.pdf>.
- J. Lajčáková a E. Gallová-Kriglerová, "Ako vybieliť Rómov alebo integrácia po slovensky", *Menšinová politika na Slovensku 3/2012*, dostupné na: http://www.cvek.sk/uploaded/files/Mensinova%20politika%203_2012.pdf.
- V. Ledecký, *...alebo názov si dajte aký chcete* [..Or Call It as You Wish] (Obecný podnik [Municipal Firm] Spišský Hrhov in *Pokrizová obnova SR: Zvyšovanie zamestnanosti a inklúzia Rómov*, ed. A. Mušínska and V. Benč (Prešov: SFPA a Prešovská univerzita, 2011).
- D. Mihailov, *The Health Situation of Romani Communities: Analysis of the Data from the UNDP/WB/EC survey* (Bratislava: UNDP, 2012).
- A. Mušínska, *Podarilo sa: Príklady úspešných aktivít na úrovni samospráv smerujúcich k zlepšeniu situácie Rómov* (Prešov: Vydavateľstvo prešovskej univerzity, 2012).
- Obraz rómskej ženy: kvalitatívny prieskum bariér participácie rómskych žien na verejnom živote* (Zvolen: Quo Vadis, o.z., 2012).
- Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity /IVO/KCpRO/S.P.A.C.E. *Sociografické mapovanie rómskych komunít* (Bratislava, 2003/2004).
- Pedagogicko organizačné pokyny na školský rok 2012/2013* [Pedagogical and Organisational Instructions for the School Year 2012/2013] (Bratislava: Ministerstvo školstva, 2012).
- Pedagogický model školy s celodenným výchovným systémom* [Pedagogical Model of a School with an All-Day Educational System] (Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, 2011). Dostupné na: <http://web.eduk.sk/stahovanie/CVS0309.pdf>.
- Percepcia korupcie na Slovensku, Prieskum verejnej mienky pre Transparency International Slovensko* (január 2012). Dostupné na: http://www.transparency.sk/wp-content/uploads/2010/01/FOCUS_Sprava-pre-TIS_jan20121.pdf.
- M. Popper et al., *Iná realita: chudoba, deprivácia a zneužívanie inhalantov v rómskych osídleniach na východnom Slovensku* (Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti – OSF, 2011).
- M. Popper, P. Szeghy and Š. Šarkozy, *Rómska populácia a zdravie: analýza situácie na Slovensku* (Bratislava: Partners for Democratic Change Slovakia, 2009).
- Poradňa pre občianske a ľudské práva, *Kritériá pre vyšetrovanie trestnej činnosti policie s osobitným motívom národnostnej, etnickej alebo rasovej nenávisťi* (2012).
- Programové vyhlásenie vlády SR (Máj 2012). Dostupné na: http://www.vlada.gov.sk/data/files/2008_programove-vyhlasenie-vlady.pdf.

- I. Radičová, *Hic Sunt Romales* (Bratislava: Interlingua, 2001).
- V. Rafael, (ed.), *Odpovede na otázky (de)segregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku* (Bratislava: OSF, 2011).
- Výročná správa skupiny expertov boja proti obchodovaniu s ľuďmi, Dohovor o postupe proti obchodovaniu s ľuďmi, Správa implementácie dohovoru v SR, prvé kolo hodnotení, dostupné na: http://ec.europa.eu/anti-trafficking/download.action;jsessionid=GBR4Q3cCmb4XFnKLQTfp40mhFnbfnycQv578n0BRLnLGHsZxQhPQ!2124403925?nodeId=9dc8f1d2-f0b5-4608-8b6b-113d2cf82673&fileName=GRETA+Report+Slovak+Republic+2011_en.pdf&fileType=pdf.
- Roma Education Fund, *Assessing Conditional Cash Transfers as a Tool for Reducing the Gap in Educational Outcomes between Roma and Non-Roma* (Budapest, 2009).
- Roma Education Fund, *Country Assessment: Slovakia* (2011). Dostupné na: http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/ref_ca_2011_sk_english_screen.pdf.
- Roma Education Fund, *From Segregation to Inclusion: Roma Pupils in the United Kingdom, A Pilot Research Project* (Budapest, November 2011). Dostupné na: http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/ref_uk_report_nov2011_screen_singlepages.pdf.
- P. Soukop, J. Hlinka, A. a Tallo, *Formy obchodovania s ľuďmi za účelom nútenej práce: Správa z výskumu čiastkovej výskumnej úlohy* [(Bratislava: Akadémia Policajného Zboru v Bratislave, 2010).
- Správa o činnosti Štátneho fondu rozvoja bývania za rok 2011*. Dostupné na: <http://www.sfrb.sk/sites/default/files/sprava%20o%20cinnosti%202011.pdf>.
- Správa o sociálnej situácii obyvateľstva v Slovenskej republike v roku 2011* (MPSVR SR, 2012). Dostupné na: <http://www.employment.gov.sk/analyticke-centrum.html#spravy>.
- Súhrnná správa o rodovej rovnosti na Slovensku v roku 2011* [Annual Report on Gender Equality in Slovakia] (Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2012).
- E. Szolgayová, *Možnosti podpory sociálneho bývania* (prezentácia na High Level Event k využívaniu štrukturálnych fondov na integráciu Rómov na Slovensku, 23. máj Bratislava, 2011).
- B. Šprocha, *Úmrtnosť a zdravotný stav rómskej populácie na Slovensku*, 1.časť, *Slovenská štatistika a demografia*, Vol.22, No.2, 2012.
- Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni uplatňovania výchovy k ľudským právam v základnej škole v SR v školskom roku 2011/2012* Dostupné na: http://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/124_TI_ZS_LP.pdf.
- World Bank, *Diagnostics and Policy Advice on the Integration of Roma in the Slovak Republic* (2012).
- Prepis 7 zasadnutia Rady pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť, 17. október 2012. Dostupné na: http://www.radavladylp.gov.sk/data/att/10161_subor.pdf.
- UNDP, *Data on Vulnerability of Roma* (2011). Dostupné na: <http://europeandcis.undp.org/ourwork/roma/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B#ROMAexplore>.
- UNDP, *Správa o životných podmienkach rómskych domácností v roku in 2010* (Bratislava: 2012).
- D. Valachová a M. “Zelina, “Pedagogický monitoring, meranie efektívnosti vzdelávania v nultých a prípravných ročníkoch“ in *Edukácia rómskych detí v európskom kontexte*, ed. Anna Butašová a Zuzana Kadlečíková (Bratislava: Comenius, Štátny pedagogický ústav, 2002).
- H. Van Baar, *Socio-Economic Mobility and Neo-Liberal Governmentality in Post-Socialist Europe: Activation and the Dehumanization of the Roma* (Journal of Ethnic and Migration Studies, 2012).
- Výročná správa horizontálnej priority Marginalizované rómske komunity za rok 2011* (Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, 2012).
- Výročné štatistiky vo vzdelávaní 2011/2012*.
- C. Zampas, R. Kross, A. Lamačková a J. Debrecéniová, *Vypočítaná nespravodlivosť: Zlyhávanie Slovenskej republiky pri zabezpečovaní prístupu k antikoncepčným prostriedkom* (Bratislava: Centre for Reproductive Rights, Možnosť Voľby a Občan a Demokracia, 2011).
- Životná úroveň v marginalizovaných rómskych komunitách: Podrobnejší pohľad na základné aspekty* (Bratislava: UNDP, nepublikovaná verzia, 2013).

Uznesenia vlády SR a vládnych orgánov

Akčný plán predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie na obdobie rokov 2009 – 2011, uznesenie vlády č. 357/2009 zo dňa 13. Mája 2009. Dostupné na : http://www.vlada.gov.sk/data/files/340_rozpocet-uradu-vlady-na-rok-2010.pdf.

Analytická správa o činnosti a postavení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v kontexte inštitucionálnej ochrany ľudských práv v SR, uznesenie vlády č. 347/2011 zo dňa 1. júna 2011. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=19738>.

Dlhodobá koncepcia bývania pre marginalizované skupiny obyvateľstva a model jej financovania uznesenie vlády č. 63/2005 zo dňa 19. januára 2005. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=6265>.

Dodržiavanie ľudských práv v Slovenskej republike v kontexte odporúčaní z Univerzálneho periodického hodnotenia Rady OSN pre ľudské práva a z posudzovania zmluvnými orgánmi Informatívny materiál predložený na rokovaní vlády 5. Októbra 2011. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20275>.

Charta práv pacienta v Slovenskej republike [Charter of Patient's Rights in the Slovak Republic]. uznesenie vlády č 326/2001 zo dňa 11. apríla 2001. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=6512>.

MŠVŠ SR, *Národný program výchovy k ľudským právam v SR* zo dňa 8. februára 2005.

Nariadenie Ministerstva vnútra SR č. 47/2008 o zabezpečení programu podpory a ochrany obetí obchodovania s ľuďmi.

Národný akčný plán pre deti na roky 2009-2012, uznesenie vlády č 94/2009 zo dňa 21. septembra 2009. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=12980>.

Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2011– 2014, uznesenie vlády č 96/2011 zo dňa 16.februára 2011. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=19184>.

Návrh na vymenovanie splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny, uznesenie vlády č. 264/2012 zo dňa 13. júna 2012. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=21152>.

Návrh na vypracovanie celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike , uznesenie vlády č. 717/2011 zo dňa 16. novembra 2011. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20429>.

Návrh pilotného prístupu podpory infraštruktúry bývania zo štrukturálnych fondov EÚ - nové znenie, uznesenie vlády č. 392/2011 zo dňa 15. júna 2011. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=19825>.

Návrh strategického plánu boja proti korupcii v Slovenskej republike - upravené nové znenie , uznesenie vlády č. zo dňa 10. augusta 2011. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20071>.

Program podpory výstavby obecných nájomných bytov odlišného štandardu určených pre bývanie občanov v hmotnej núdzi ako i technickej vybavenosti v rómskych osadách, uznesenie vlády č 335/2001 zo dňa 11.apríla 2001. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=4924>.

Program rozvoja bývania, uznesenie vlády č.752/2006 zo dňa 13.septebr 2006. Dostupné na : <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=14557>.

Revidovaný národný akčný plán Dekády začleňovania rómskej populácie 2005-2015 na roky 2011-2015, uznesenie vlády č. 522/2011 zo dňa 10. augusta 2011. Dostupné na : <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=19992>.

Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, uznesenie vlády č. 1/2012 zo dňa 11. januára 2012. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20646>.

Štatút splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity, uznesenie vlády č No. 308/2012 zo dňa 27. júna 2012. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=21217>.

Uznesenie Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť k štatútu Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny, uznesenie č. 3 zo dňa 12. apríla 2011]. Dostupné na: <http://www.radavladyp.gov.sk/dokumenty-rady/>.

Uznesenie Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť k prípadom nezákonných sterilizácií žien, uznesenie č. 37 zo dňa 20. februára 2012. Dostupné na: <http://www.radavladyp.gov.sk/dokumenty-rady/>.

Uznesenie Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť k Informácii o činnosti Slovenského národného strediska pre ľudské práva za rok 2011, uznesenie č. 54 zo dňa 17. októbra 2012. Dostupné na: <http://www.radavladyp.gov.sk/dokumenty-rady/>.

Základné tézy koncepcie politiky vlády SR v integrácii rómskych komunit, uznesenie vlády č. 278/2003 zo dňa 23. apríla 2003. Dostupné na : <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=7466>.

Zákony a návrhy zákonov

Návrh poslankyne Národnej rady Slovenskej republiky Lucie NICHOLSONOVEJ na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 8/2009 Z. z. o cestnej premávke a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Dostupné na: <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=4095>.

Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. ÚSTAVA Slovenskej republiky v znení neskorších ústavných zákonov v platnom znení.

Zákon č. 308/1993 Z.z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v platnom znení.

Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v platnom znení.

Zákon č. 408/2002 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 313/2001 Z.z. o verejnej službe v znení neskorších predpisov a zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 428/2002 Z.z. o ochrane osobných údajov v platnom znení.

Zákon č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 365/2004 Z.z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v platnom znení.

Zákon č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 580/2004 Z.z. o zdravotnom poistení a o zmene a doplnení zákona č. 95/2002 Z. z. o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 581/2004 Z.z. o zdravotných poisťovniach, dohľade nad zdravotnou starostlivosťou a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 355/2007 Z.z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 443/2010 Z.z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní v platnom znení.

Novinové články, blogy, tlačové správy a vyhlásenia

D. Balážová, "Ledecký: Čierne stavby nevyrieši zákon" *Pravda*, 26. júl 2012. Dostupné na: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/247483-ledecky-cierne-stavby-nevyriesi-zakon/>.

ERRC, "Slovak Republic Targets Roma Homes as 'Waste'", tlačová správa, 19 December 2012. Available at: <http://www.errc.org/article/slovak-republic-targets-roma-homes-as-waste/4081>.

- “Fico: Rómovia potrebujú extrémne opatrenia”. Dostupné na: <http://www.tyzden.sk/reportaz/fico-romovia-potrebuju-extremne-riesenia.html>.
- G. Korimová, “Osvedčené sociálne podnikanie”, *Pravda*, 27. marec 2013. Dostupné na: <http://nazory.pravda.sk/analyzy-a-postrehy/clanok/275713-osvedcene-socialne-podnikanie/>.
- J. Glovičko, “Strážcovia ľudských práv obchádzali zákony” *SME*, 10. november 2011. Dostupné na: <http://www.sme.sk/c/6135388/strazcovia-ludskych-prav-obchadzali-zakony.html>.
- S. Pacherová, “Na prácu pre ľudí bez práce niet peňazi”, *Pravda*, 22. Október 2012. Dostupné na: http://spravy.pravda.sk/na-pracu-pre-ludi-bez-prace-niet-penazi-dhg-/sk_domace.asp?c=A121022_083856_sk_domace_p70#ixzz2ADAirKzx.
- “Pollák: Štát by mal vysporiadať pozemky pod osadami”, *Aktuality.sk*, 7. máj 2012. Dostupné na: <http://www.aktuality.sk/clanok/206130/pollak-stat-by-mal-vysporiadat-pozemky-pod-osadami/>.
- P. Pollák, *Inkluzívne vzdelávanie = investícia do budúcnosti Slovenska*, Dostupné na: <http://peterpollak.blog.sme.sk/c/316510/Inkluzivne-vzdelavanie-investicia-do-buducnosti-Slovenska.html>.
- V. Prušová, “Strelca z Hurbanova obvinili na deväť rokov väzenia” *SME*, 27. marec 2013. Dostupné na: <http://www.sme.sk/c/6748653/strelca-z-hurbanova-odsudili-na-devat-rokov-vazenia.html>.
- Roma Press Agency, “V Raslaviciach vysporiadali pozemky, ktoré ponúkajú Rómom na výstavbu”, 5. december 2012. Dostupné na: <http://www.mecem.sk/rpa/?id=local&show=22847>.
- SITA, “Chmel: Kotlebove výroky boli v príkrom rozpore s morálkou a zákonmi”, 17. február 2011. Dostupné na: <http://www.aktuality.sk/clanok/182431/chmel-kotlebove-vyroky-boli-v-prikrom-rozpore-s-moralkou-a-zakonmi/>.
- SITA, “Internátne školy chce Čaplovič len za európske peniaze. Dostupné na: <http://www.sme.sk/c/6374074/internatne-skoly-chce-caplovic-len-za-europske-peniaze.html#ixzz2NPTec06J>.
- SITA, “Mestá demolujú osady pre odpady, ľudia nemajú kam ísť” 7. január 2013. Dostupné na: <http://www.webnoviny.sk/slovensko/mesta-demoluju-osady-pre-odpady-ludi/606973-clanok.html>.
- SITA, “Sterilizácie Rómiiek neboli organizované”, 12. december 2011. Dostupné na: http://www.webnoviny.sk/slovensko/sterilizacie-romiek-neboli-organizovan/439591-clanok.html?from=suggested_articles.
- SITA, “Stredisko pre ľudské práva tvrdí, že bývalá vláda ho atakovala” 15. máj 2012. Dostupné na: http://spravy.pravda.sk/stredisko-pre-ludske-prava-tvrdi-ze-byvala-vlada-ho-atakovala-ptd-/sk_domace.asp?c=A120515_102519_sk_domace_p09.
- Stanovisko splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity k situácii na Základnej škole v Šarišských Michal'anoch*, 10. január 2012. Dostupné na: <http://www.romovia.vlada.gov.sk/26367/stanovisko-splnomocnenca-vlady-sr-pre-romske-komunity-k-situacii-na-zakladnej-skole-v-sarisskych-michalanoch.php>.
- TASR, “Nicholsonová navrhuje, aby deti, ktoré nechodia do školy prišli o obedy” 12. november 2012. Dostupné na: <http://aktualne.atlas.sk/nicholsonova-navrhuje-aby-deti-ktore-nechodia-do-skoly-prisli-o-obedy/slovensko/skolstvo/>.
- TASR, “Trebíšov chce búrať bytovku, Rómovia odmietajú sťahovanie” 8. február 2013. Dostupné na: <http://trebisov.korzar.sme.sk/c/6694342/trebisov-chce-burat-bytovku-romovia-odmietaju-stahovanie.html>.
- M. Tódová, “Sociálne podniky spája Smer”, *SME*, 12. august 2008. Dostupné na: <http://www.sme.sk/c/4016807/socialne-podniky-spaja-smer.html>.
- TV Markíza, “Vystáhovanie Rómov môže skončiť na súde” 17. január 2013. Dostupné na: <http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/regiony/vystahovanie-romov-v-presove-moze-skoncit-na-sude.html>.
- “Uznanie vicepremiérovi Rudolfovi Chmelovi od Helsinského výboru Kongresu USA”, 22. február 2012. Dostupné na: <http://www.vicepremier.sk/uznanie-vicepremierovi-rudolfovi-chmelovi-od-helsinskeho-vyboru-kongresu-usa/>.
- “Vyhlásenie podpredsedu vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny Rudolfa Chmela k susedskému konfliktu v Malackách na Družstevnej ulici” 25. júl 2011. Dostupné na: <http://www.vicepremier.sk/vyhlasenie-k-susedskemu-konfliktu-v-malackach/>.
- “Vyhlásenie podpredsedu vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny Rudolfa Chmela k billboardovej kampani SNS” 8. február 2012. Dostupné na: <http://www.vicepremier.sk/vyhlasenie-podpredsedu-vlady-sr-pre-ludske-prava-a-narodnostne-mensiny-rudolfa-chmela-k-billboardovej-kampani-sns/>.

Túto správu pripravila koalícia občianskej spoločnosti zložená z organizácií: Rómsky inštitút, n.o. (RI), Centrum pre výskum etnicity a kultúry (CVEK), Quo Vadis, o.z. a Kultúrne združenie Rómov Slovenska (KZRS). Vedúcou výskumníčkou koalície bola Jarmila Lajčáková (CVEK) a projektovou koordinátorkou bola Sofia Daskalová (RI).

Autorkou správy je Jarmila Lajčáková (CVEK). Na príprave správy sa ďalej podieľali: Alena Chudžíková (CVEK), Elena Gallová Kriglerová (CVEK), Dáša Velichová (CVEK), Mária Chudíková (CVEK), Ingrid Kosová (Quo Vadis, o.z.) a Radovan Jonáš (KZRS).

Rady by sme sa poďakovali Danielovi Škoblovi za jeho konzultácie pri príprave správy a Zuzane Kusej za jej usmerňujúce otázky a pripomienky.

Cenné rady a pripomienky výskumnému tímu pri príprave správy poskytli nasledovné organizácie: Nadácia sekretariátu Dekády rómskej inklúzie (Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation), Odbor verejnej politiky Stredoeurópskej univerzity (Central European University's Department of Public Policy), Európske centrum pre práva Rómov (European Roma Rights Centre), Habitat for Humanity, Rómsky vzdelávací fond (Roma Education Fund), programy Nadácií otvorenej spoločnosti (Open Society Foundations): Za maximálne využitie fondov EÚ pre Rómov (Making the Most of EU Funds for Roma Program), Rómske iniciatívy (Roma Initiatives Office) a Zdravie Rómov (Roma Health Program).

V roku 2012 sa Nadácia sekretariátu dekády rozhodla podporiť prípravu správ občianskej spoločnosti zo siedmich krajín (Albánsko, Bulharsko, Maďarsko, Macedónsko, Rumunsko, Slovensko a Španielsko) o plnení opatrení národných stratégií pre integráciu Rómov a národných akčných plánov Dekády inklúzie Rómov. Program Rómske iniciatívy podporil ďalšiu správu z Českej republiky. Správy boli pripravené na základe metodológie a otázok, ktoré poskytli organizáciám občianskej spoločnosti základ pre monitorovanie národných stratégií pre integráciu Rómov (NRIS) a Akčných plánov dekády.

Koalície občianskej spoločnosti vo svojich správach poskytujú alternatívne informácie a hodnotenia k priebežným správam o plnení akčných plánov Dekády, ktoré pripravili zúčastnené vlády, ako aj k vládnym správam o plnení NRIS, ktoré poskytli Európskej komisii. Tieto správy nie sú náhradou za povinné kvantitatívne monitorovanie a evaluáciu národných vlád. Cieľom správ je umožniť občianskej spoločnosti komunikovať svoje vedomosti na národnej a európskej úrovni tvorby politiky a poukázať na reálny dopad vládných opatrení. Správy občianskej spoločnosti dopĺňajú oficiálne údaje, prípadne neoficiálne informácie v prípade, že oficiálne údaje chýbajú. Taktiež ponúkajú alternatívnu interpretáciu publikovaných údajov.

Tento projekt koordinovala Nadácia sekretariátu Dekády rómskej inklúzie v spolupráci s programami Nadácií otvorenej spoločnosti: Za maximálne využitie fondov EÚ pre Rómov, Rómske iniciatívy a Zdravie Rómov.

Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation

Teréz körút 46.

1066 Budapest, Hungary

www.romadecade.org